

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№9 (220)**

Київ 2019

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 9 (220). – К., 2019. – 119 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол №7 від 21.08.2019 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2019. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2019

**Государственный научно-исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№9 (220)**

Киев 2019

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 9 (220). К., 2019. – 119 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИИМЭ
Протокол №7 от 21.08.2019 г.

Сборник статей посвящен научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 06.11.2014 №1279 данный сборник отнесен к научным профессиональным изданиям Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук (перечень №1, раздел «Экономические науки»).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технологически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2019. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2019

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№9 (220)**

Kyiv 2019

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 9 (220). K., 2019. – 119 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM

Protocol No. 7 dated August 21, 2019

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 6, 2014, No. 1279 this collection is classified to scientific professional editions of Ukraine, where the results of dissertation papers for obtaining the doctor and candidate of sciences degrees may be published (list number 1, section «Economic sciences»).

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2019. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2019

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526623>

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

Гібридна влада («двоєвладдя»): тіньовий вплив засобами паралельної реальності

Предметом дослідження є теоретичні аспекти одного із стрижневих елементів теорії тінізації влади – виявлення сутності та особливостей формування, акцентування, найтіснішого зв'язку з використанням засобів тіньової паралельної реальності.

Метою дослідження є визначення змісту причин наявності історичної форми – «двовладдя» – формування за сучасних умов нелегітимно–кланової «автономної» організації тіньової влади як форми реалізації тіньових спроможностей паралельної реальності.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно–функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження щодо історичних умов формування тіньової влади.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність пошуку причин та форми тінізації влади, виявлення закономірностей тінізації владних механізмів в Україні через наявність особливостей тінізаційного тренду походження форми влади.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально–економічних, правових наук з проблем дисфункційного розвитку влади.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1) вихідною мегапроблемою дослідження функціонування тінізаційних владних механізмів є вихідні тіньові дисфункції влади, зокрема історичні особливості формування «автономної» влади; 2) одним із принципових висновків дослідження є висновок про те, що історична логіка генези та розвитку «автономної» тіньової влади – сучасного сектора різкої асиметрії в доходах, інституційної недемократичності, паразитарності, системної корупції, системного використання засобів утворення тіньової паралельної реальності у владі, позанормативного регулювання внутрішніх відносин («внутрішньоавтономне, вузьокланове звичаєве право», що адаптує до своїх вимог «зовнішнє» право офіційної держави) – це наявності високого рівня системної загрози щодо загострення протиріч між владою та суспільством.

Ключові слова: «двоєвладдя», «паралельна тіньова реальність», багатовіковий тренд розвитку «автономної» тіньової влади.

Гибридная власть («двоевластие»): теневое воздействие средствами параллельной реальности

Предметом исследования являются теоретические аспекты одного из стержневых элементов теории тенизации власти – выявление сущности и особенностей формирования, акцентирования, наиболее тесной связи с использованием средств теневой параллельной реальности.

Целью исследования является определение содержания причин наличия исторической формы – «двоевластия» – формирования в современных условиях нелегитимно-клановой, «автономной» организации теневой власти как формы реализации теневых возможностей параллельной реальности.

Методы исследования. В работе применяется совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурно-функциональный, исторический, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования относительно исторических условий формирования теневой власти.

Результаты работы. В статье обосновывается необходимость поиска причин и формы тенизации власти, выявления закономерностей тенизации властных механизмов в Украине через наличие особенностей тенизационного тренда происхождения формы власти.

Отрасль применения результатов. Система наук из семейства отрасли государственного управления, широкий круг методологических аспектов социально-экономических, правовых наук относительно проблем дисфункционального развития власти.

Выводы. Основные результаты исследования, их методологические результаты можно свести к следующим выводам: 1) исходной мегапроблемой исследования функционирования тенизационных властных механизмов являются исходные теневые дисфункции власти, в частности исторические особенности формирования «автономной» власти; 2) одним из принципиальных выводов исследования является вывод о том, что историческая логика генезиса и развития «автономной» теневой власти, – современного сектора резкой асимметрии в доходах, институциональной недемократичности, паразитарности, системной коррупции, системного использования средств образования теневой параллельной реальности во власти, позанормативного регулирования внутренних отношений («внутреннее автономное обычное право», что адаптирует к своим требованиям «внешнее» право официального государства) – это наличие высокого уровня системной угрозы обострения противоречий между властью и обществом.

Ключевые слова: «двоевластие», «параллельная теневая реальность», многовековой тренд развития «автономной» теневой власти.

PREDBORSKIJ V.A.

Hybrid power («dual power»): a shadow effect means of parallel reality

The subject of study is the theoretical aspects of one of the core elements of the theory of shadowing power – the identification of the essence and peculiarities of formation, accentuation, closest connection with the use of means of shadow parallel reality.

The purpose of the study is to determine the content of the reasons for the existence of a historical form – «dual power» – the formation under the current conditions of illegitimate clan «autonomous» organization of shadow power as a form of realization of the shadow capabilities of parallel reality.

Methods of research. The work used a set of scientific methods and approaches, including systemic, structural, functional, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity of research on the historical conditions of the formation of shadow power.

Results of the work. The article substantiates the need to search for the causes of the shadowing of power, the identification of patterns of shadowing of the power mechanisms in Ukraine through the

presence of a trend of tendency for the origin of the form of power.

Application of results. *The system of sciences from the family of public administration, a wide range of methodological aspects of socio-economic, legal sciences on the problems of dysfunctional development of power.*

Conclusions. *Basic results of research, their methodological results can be taken to the next conclusions: 1) 1) the initial mega-problem of studying the functioning of the shadowing power mechanisms is the initial shadow dysfunctions of power, in particular the historical features of the formation of «autonomous» power; 2) one of the fundamental conclusions of the study is the conclusion that the historical logic of Genesis and the development of «autonomous» shadow power – the modern sector of sharp asymmetry in income, institutional undemocracy, parasitism, systemic corruption, systematic use of the means of formation of shadow parallel reality in power regulation of internal relations («intra-autonomous, narrow-law customary law», which adapts to its requirements the «external» law of an official state) is a high level of systemic threats of exacerbation of contradictions between government and society.*

Keywords: *«dual power», «parallel shadow reality», a centuries-old trend of development of «autonomous» shadow power.*

Постановка проблеми. Системні процеси деградації, деформації соціально-економічних процесів, розвиток чинників кризової регресії влади, системна корупція обумовлюють високу ступінь гальмування процесів реформування суспільних відносин, необхідність вивчення сутності сучасних домінуючих тінювих впливів, зокрема особливості генетично-тінювої організації влади, імперативів щодо ефективних засобів її обмеження та посилення тінювої резистентності.

Необхідність застосування ефективних засобів протидії тінювій владі знайшла відображення уряді важливих законодавчих, нормативно-правових актів держави, таких як: проекти сучасного законодавства щодо протидії корупції, Закони України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні на 2014–2017 роки» (2014), «Про засади запобігання і протидії корупції» (2011), Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» (2003, № 84/2003), проект Державної програми детінізації економіки, Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо детінізації економіки та протидії корупції» (2005, № 1615/2005), постанови Кабінету Міністрів України з питань відстеження процесів тінюзації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання, цілий ряд відомчих актів тощо.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з тінювої влади відносяться праці В. Д. Базилевича, А. В. Базиліюка, О. І. Барановського, В. М. Боро-

дюка, Г. С. Буряка, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, Я. Я. Дьяченка, С. О. Коваленка, І. І. Мазур, В. О. Мандибури, О. В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції, тінювої влади зробили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явища тінювої влади, її генези, метаморфози та причин розвитку окремих форм та стадій, засоби ефективного обмеження тінювих владних процесів потребують подальшого спеціального дослідження.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності тінювої влади, зокрема логіко-історичної метаморфози її форм від історичних явищ, притаманних часу Київської Русі до сучасних паразитарних «автономних», тінювих елітних утворень, її головних тінювих засобів впливу, зокрема тінювої паралельної реальності.

Виклад основного матеріалу. Бурхливі біфуркаційні зрушення в суспільному житті, гострі соціальні конфлікти, гібридні війни поставили перед методологією науки ряд нових проблем [1], що зумовило необхідність переосмислення традиційних проблем, зокрема засобами теорії постмодернізму, найважливішим фактором становлення якого стала інформаційна культура. Вона обумовила перехід від базового значення виробництва речей до виробництва знаків, символів, інформації, паралельної інформаційної реальності. Одним із шляхів подолання методологічної кризи, у тому числі щодо дослідження тінювих владних процесів, є забезпечення кон-

структивного синтезу теоретичних досліджень, у тому числі засобами синтезу категоріального апарату суспільних наук. Переростання тих чи інших понять, категорій, що початково виникли в окремих часткових галузях знань, у поняття загальнонаукового характеру та змісту, що визнаються науковим товариством як базові елементи структури сучасної наукової парадигми, є важливою закономірністю розвитку науки. А. С. Гальчинський відмічає, що існуючі способи розподілу суспільних наук, що диференціюються не стільки завдяки предмету дослідження, скільки в силу історичних (і не в останню чергу адміністративних) причин, стають у все більшій мірі неефективними. Сьогодні головна вимога до суспільствознавства – «зібрати окремі частини в єдине ціле», сформувати принципи узагальнюючої теорії, що в більшій мірі є адекватною логіці сучасних трансформацій [2]. Однією з таких категорій є категорія інформації [3] та сформована нею «паралельна реальність», застосування їх як засобу для подальшого розвитку теоретичних досліджень тінювих процесів, зокрема у так званій гібридній кризовій формі влади¹.

Масовий розвиток інформаційних процесів в останні десятиріччя ХХ–ХХІ ст.ст. перетворили інформацію з окремого фактору виробництва на найважливішу форму віртуальної суспільної владної реальності – паралельну існуючим (фізичним) матеріальним. Серед полісистем сучасних владних паралельних реальностей важливе (деструктивне) місце займає тінюва інформаційна паралельна реальність – тінюве паралельне парасуспільство як масштабне системне утворення, розвиток якої за сучасних умов прискорюється. Поєднання тінювої паралельної реальності у множині її декомпозицій і паралельної реальності офіційного простору сучасного суспільства утворюють одну із потужних гібридних моделей його розвитку. Великого дискурсивного значення у зв'язку з цим набуває проблема дослідження об'єктивної локалізації цього потужного соціального віртуального інструменту

за певним спектром гібридних суспільних структур та тих загроз, що виникають у зв'язку з цим.

В сьогоденні українського суспільства існує величезний попит на ефективне реформування влади. Однак, всупереч цьому, в Україні діє довгостроковий (багатовіковий) тренд, згідно якого вихід з чергової економічної кризи здійснюється за рахунок погіршення діяльності інституцій легітимної державної влади, суттєво погіршуються засади майбутнього розвитку суспільства: звужується та обмежується внутрішній сукупний попит населення як основи сучасної економіки, її стабільного розвитку; стискається система самоврядування, відбувається надлишкова централізація та паразитарно розростається бюрократична вертикаль управління, що все більше віддаляє центри прийняття державних рішень від потреб народу, натомість сучасні процеси в розвинутих країнах переважно інтенсифікують горизонтальні зв'язки; державні рішення мають гібридний закритоклановий, тінювий характер, діяльність державно-владної системи та афілійованих до неї структур набувають тінюючого тиску, що виводить за межі правового поля діяльність зростаючих контингентів суб'єктів державно-владних рішень, тощо [4]. У черговий раз загострюється стрижнева проблема розвитку українського суспільства – амбівалентність влади та національної еліти.

Наявність об'єктивних історичних передумов домінування в економічній структурі суспільства, що перебуває в стані трансформації, «двоєвладдя», паразитарного елітного (олігархічно-кланового) сектору [5, с. 150–167], як головного тінюючого фактора розвитку, спричиняє кумулятивний синергетичний ефект підсилення тінюючих процесів в інших секторах економіки за рахунок архаїзації її соціально-економічних форм, виштовхування тінювим елітним владним сектором ординарних секторів із звичних місць та функцій в економічній структурі, активізації при цьому великого обсягу маргінальних (експлярних) неформальних зв'язків.

Особливість історичних шляхів утворення гібридного тінювого «автономізму» у вітчизняному суспільстві – тобто наявність двох ешелонів влади – першої, офіційної (скандинавського походження) і другої, в значній мірі тінювої, що складалася з місцевих елементів – прослідковується на механізмі повноважень щодо збору до-

¹ *Владна криза – це особливий переломний стан у розвитку та функціонуванні владної системи суспільства, державно-владних структур, що характеризується системною втратою конгруентності функціонування інституційної системи, нестабільністю, розбалансованістю діяльності політичних структур, зниженням рівня керівності соціально-економічними процесами, загостренням соціально-економічних та інших соціальних інституцій, економічних конфліктів, зростанням критичної невдоволеності й конфліктної активності мас.*

даткового продукту, здійснення судійських функцій, прийняття важливих суспільних рішень. Так, на відміну від давньоруської системи двоєвладдя², у феодалній Європі принцип делегування повноважень розповсюджувався в ієрархії феодалного управління «зверху донизу». Кожний наступний вищий рівень передавав управлінські функції нижчому рівню. «Верхні поверхи» державно-владної управлінської піраміди децентралізують управління, найнижчий рівень здійснює всі функції керівництва безпосередньо.

Закладений у період давньокіївської держави вихідний механізм привласнення додаткового продукту сформував історичну логіку розвитку, що виявилася у подальшій розбудові економічної основи автономної тіньової квазіелітної влади. Зібрали додатково продукт у формі «окупаційної» данини можна було тільки шляхом «полюддя», тобто з'явившись разом зі всією дружиною: піддані платили податки лише при наявності безпосередньої загрози застосування військової сили. Князю необхідно було в ході полюддя реалізувати свої права, і тільки з'явившись разом з військом, він міг забезпечити виконання своєї функції щодо збирання данини. Саме поєднання князя через своєрідний соціально-економічний симбіоз з дружиною створювало цю можливість, ніяке інше делегування повноважень не давало можливість це здійснити: добре відомий приклад із князем Ігорем показує, чим закінчилося таке делегування повноважень, і наскільки піддані були не готові та й не здатні виконати владні фіскальні функції.

Принципового значення для подальшого розвитку протиріч матриці «автономної» тіньової влади на національному суспільному просторі, як наступний синергічний крок, мала генеза моделі державного управління в Хазарському каганаті в епоху від VII до X ст., яка була перенесена на ґрунт та визначила своєрідність моделі тіньової організації державної влади як в Україні, так і в багатьох інших країнах. Її сутність виявляється у формуванні системи державного правління, що іноді називається «двоєвладдям»: номінально на

² Двоєвладдя – змішана гібридна владна поліструктура з розвинутою асиметрією дискурсивного та матеріальних модусів, що відбиває існуюче, різного роду інтенсивності, протиріччя між інтересами правлячих політико-економічних класів суспільства, коли за офіційними владними позиціями офіційної влади діє гібридно прихована, офіційно не визнана як правлячий суб'єкт влади її структура, що доповнює чи домінує (в аспекті модусів) над першою. «Друга» тіньова влада є структурою (в аспекті модусів) обмеження, протидії або знищення інституційної структури офіційної влади.

чолі країни стоїть національний лідер та місцевий владний клас, а за лаштунками офіційної, як віртуальної, влади реальний домінуючий вплив на владні процеси здійснює іудейська верхівка (чи наведена в іудаїзм місцева еліта). «Двоєвладдя» є найсуттєвішим синергетичним тіньовим явищем, що найістотніше посилює проблему тіньової «автономної» влади в Україні.³

Внутрішні та зовнішні фактори розвитку двоїстості тіньової державної влади сформували на національному рівні феномен тіньової «автономності», що в значній мірі монополізує у своїй діяльності фактор тіньової паралельної реальності, як основне знаряддя у боротьбі з офіційною, легітимною владою.

Змістом синкретизму гострокризивої гібридної форми двоєвладдя «автономії» (від відповідальності перед суспільством, законом) держави та тіньового, паразитарного (олігархічного) сектора, як найнебезпечнішої форми тінізації суспільних відносин, є відносини монополізації адміністративно-економічного, бізнесового, політичного ресурсу для обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними, політичними відносинами, корупційними та родинними, партійними зв'язками з вищими щаблями адміністративної та судової влади, правоохоронних органів, відсутністю економічної, політичної, кадрової конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до національних ресурсів країни. Форма існування симбіозу елітного сектора та «автономної» влади набуває в сучасності поширеної домінуючої форми тіньового парасуспільства – альтернативного нелегітимного, другого, тіньового центру влади та суспільного розвитку. В цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним мегаатрибутом адміністративної системи, іманентним способом

³ Концепція «автономної» тіньової держави («тіньового двоєвладдя») розробляється автором з 2016 року, незалежно від інших подібних концепцій, що намагаються пояснити вплив тіньових «залаштункових» квазівладних сил, механізмів тіньового впливу на феномен функціонування офіційної держави. Ця концепція покликана вказати на реальні центри розробки та прийняття державно-владних рішень, їх відхилення від легітимних, офіційних процедур. Необхідно створити дієву систему безпеки сфери прийняття і реалізації рішень державної політики від сторонніх («тіньових») впливів. У 2017 році з'явилася американська концепція «глибинної держави», що близька за концептуальним підходом, об'єктом дослідження, але повністю не збігається з концепцією «автономної» тіньової держави, що розробляється на вітчизняному ґрунті соціально-економічних передумов, причин та наслідків функціонування системи тіньового двоєвладдя. Концепція «глибинної держави» не враховує особливості вітчизняних умов, позбавлена аналізу реальних механізмів тіньового владного впливу.

її регуляції. Тіньове парасуспільство – це закрита бізнесово–владна сфера суспільства, що монополізована олігархічними структурами, котрі мають на меті набуття політичного впливу та надвисоких доходів за допомогою використання значною мірою спекулятивного фінансового капіталу. Існуюча як пануюча тіньова структура, тіньове парасуспільство утворює, відповідно до своїх потреб, і тіньову політичну, судову, правоохоронну, соціально–економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

Тіньове паралельне парасуспільство, як реальність в сучасних умовах, функціонально має найширшу розвинену множину поліструктур, що є інформаційною асиметрією офіційної, активно (гібридно) перехрещених з останньою.

Нова якість гібридних тіньових впливів полягає у радикальному зміщенні акцентів мотивації дій на рівень конструювання уявної псевдореальності. Ціннісно–сміслова модель світу організує сприйняття реальності як цілісного комплексу фактів і явищ з відповідною оцінкою їх значущості. Те, що не вкладається у загальну модель світу, позначається як периферійне та вороже, спроможне зруйнувати реальність, а отже, потрібно захищатися від нього, вдаючись до певних героїчних протидій.

Власне тіньові та іншого типу агресивні операції виглядають як вимушені, спрямовані на захист скривджених, подолання «світового зла». Кореляція засобів «м'якої» та «жорсткої» сили дозволяє реальні жорсткі операції проводити під прикриттям привабливих гасел, а з іншого боку – конструювати фейкові події або симулякри для демонстрації на поверхневому рівні з метою обґрунтування необхідності подальших жорстких дій.

Історія показує багато схожих компонентів, що створюють передумови для виникнення такого типу гібридних тіньових впливів, інвазій. Головною їх рисою є використання подвійної або багатовимірної тактики у проведенні політики, спрямованої на досягнення стратегічної мети. На поверхневому рівні створюється певна квазіреальність (реформації, протидія корупції, діджиталізації, небезпека з боку Заходу тощо), що підтримується засобами пропаганди та дезінформації, включно з розрахованими на це діями та висловлюваннями політичних лідерів та ідеологів, тоді як на глибинному рівні відбуваються жорсткі дії, спрямовані на реалізацію справжніх

цілей – фактичне формування потрібної реальності у вигляді системи влади і панування над іншими [6, с. 58–59].

До головних компонентів паралельних реальностей, що сформували кризово–гібридний характер влади, перманентну нестійкість та загрозу руйнівних часток розвитку, відносяться цінності, політичне правління, економічна система, правове, правоохоронне забезпечення тощо. До них належить також, на нашу думку, особлива форма взаємозв'язку та взаємозалежності держави та економіки, що у величезній мірі характеризує особливості суспільної організації, інституційний устрій тих чи інших суспільних систем.

Двоїстість засобів владного простору зумовлена існуванням та розвитком протиріччя між двома модусами сучасної гібридної кризи влади – фізичної дійсності та дискурсивного конструкту [6, с. 41–45]. Так, владний конфлікт слід трактувати як насамперед фізичний, матеріальний феномен – це персонал владних структур, керівництво, їх соціальний капітал, технічні засоби управління, зв'язку, інформаційна техніка, комунікації тощо. Водночас фізичний потенціал та його реалізація у владних процесах супроводжуються процесами їхнього дискурсивного осмислення, словесного опису та аналізу.

Фізичний модус існування конфлікту влади завжди йде у супроводі її дискурсивного модусу. Конфлікти набувають сенсу і статусу лише разом із дискурсивними формами.

Міфи, історичні хроніки, романи, репортажі, монографії, праці філософів й істориків, доповіді експертів й аналітиків, присвячені протиріччям владного конфлікту, корпоративне та адміністративне право та інше – перелік текстових і соціальних форм осмислення явища конфлікту та інтерпретацій конкретних владних подій можна продовжувати та розширювати майже нескінченно. Об'єднує ці різноманітні види діяльності її знаковий (семіотичний) характер. Рефлексія про владний конфлікт (так само, як усі інші види рефлексії) розгортається в дискурсивному вимірі. Можемо стверджувати, що конфлікти влади є невід'ємними від словесних, дискурсивних практик.

Таким чином, слід зробити загальний висновок про те, що владний конфлікт реалізується як у матеріальному (фізичному), так і в дискурсивному вимірах. Відповідно для визначення сутнісних ознак конфлікту необхідно враховувати два

модуси її існування: 1) конфлікт як феномен фізичної реальності; 2) конфлікт як дискурсивний конструкт. Співвідношення між двома модусами може бути описане, зокрема, за допомогою сучасних когнітивно-семантичних і комунікативних підходів, що дозволяють поставити питання про характер зв'язку між текстами щодо владного конфлікту (дискурсивними практиками й наративами) та матеріальними (фізичними) параметрами владних криз.

Гібридний владний конфлікт, що обумовлює кризовий характер владних процесів, у загальному вигляді розуміють як конфліктні дії, що здійснюються шляхом поєднання інформаційних, управлінських, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних владних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із способів ведення гібридного конфлікту застосовується у владних цілях і використовується як засіб усунення політичного супротивника. Таке функціональне поєднання у межах гібридних конфліктів гетерогенних явищ і засобів вимагає комплексного аналітичного підходу з боку представників різних галузей знань. Слід, однак, взяти до уваги, що на заваді побудові комплексних міждисциплінарних підходів стоять відмінності у предметній сфері окремих наук, що мають справу з тим самим об'єктом, у цьому випадку – з гібридними владним конфліктом.

В останні десятиліття співвідношення двох модусів владного конфлікту – дискурсивного та матеріального – набуло різко асиметричного характеру: матеріальний модус владних процесів залишається відносно локалізованим, обмеженим, у значній мірі вторинним.

Характерним прикладом все більшого домінування дискурсивного модусу в суспільних процесах і його все більшої локалізації у діяльності «автономної» тіньової влади є, зокрема, сучасні механізми формування світових цін на нафту, що, у свою чергу, як відомо, визначають світові ціни й на газ.

Після Другої світової війни на нафтовому ринку домінував фізичний модус суспільної реальності – внутрішні (трансфертні) угоди споживачів із сімома вертикально інтегрованими дохідними компаніями, які контролювали 85% світових запасів сировини – British Petroleum, Exxon, Gulf Oil, Mobil, Royal Dutch Shell, Chevron і Texaco. У той же час, ціна нафти визначалася за витратним принципом («витрати компанії плюс маржа») або «вартість за-

міщення»: це сприяло обмежуванню фізичного трансферту нафти на світовому ринку).

Проблема необхідності підтримки стабільності ринку в умовах новітніх викликів, зокрема в умовах цінових війн, привнесла в міжнародну торгівлю нафтою нові механізми управління ризиками, зокрема техніку біржових операцій. Саме такий ринок з 1980-х років став індикатором у значній мірі тренду до домінування дискурсивного модусу замість фізичного щодо співвідношення попиту та пропозиції, орієнтиром для якого є діяльність біржових спекулянтів, тобто торгівців нафтовими контрактами та їх фінансовими похідними (деривативами), які отримували зиск на коливаннях цін (незалежного від фізичного попиту і пропозиції) і тому були зацікавлені у розкачуванні ринку, посиленні його нестабільності.

З 2000-х років ситуація на нафтовому ринку у зв'язку з широким запровадженням електронних торгів ф'ючерськими контрактами значно посилює домінування дискурсивного модусу в інформаційних (паралельних до фізичної реальності) процесах. Вже через кілька років після впровадження біржових операцій з нафтою їх масштаб у сотні разів почав перевищувати фізичні обсяги її добутку. Зокрема, у 2008 році середньозважене співвідношення між обсягом укладених на NY MEX контрактів і вартістю фізичних обсягів постачання за ними нафти для сота WTI досягло 700 [7].

Синкретизм (гібридизація) влади та олігархічного бізнесу у вітчизняній економіці має не стільки значення як окремі, мозаїчні утворення, що мають значення як певні сегменти суспільного простору, скільки як потужні секторальні макросуспільні тіньові утворення паралельних реальностей з характеристиками симбіозу тіньової влади та елітного (олігархічного) бізнесу⁴.

Синкретизм тіньового бізнесу та влади як макросуспільне утворення, як симбіоз тіньової влади та бізнесу потребують й відповідної адекватної форми владної організації, що виявляється в існуванні тіньової «автономної» держави.

Поява «автономної» (від суспільних інтересів) тіньової влади в умовах прискореного розвитку

⁴ Масштабна гібридизація владних відносин, що обумовлена: 1) існуванням множини паралельних віртуальних просторів інформаційних впливів, що є перетвореними, тінізаційно зміненими формами матеріальних (об'єктивних) процесів влади та, 2) численні явища гібридизації матеріальних суб'єктів влади та бізнесу, що в цілому є проявами тіньової модифікації інформаційного ресурсу по відношенню до їх об'єктивної основи, визначають найосяжніше поширення тіньових і тінізаційних процесів.

паралельних тіньових реальностей означає все більшу її сегментованість (автономізацію), тінізацію, конфліктність влади.

Суспільна форма тіньової «автономної» держави є результатом діалектичного заперечення та утримання в собі (діалектичне зняття) попередніх форм історичного розвитку, що має кланову неформальну структуру, сформовану на базі територіально-бізнесового та службово-бізнесового нагромадження клієнтських, корупційних зв'язків в адміністративно-бізнесових групах, що утворюють нетранспарентну, «автономну» (від офіційної держави, суспільства), паразитарну, тіньову паралельну офіційній, державу (державу – реципієнта паразитарних структур). Таким чином дисфункційні проблеми організації влади, зокрема наявності в ній системної тінізації, корупції в Україні, обумовлені найтіснішим зв'язком із закономірностями інтенсивного типу тіньової діяльності, розвитку метаморфоз неформальної організації, наявності джерел потенційної дисфункційності в їх генезі.

Натомість дискурс, пов'язаний з подіями в Україні, набув глобального масштабу, при цьому значно варіюючись на локальному (внутрішньоукраїнському), міждержавному і глобальному рівнях. Ці три головні виміри інформаційного дискурсу владного конфлікту пов'язані з різними, часто контрверсійними, інтерпретаціями подій.

Дискурс гібридного конфлікту не обмежується медійною сферою, виходить за її межі. Крім паперових, електронних та інтернет-медій він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння, залаштункових механізмів влади, зокрема з використанням інструментів «автономної» тіньової влади, і закінчуючи перемовинами дипломатів [7, с. 43–45], які утворюють потужну систему дискурсу щодо механізмів української влади, супроводження політичного дискурсу щодо виборчих змагань, зовнішнього управління владними процесами в Україні навколо російсько-українського конфлікту, системного корупційного переродження влади тощо [3].

Відбувається прискорений процес посилення інфляції безпеки, знецінення норм, функціональної спроможності інституційних структур держави, механізмів забезпечення її безпеки. Алгоритми таких платформ як Google, Facebook, YouTube, технологій «хмарних» сховищ даних – drop box,

google drive, geep fake, block chain тощо – дозволяють тотально впливати на судження людей, політичну сферу, об'єкти та інструменти державно-владних рішень. Боти коректують уяви про фізичну реальність або формують альтернативні реальності. Надспроможності сучасних дискурсивних технологій відкривають найширші можливості для масштабування інструментів впливу на свідомість людини.

Сучасна форма тіньової паралельної реальності, що притаманна «автономній» державі, є найбільш розвиненою за своїми деформаційними, тінізаційними можливостями, вітчизняною макросуспільною тіньовою формою, що має найпотужніший потенціал щодо реалізації своїх внутрішньокорпоративних цілей, спрямованих на поширення та поглиблення потуг тіньового простору, що мають високий ранг тіньової небезпеки – небезпеки надзвичайного звуження легітимної частини реалізації офіційної політики влади, подальшої руйнації, деградації інституційної системи держави, громадянського суспільства. Тіньова паралельна реальність є найвпливовішим суспільним феноменом, що не зважаючи на високий потенціал українського суспільства в багатьох сферах суспільного життя максимально мінімізує реальні результати національного поступу.

Таким чином, оксиморон української влади, що втілює всю її провідну неспроможність, феномен диспотенційності щодо задоволення кричущих потреб суспільства, онтологічно презентований її поділом на два обличчя – офіційного, легітимного, що виконує функцію прикриття другого в масці-мрії, в образі влади як шляхетного лицаря з обітницею цнотливості, і другого – тіньового, демонічного, функцією якого є старобільшовицьке, великогірхове будівництво засобами тіньово-кримінальної змоги чергового «Межигір'я» для себе улюбленого адміністративно-владними корупційними можливостями перерозподілу влади і власності, життя у просторі поза законом.

Отже, «автономна» тіньова влада («двоєладдя») – це регресивна владна форма еволюції парцелярного господарства як система існування тіньових, автономних, паралельних, нелегітимних, неконституційних, позанормативних структур впливу на владний процес, безпосереднім чином причетних до підготовки, узгодження та реалізації державно-владних рішень, що склалася за рахунок кланово-мафіозної змови,

що утворює «друге залаштункове коло, переслідує власні, корпоративні, вузькокорисливі інтереси тіньової влади і найсуттєвішим чином відрізняються від вимог суспільства, делегованих ним легальним представницьким інституціям влади. Тіньовий механізм прийняття рішень «автономною» владою забезпечує особливий механізм її недоторканості, формальної непричетності до відповідальності перед суспільством, забезпечення функціональної компетентності органів влади. Головним засобом забезпечення форми «автономного» тіньового режиму двоєвладдя є формування й функціонування владних структур паралельної тіньової реальності.

Необхідність широкого реформістського оновлення суспільства обумовлює виконання для цього необхідної передумови – попереднього обмеження, поступового детінізаційного оздоровлення, системи наявної тіньової інформаційної реальності в діяльності «автономної» тіньової влади. Тобто для ефективної боротьби зі системною корупцією, тотальною тінізацією влади, її деградацією слід найприскіпливішу увагу національній системі безпеки звернути на сфери, механізм розробки та прийняття державних рішень (як внутрішніх, так і зовнішніх), максимально сприяти їх поступовій детінізації та прозорості. Адже, як правило, найрішучі реформістські заходи, покладена на існуючий владний тіньовий базис, можуть дати лише посилення (часто прискорене) подальших тінізаційних процесів. Отже, успішні суспільні реформи потребують наявності та реалізації попередньої стратегії детінізації, вивчення історичного досвіду проведення успішних вітчизняних, зокрема «козацьких» реформ. Інституційно її функційні органи можуть бути створені на базі підрозділів Ради національної безпеки і оборони України, що розбудовуються в країні, котрі мають між собою внутрішньосистемні зв'язки.

Висновки

Слід зробити загальний висновок про те, що владний конфлікт реалізується як у матеріальному (фізичному), так і в дискурсивному вимірах. Відповідно для визначення сутнісних ознак конфлікту необхідно враховувати два модули її існування: 1) конфлікт як феномен фізичної реальності; 2) конфлікт як дискурсивний конструкт. Співвідношення між двома модулями може бути описане, зокрема, за допомогою сучасних когнітивно-семан-

тичних і комунікативних підходів, що дозволяють поставити питання про характер зв'язку між текстами щодо владного конфлікту (дискурсивними практиками й наративами) та матеріальними (фізичними) параметрами владних криз.

Гібридний владний конфлікт, що обумовлює кризовий характер владних процесів, у загальному вигляді розуміють як конфліктні дії, що здійснюють шляхом поєднання інформаційних, управлінських, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних владних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожний із способів ведення гібридного конфлікту застосовується у владних цілях і використовується як засіб усунення політичного супротивника. Таке функціональне поєднання у межах гібридних конфліктів гетерогенних явищ і засобів вимагає комплексного аналітичного підходу з боку представників різних галузей знань. Слід, однак, взяти до уваги, що на заваді побудові комплексних міждисциплінарних підходів стоять відмінності у предметній сфері окремих наук, що мають справу з тим самим об'єктом, у цьому випадку – з гібридними владним конфліктом.

В останні десятиліття співвідношення двох модусів владного конфлікту – дискурсивного та матеріального – набуло різко асиметричного характеру: матеріальний модус владних процесів залишається відносно локалізованим, обмеженим, у значній мірі вторинним.

Синкретизм тіньового бізнесу та влади як макросуспільне утворення, як симбіоз тіньової влади та бізнесу потребують й відповідної адекватної форми владної організації, що виявляється в існуванні тіньової «автономної» держави.

Поява «автономної» (від суспільних інтересів) тіньової влади в умовах прискореного розвитку паралельних тіньових реальностей означає все більшу її сегментованість (автономізацію), тінізацію, конфліктність влади.

Суспільна форма тіньової «автономної» держави є результатом діалектичного заперечення та утримання в собі (діалектичне зняття) попередніх форм історичного розвитку, що має кланову неформальну структуру, сформовану на базі територіально-бізнесового та службово-бізнесового нагромадження клієнтських, корупційних зв'язків в адміністративно-бізнесових групах, що утворюють нетранспарентну, «автономну» (від офіційної держави, суспільства), паразитар-

ну, тіньову паралельну офіційній, державу (державу – реципієнта паразитарних структур). Таким чином дисфункційні проблеми організації влади, зокрема наявності в ній системної тінізації, корупції в Україні, обумовлені найтіснішим зв'язком із закономірностями інтенсивного типу тіньової діяльності, розвитку метаморфоз неформальної організації, наявності джерел потенційної дисфункційності в їх генезі.

Таким чином, оксиморон української влади, що втілює всю її провідну неспроможність, феномен диспотенційності щодо задоволення кричущих потреб суспільства, онтологічно презентований її поділом на два обличчя – офіційного, легітимного, що виконує функцію прикриття другого в масці–мрії, в образі влади як шляхетного лицаря з обітницею цнотливості, і другого – тіньового, демонічного, функцією якого є старобільшовицьке, великогірхове будівництво засобами тіньово–кримінальної змоги чергового «Межигір'я» для себе улюбленого адміністративно–владними корупційними можливостями перерозподілу влади і власності, життя у просторі поза законом.

«Автономна» тіньова влада («двоєвладдя») – це регресивна владна форма еволюції парцелярного господарства як система існування тіньових, автономних, паралельних, нелегітимних, неконституційних, позанормативних структур впливу на владний процес, безпосереднім чином причетних до підготовки, узгодження та реалізації державно–владних рішень, що склалася за рахунок кланово–мафіозної змови, що утворює «друге залаштункове коло, переслідує власні, корпоративні, вузькокорисливі інтереси тіньової влади і найсуттєвішим чином відрізняються від вимог суспільства, делегованих ним легальним представницьким інституціям влади.

Список використаних джерел

1. Задорожний Г. Оновлення методології як умова відродження економіки. Дзеркало тижня. 2017 (11 лист.).
2. Гальчинський А. Економічна наука: проблеми методологічного оновлення. Економіка України. 2007. № 3. С. 4–13.
3. Предборський В. А. Тіньове паралельне парасупільство як підсистема поліструктур паралельної реальності. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Державного наук.–дослід. ін–ту інформатизації і моделювання економіки Мінекономрозвитку України. К., 2018. № 4. С. 7–15.

4. Предборський В. А. Гібридна, кризова паралельна реальність владного простору як загроза національній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Державного наук.–дослід. ін–ту інформатизації і моделювання економіки Мінекономрозвитку України. К., 2018. № 10. С. 7–16.

5. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів. Київ : Задруга, 2014. 400 с.

6. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 496 с.

7. Санєгін С., Рябцев Г. Світові ринки нафти та газу: ризики і можливості для України. Дзеркало тижня. 2018. № 24–25.

References

1. Zadorozhnyj G. Onovlennya metodologiyi yak umova vidrodzhennya ekonomiki. Dzerkalo tizhnya. 2017 (11 list.).
2. Galchinskij A. Ekonomichna nauka: problemi metodologichnogo onovlennya. Ekonomika Ukrayini. 2007. № 3. S. 4–13.
3. Predborskij V. A. Tinove paralelne parasuspilstvo yak pidsistema polistruktur paralelnoyi realnosti. Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukrayini : zb. nauk. pr. Derzhavnogo nauk.–doslid. in–tu informatizaciyi i modelyuvannya ekonomiki Minekonomrozvitku Ukrayini. K., 2018. № 4. S. 7–15.
4. Predbors'kyj V. A. Gibry'dna, kry'zova paralel'na real'nist' vladnogo prostoru yak zagroza nacional'nij bezpeci. Formuvannya ry'nkovy'x vidnosy'n v Ukrayini : zb. nauk. pr. Derzhavnogo nauk.–doslid. in–tu informaty'zacyi i modelyuvannya ekonomiky' Minekonomrozvy'tku Ukrayiny'. K., 2018. № 10. S. 7–16.
5. Predbors'kyj V. A. Teoriya tin'ovoyi ekonomiky' v umovax transformacijny'x procesiv. Ky'viv : Zadruga, 2014. 400 s.
6. Svitova gibridna vijna: ukrayinskij front / Za zag. red. V. P. Gorbulina. Harkiv : Folio, 2017. 496 s.
7. Sanyegin S., Ryabcev G. Svitovi ry'nky' nafty' ta gazu: ry'zy'ky' i mozhly'vosti dlya Ukrayiny'. Dzerkalo ty'zhnya. 2018. № 24–25.

Дані про автора

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри фінансового права та фінансового адміністрування, Національна академія внутрішніх справ, д.е.н., професор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Данные об авторе

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры финансового права и фискального администрирования, Национальная академия внутренних дел, д.э.н., профессор
e-mail: prvika2015@gmail.com

Data about the author

Valentin Predborskiy,

professor of the Department of Financial Law and Fiscal Administration, National Academy of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor
e-mail: prvika2015@gmail.com

УДК 336.2

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526629>

ІВАНЧЕНКО Д.І.

До питання розбудови ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ

Предметом дослідження є проблеми розвитку ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ.

Метою дослідження є науково-практичне обґрунтування питання розбудови ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ щодо середньострокового прогнозування ПДВ.

Галузь застосування результатів. Державні фінанси, бюджетний процес, управління доходами бюджету, середньострокове бюджетне прогнозування.

Результати роботи. Встановлено, що якісний прогноз ПДВ ляже в основу середньострокового бюджетного планування. Виокремлено основні фактори зниження фіскальної ефективності ПДВ, що передбачає необхідність побудови ризикоорієнтованої системи прогнозування. Україна взяла на себе зобов'язання запровадити ефективно працюючу систему середньострокового бюджетного планування, що вже закріплено на законодавчому рівні, як і у більшості країн ЄС. В ЄС застосовується переважно модель «наступний за поточним плюс два наступні роки». Поточний рік є бюджетним, тобто на цей рік складається бюджет і прогноз. Також обов'язковою частиною середньострокового планування є система фіскальних правил та обмежень. Визначено етапи середньострокового прогнозування ПДВ з урахуванням ризикоорієнтованого підходу.

Висновки. Запропоновано напрями удосконалення механізмів середньострокового прогнозування ПДВ, яке має зокрема забезпечуватися через прозорість відносин між суб'єктами податкового менеджменту на державному рівні, зменшення впливу людського фактору на основі збільшення якості інформаційно-технічного забезпечення із застосуванням системного та ризикоорієнтованого підходів.

Ризикоорієнтована система середньострокового прогнозування ПДВ має бути спрямована на мінімізацію ризиків доходів бюджету, в основі якої має бути: здійснення відповідних кроків із виконання дохідної частини бюджету за рахунок ПДВ; розвиток системи фінансового моніторингу та запровадження інструментів протидії ухилянню від оподаткування; удосконалення механізму функціонування ПДВ; тощо.

Ключові слова: ПДВ, доходи бюджету, середньострокове прогнозування ПДВ, ризикоорієнтоване прогнозування.

ІВАНЧЕНКО Д.І.

К вопросу развития рискоориентированной системы среднесрочного прогнозирования НДС

Предметом исследования являются проблемы развития рискоориентированной системы среднесрочного прогнозирования НДС.

Целью исследования является научно-практическое обоснование вопросов развития риско-

ориентированной системы среднесрочного прогнозирования НДС.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений касательно среднесрочного прогнозирования НДС.

Результаты работы. Установлено, что качественный прогноз НДС ляжет в основу среднесрочного бюджетного планирования. Выделены основные факторы снижения фискальной эффективности НДС, что предусматривает необходимость построения рискоориентированной системы прогнозирования. Украина взяла на себя обязательства ввести эффективно работающую систему среднесрочного бюджетного планирования, что уже закреплено на законодательном уровне, как и в большинстве стран ЕС. В ЕС применяется преимущественно модель «следующий за текущим плюс два последующих года». Текущий год является бюджетным, то есть на этот год составляется бюджет и прогноз. Также обязательной частью среднесрочного планирования является система фискальных правил и ограничений. Определены этапы среднесрочного прогнозирования НДС с учетом рискоориентированного подхода.

Область применения результатов. Государственные финансы, бюджетный процесс, управление доходами бюджета, среднесрочное бюджетное прогнозирование.

Выводы. Предложены направления совершенствования механизмов среднесрочного прогнозирования НДС, что в частности обеспечивается путем обеспечения прозрачности отношений между субъектами налогового менеджмента на государственном уровне, уменьшение влияния человеческого фактора на основе увеличения качества информационно-технического обеспечения по применению системного и рискоориентированного подходов.

Рискоориентированная система среднесрочного прогнозирования НДС должна быть направлена на минимизацию рисков доходов бюджета, в основе которой должно быть: осуществление соответствующих шагов по выполнению доходной части бюджета за счет НДС; развитие системы финансового мониторинга и внедрение инструментов противодействия уклонению от налогообложения; совершенствования механизма функционирования НДС; и т.д.

Ключевые слова: НДС, доходы бюджета, среднесрочное прогнозирование НДС, рискоориентированное прогнозирование.

IVANCHENKO D.I.

On the development of a risk-oriented medium-term VAT forecasting system

The subject is the problems of developing a risk-oriented medium-term VAT forecasting system.

The aim of the study is the scientific and practical substantiation of the issue of developing a risk-oriented medium-term VAT forecasting system.

Research Methods. The author used general scientific and special methods of research of economic phenomena concerning the medium-term forecasting of VAT.

Scope of the results. Public finances, budget process, management of budget revenues, medium-term budget forecasting.

Results of the investigation. It was determined that a qualitative VAT forecast could form the basis of medium-term budgetary planning. The main factors for reducing the fiscal efficiency of VAT are identified, which implies the need to build a risk-oriented forecasting system. Ukraine pledged to implement an effective medium-term budgetary planning system that is already enshrined at the legislative level, as in most EU countries. In the EU, the «one-year-ahead plus two subsequent years» model is mainly used. The current year is a fiscal year, that is, a budget and forecast are drawn up for this year. Also a mandatory part of medium-term planning is the system of fiscal rules and restrictions. The stages of the medium-term forecasting of VAT are determined taking into account the risk-oriented approach

Conclusions. Directions for improving the mechanisms of medium-term forecasting of VAT are proposed; in particular, it can be ensured through transparency of relations between subjects of tax

management at the state level, reducing the influence of the human factor based on increasing the quality of information and technical support for applying systemic and risk-based approaches. The risk-oriented medium-term VAT forecasting system should aim at minimizing budget revenue risks. That include taking an appropriate measures in execution of revenues part of the budget through VAT, development of a financial monitoring system and implementation of instruments to counter tax evasion, improvement of the mechanism of VAT functioning; etc.

Keywords: VAT, budget revenues, medium-term VAT forecasting, risk-oriented forecasting.

Постановка проблеми. Прогнозування та планування доходів бюджету, передусім податкових надходжень і у т.ч. ПДВ лежить у площині середньострокового бюджетного прогнозування та планування. Відзначимо, що функціонування ПДВ пов'язано із цілою низкою ризиків. Зокрема, до об'єктивних причин, що призводять до значного ступеня ризику планування та прогнозування ПДВ, можна віднести [1]: значні коливання попиту з боку світового ринку на український експорт; нестабільність та мала потужність внутрішнього ринку; зміни податкової бази внаслідок надання пільг з ПДВ окремим галузям та регіонам (вільні економічні зони та території пріоритетного розвитку); нестабільність цін світового ринку енергоносіїв; тінізація економіки та розповсюдженість схем ухилення від сплати ПДВ, одержання незаконного відшкодування з бюджету; заполітизованість прийняття економічних рішень тощо. До суб'єктивних причин невідповідності планових та фактичних показників належать такі: недосконалість наявних методів прогнозування ПДВ; завищення планових показників ПДВ під час затвердження бюджету у Верховній Раді України; відсутність у наявних прогнозах врахування впливу темпів інфляції на очікувану величину надходжень ПДВ до бюджету тощо.

Вищезазначене актуалізує дослідження проблем розбудови ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Загалом, питання прогнозування доходів бюджету досліджували Кізіма А.Я. [1], О. Василик, К. Павлюк [2]; С. Лондар [3], Л. Фещенко, П. Проноза, Н. Кузьминчук [4]. С. Юрій, В. Стоян, М. Мац [5], Л. Сафанова [6]; Ю. Пасічник [7], та інші. Втім не так багато наукових наробок в частині прогнозування ПДВ. ПДВ в Україні є одним із найважливіших бюджетоутворюючих податків, що зумовлює необхідність вдосконалення механізмів середньострокового бюджетного прогнозування. Також удосконалення механізмів середньострокового прогнозування ПДВ має бути

спрямоване на розбудовано ризикоорієнтованої системи бюджетного прогнозування.

Метою дослідження є науково-практичне обґрунтування питання розбудови ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ.

Виклад основного матеріалу. З огляду на необхідність врахування ризиків недоотримання доходів бюджету слід визначити фактори, що впливають на динаміку бюджетних надходжень від ПДВ. Серед основних факторів зниження фіскальної ефективності ПДВ виділяють: макроекономічні (незадовільні показники розвитку економіки); інституційно-правові фактори (передусім незадовільна робота фіскальної служби та недоліки в адмініструванні тощо); кримінальні (ухилення від сплати податків, незаконне відшкодування тощо); політичні (нестабільність політичної системи, державні кризи, військові дії тощо).

Якщо макроекономічні чинники можна обчислити та врахувати при побудові прогнозної моделі, то інституційно правові, кримінальні та політичні фактори важко обчислити. У цьому випадку в процесі прогнозування ПДВ варто застосувати методи експертних оцінок, які гуртуються на тому, що на основі висновки фахівців у певній сфері можна розробити прогнозну модель розвитку подій з урахуванням усіх можливих ризиків та викликів.

Методи експертних оцінок у прогнозуванні застосовуються в певних умовах, зокрема: у випадку, коли відсутня достатня за обсягом та достовірною інформація щодо об'єкту прогнозування; у випадку високого ступеня невизначеності середовища, в якому функціонує об'єкт прогнозу; у випадку звуженого часового інтервалу для прогнозу чи необхідності зробити миттєвий прогноз в екстремальних умовах; у випадку коли необхідно забезпечити прогнозування функціонування об'єктів, на які суттєво впливають зміни політичної та економічної ринкової кон'юнктури.

Методи, які ґрунтуються на принципах застосування експертних оцінок, експерти поділяють, як

правило, на дві групи: індивідуальні експертні оцінки та групові експертні оцінки. Методи індивідуальних експертних оцінок поділяють на аналітичні експертні оцінки, інтерв'ю, парні порівняння тощо. Методи колективної експертної оцінки включають метод комісій, метод Дельфі, Паттерн тощо. Якщо необхідно спрогнозувати вплив інституційних, нормативно-правових, кримінально-корупційних та соціально-політичних факторів на фіскальну ефективність ПДВ, то, на нашу думку, доцільно застосовувати методи колективної експертної оцінки.

Зазначимо, що метод «комісій» полягає у визначенні узгоджених думок експертів щодо перспектив функціонування об'єкта прогнозування, сформульованим раніше окремими фахівцями. При цьому маєтись на увазі, що через розвиток даного об'єкта не може бути визначено іншими методами. Зміст даного методу наступний: створення робочих груп, що забезпечують підготовку і проведення опитування, обробку матеріалів і аналіз результатів експертної оцінки; уточнення основних напрямків розвитку об'єкта, визначення генеральної мети, під цілей і засобів їхнього досягнення; розробка питань для експертів, забезпечення однозначності розуміння експертами визначених питань, а також незалежності їхніх суджень; призначення групи експертів для розробки прогнозу; проведення опитування й обробка матеріалів; визначення остаточної оцінки опитування, що виводиться або як середнє судження, або як середнє арифметичне, або як середнє зважене значення оцінки.

У свою чергу для прогнозування ПДВ може бути застосований метод «Дельфі» – один з найбільш поширених методів експертного прогнозування. Цей метод розроблений американською дослідницькою корпорацією і використовується для визначення й оцінки імовірності настання тих чи інших подій. Метод «Дельфі» характеризується трьома особливостями, що відрізняють його від звичайних методів групової взаємодії експертів. До таких особливостей відносяться: анонімність експертів; використання результатів попереднього туру опитування; статистична характеристика групової відповіді [8].

До недоліків вищезазначеного методу стосовно прогнозування ПДВ є те, що кореляційні зв'язки нечіткі і варіюють у широких межах.

Задачі прогнозування, що розв'язуються за допомогою методів експертних оцінок, включають

два формально не пов'язаних між собою елемента: визначення можливих варіантів розвитку об'єкта прогнозування і їх оцінку. Аналіз експертних методів показує доцільність застосування «мозкових атак» для визначення можливих варіантів розвитку. Їх використання дозволяє одержати продуктивні результати за короткий період часу і залучити всіх експертів до активного творчого процесу [9].

Отже в умовах недостатності статистичної інформації особливо актуальним стає застосування інтуїтивних методів прогнозування. Можливість вирішення поставлених завдань, в них досягається за рахунок умілого використання досвіду, інтуїції та знання спеціалістів, вчених, що працюють над розв'язанням відповідних проблем. Однак ці методи не позбавлений недоліків. Головним з них є те, що для застосування процесу прогнозування необхідно залучення групи експертів в оптимальній чисельності 10–15 чоловік, та фахівців інших галузей знання, що мають високий рівень загальної ерудиції і розуміють суть проблемної ситуації. Очевидно, що це доволі високовартісний процес, і потребує на втілення значного обсягу часу і зусиль.

Для застосування методів колективної експертної оцінки в процесі середньострокового прогнозування доходів бюджету, зокрема ПДВ, доцільно залучати експертів з Мінфіну, фіскальної служби, Мінекономіки та НБУ. Для поліпшення прогнозування ПДВ необхідно враховувати такі аспекти: аналіз динаміки контингенту зареєстрованих і тих, що сплачують ПДВ, платників; повноту та своєчасність реєстрації платників податку на додану вартість; своєчасність подання податкової звітності платниками податку; правильність та повноту нарахування податку на додану вартість у податковій звітності; своєчасність проведення попередніх перевірок сум, заявлених до відшкодування; відбір податкової звітності, яка викликає сумнів, та її подання управлінню документальних перевірок для здійснення перевірок; повноту застосування штрафів за порушення термінів подання платіжних документів та податкової звітності; своєчасність розрахунків з бюджетом; аналіз динаміки пільг; інші питання, пов'язані з правильністю обчислення та своєчасністю проведення розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість [10].

Також слід відзначити, що прогнозування на сьогодні ускладнене гібридною війною, в яку втягнуто Україну, складною соціально-еконо-

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

мічною та нестабільною політичною ситуацією в державі. Всі ці фактори вимагають від експертів застосування системного підходу та ризикоорієнтованого прогнозування доходів бюджету, що в результаті підтримуватиме фінансову безпеку країна на безпечному рівні.

В Україні прогнозування надходжень ПДВ регламентується спільним наказом Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України та Державної митної служби України «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» від 31.08.2004 № 545/315/502/637 [11].

Надходження ПДВ мають виключне значення як для економіки, так і для наповнення доходної частини бюджету. За період з 2010 по 2018 рік через механізм ПДВ було перерозподілено в середньому 10% ВВП, а його питома вага в доходах зведеного бюджету становила 30%. Точний прогноз цього податку дозволить забезпечити належний рівень виконання передбачених видатків державного бюджету. Методикою зазначається, що вона передбачає шість етапів прогнозних розрахунків. Перші три етапи пов'язані з визначенням прогнозу надходжень ПДВ із вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), четвертий – це розрахунок прогнозу надходжень ПДВ із ввезених на територію

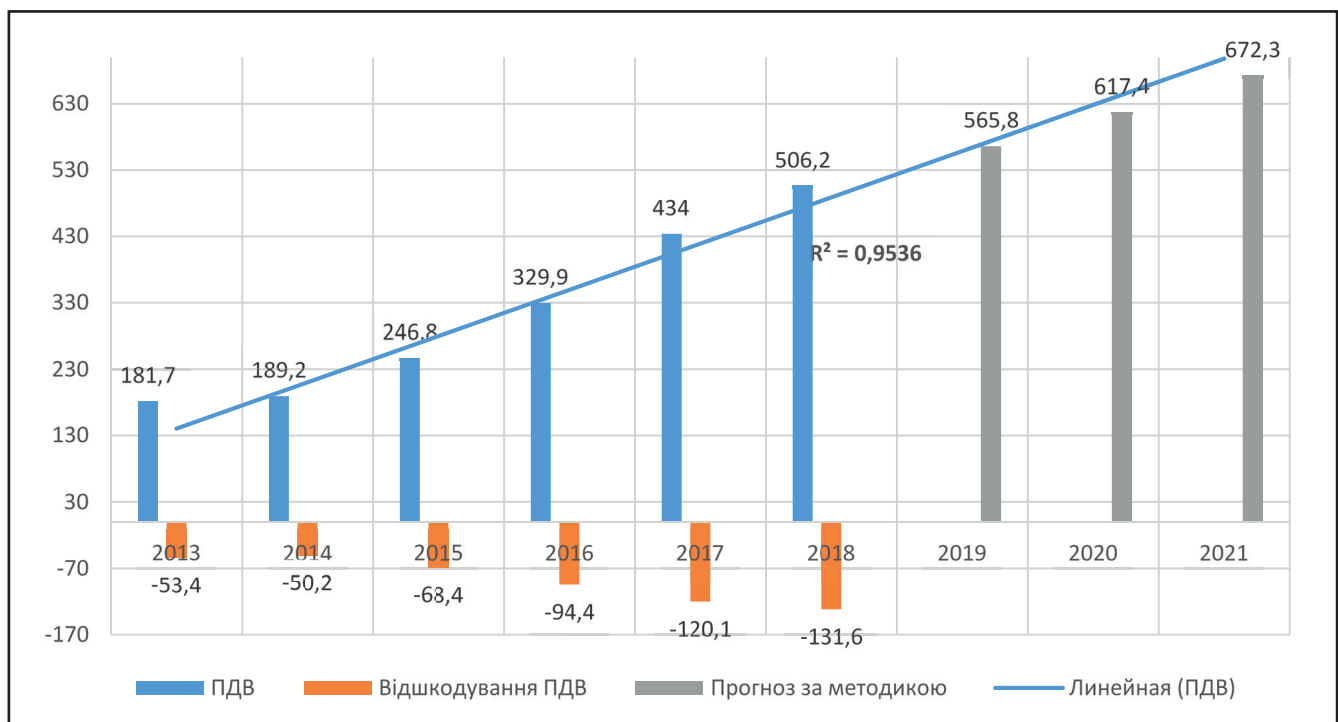

Рисунок 1. Етапи середньострокового прогнозування ПДВ

Джерело: розроблено автором.

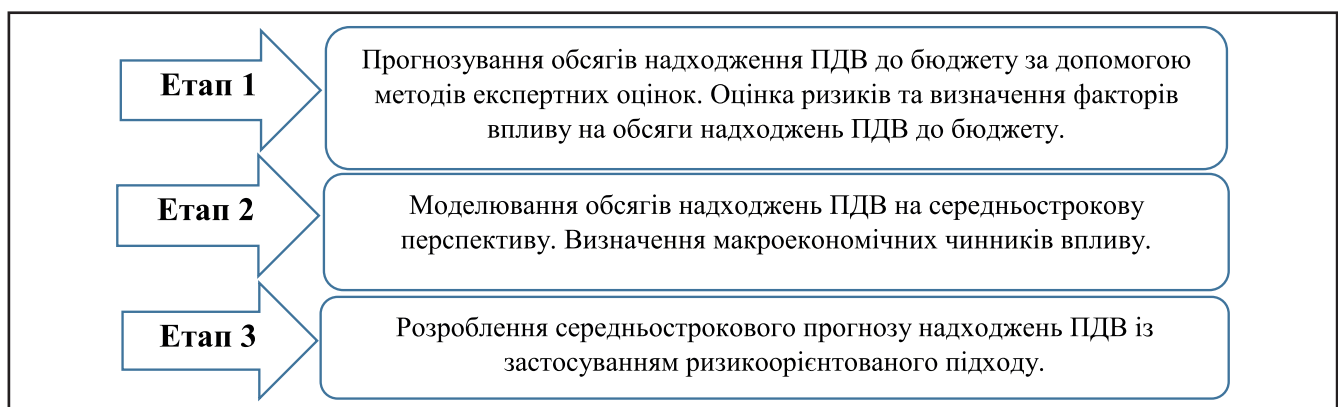

Рисунок 2. Етапи середньострокового прогнозування ПДВ

Джерело: розроблено автором.

України товарів, п'ятий присвячений визначенню прогнозу бюджетного відшкодування податку, та заключний, шостий етап пов'язаний із розрахунком сальдо надходжень ПДВ.

Методика дозволяє більш точно та гнучко оцінити вірогідність зміни надходжень ПДВ у середньостроковій перспективі та суттєво відрізняється від звичайного лінійного тренду (див. рис. 1).

Підсумовуючи викладене можна стверджувати, що механізм середньострокового прогнозування ПДВ має складатися з наступних етапів (див. рис. 2), що має бути складовою ризикоорієнтованої системи бюджетного прогнозування загалом.

Висновки

Удосконалення механізмів середньострокового прогнозування ПДВ має також здійснюватися через забезпечення прозорості відносин між суб'єктами податкового менеджменту на державному рівні, зменшення впливу людського фактору на основі збільшення якості інформаційно-технічного забезпечення із застосування системного та ризикоорієнтованого підходів.

У свою чергу, якісний прогноз ПДВ ляже в основу середньострокового бюджетного планування. Як вже зазначалося Україна взяла на себе зобов'язання запровадити ефективно працюючу систему середньострокового бюджетного планування, що вже закріплено на законодавчому рівні, як і у більшості країн ЄС.

В ЄС застосовується переважно модель «наступний за поточним + два наступні роки». Поточний рік є бюджетним, тобто на цей рік складається бюджет і прогноз. Також обов'язковою частиною середньострокового планування є система фіскальних правил та обмежень.

Рекомендації Єврокомісії щодо формування фіскальних правил для підвищення їх ефективності: 1) Фіскальне правило має бути законодавчо затвердженим та загальнообов'язковим; 2) Багаторічний характер; 3) Ефективна система обліку; 4) Захисні механізми та санкції; 5) Винятки, коли можливі відступи від фіскальних правил [13]. Детальні фіскальні правила розробляються у країнах відповідно до умов їх функціонування, особливостей бюджетної системи та потреб національної економіки. Єврокомісія визначає ключові елементи, які мають бути втілені у системі середньострокового планування:

Покриття середньостроковим планом усіх державних видатків або мінімум видатків центральної влади та сектору соціального забезпечення. Строк планування має становити 3–4 роки, враховуючи поточний рік.

Обмеження видатків. Практика показує, що найефективнішими є середньострокові плани, які встановлюють ліміти видатків. Вони мають бути обмежені як на загальному рівні, так і на рівні розпорядників коштів нижчого рівня.

Адекватне прогнозування доходів. Надходження до бюджетів різних рівнів мають прогнозуватися відповідно до економічної ситуації. Ступінь деталізації прогнозу надходжень повинен відповідати ступеню деталізації видатків.

Аналіз відхилень. Усі відхилення від плану мають ретельно вивчатися та пояснюватися. Слід вивчити як причини похибок у прогнозі, так і поведінку учасників бюджетного процесу, що призвела до виникнення відхилень.

Складання декількох сценаріїв макроекономічної ситуації. Прогноз макроекономічних показників повинен передбачати декілька сценаріїв, щоб забезпечити можливість застосовувати різні інструменти фіскального регулювання, якщо ситуація розвиватиметься в рамках певного сценарію.

Законодавча прив'язка середньострокового планування до бюджету. Чинне законодавство щодо бюджетного процесу повинно містити офіційно затверджений механізм взаємодії із середньостроковими прогнозами, щоб середньострокове планування справляло реальний вплив на бюджетний процес.

Ефективний моніторинг та механізми коригування. Макроекономічна ситуація має ретельно контролюватися. У разі виникнення відхилень від плану слід заздалегідь передбачати програму дій, які становитимуть реакцію на ці відхилення [13].

Загалом ризикоорієнтована система середньострокового прогнозування ПДВ має бути спрямована мінімізацію ризиків доходів бюджету, в основі якої має бути: здійснення відповідних кроків із виконання доходної частини бюджету за рахунок ПДВ; розвиток системи фінансового моніторингу та запровадження інструментів протидії ухилянню від оподаткування; удосконалення механізму функціонування ПДВ; тощо.

Список використаних джерел

1. Кізіма А. Я. Прогнозування і планування надходжень Податку на додану вартість: теорія та практи-

ка наукові записки. Серія «економіка». Випуск 16 – с. 51–57

2. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 544 с.

3. Лондар С.Л., Мельникова Л.О. Середньострокове прогнозування доходів бюджету: надходження податку на прибуток підприємств http://finukr.org.ua/docs/FU_12_O1_O28_uk.pdf

4. Фещенко Л. В. Бюджетна система України / Л. В. Фещенко, П. В. Проноза, Н. В. Кузьминчук. – К.: Кондор, 2008. – 440 с.

5. Юрій С. І. Казначейська система / С. І. Юрій, В. І. Стоян, М. Й. Мац. – Тернопіль, 2002. – 394 с.

6. Сафанова Л.Д. Бюджетний менеджмент / Л.Д. Сафанова. – К.: КНЕУ, 2001.

7. Пасичник Ю. В. Бюджетна система України / Ю. В. Па- січник. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2008. – 670 с.

8. Коляда Т. А. Генеза методологічних засад бюджетного прогнозування // Бізнесінформ № 7 '2014. – С.253–258.

9. Методи генерації ідей, оцінювання і вибору варіанта рішення https://pidruchniki.com/15941024/menedzhment/metodi_generatsiyi_idey_otsinyuvannya_viboru_varianta_rishennya

10. Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова Податковий менеджмент Навчальний посібник / Київ – Знання–, 2008. – 525 с.

11. Наказ Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України та Державної митної служби України «Про затвердження Методики прогнозування надходжень податку на додану вартість» від 31.08.2004 № 545/315/502/637. Отримано з: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.

12. Постанова КМУ «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2019–2021 роки» від 11.07.2018 № 546. Отримано з: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-2019-2021-roki>.

13. Офіційний сайт Єврокомісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/fiscal_governance/documents/analysis_national_fiscal_frameworks_pfr_2010.pdf.

References

1. Kizyma A. Ya. Prognozuvannya i planuvannya nadhodzen Podatku na dodanu vartist: teoriya ta

prakty'ka naukovi zapysky'. Seriya «ekonomika». Vypusk 16 – s. 51–57

2. Vasylyk O. D. Byudzhetna systema Ukrayiny / O. D. Vasylyk, K. V. Pavlyuk. – K.: Centr navch. l-ry, 2004. – 544 s.

3. Londar S.L., Melnykova L.O. Serednostrokovye prognozuvannya dohodiv byudzhetu: nadhodzyennya podatku na prybutok pidpryyemstv http://finukr.org.ua/docs/FU_12_O1_O28_uk.pdf

4. Feshhenko L. V. Byudzhetna systema Ukrayiny / L. V. Feshhenko, P. V. Pronoza, N. V. Kuzmynchuk. – K.: Kondor, 2008. – 440 s.

5. Yurij S. I. Kaznachejska systema / S. I. Yurij, V. I. Stoyan, M. J. Macz. – Ternopil, 2002. – 394 s.

6. Safanova L.D. Byudzhetniy menedzhment / L.D. Safanova. – K.: KNEU, 2001.

7. Pasichnyk Yu. V. Byudzhetna systema Ukrayiny / Yu. V. Pa- sichnyk. – [2-ge vyd., pererob. i dop.]. – K.: Znannya, 2008. – 670 s.

8. Kolyada T. A. Geneza metodologichnyx zasad byudzhetnogo prognozuvannya // BIZNESINFORM # 7 2014. – S.253–258.

9. Metody generatsiyi idej, ocinyuvannya i vyboru varianta rishennya https://pidruchniki.com/15941024/menedzhment/metodi_generatsiyi_idey_otsinyuvannya_viboru_varianta_rishennya

10. Yu.B. Ivanov, A.I. Kry'sovatyj, A.Ya. Kizyma, V.V. Karpova Podatkovyj menedzhment Navchalnyj posibnyk / Kyiv – Znannya–, 2008. – 525 s.

11. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny, Ministerstva ekonomiky ta z pytan yevropejskoyi integratsiyi Ukrayiny, Derzhavnoyi podatkovoyi administratsiyi Ukrayiny ta Derzhavnoyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Metodyky prognozuvannya nadhodzen podatku na dodanu vartist» vid 31.08.2004 #545/315/502/637. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1202-04>.

12. Postanova KМУ «Pro sxvalennya Prognozu ekonomichnogo i socialnogo rozvytku Ukrayiny na 2019–2021 roky» vid 11.07.2018 #546. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-prognozu-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-na-2019-2021-roki>.

13. Oficijnyj sajt Yevrokomisiji [Elektronnyj resurs]. http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/fiscal_governance/documents/analysis_national_fiscal_frameworks_pfr_2010.pdf.

Дані про автора

Іванченко Денис Ігорович,

аспірант, КНЕУ імені Вадима Гетьмана
denys.ivanchenko93@gmail.com

Данные об авторе**Иванченко Денис Игоревич,**аспирант, КНЭУ имени Вадима Гетьмана
denys.ivanchenko93@gmail.com**Data about the author****Denis Ivanchenko,**Post-graduate student, KNEU named after V. Hetman
denys.ivanchenko93@gmail.com

УДК 331.519.7

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526648>

ЧУБУКОВА О.Ю.

**Економіко–математичне моделювання –
інструмент формування сучасної економіки**

У статті розглядаються питання розробки моделей соціально–економічних об'єктів і процесів на основі використання економіко–математичних методів. Розглянуто систему моделей, основні етапи моделювання економічних задач, наведено приклад оптимізаційної моделі, її виробничих функцій.

Ключові слова: економіко–математичне моделювання, макроекономічні моделі, мікроекономічні моделі, оптимізаційні моделі, економічне зростання.

ЧУБУКОВА О.Ю.

**Экономико–математическое моделирование –
инструмент формирования современной экономики**

В статье рассматриваются вопросы разработки моделей социально–экономических объектов и процессов на основе использования экономико–математических методов. Рассмотрено систему моделей, основные этапы моделирования экономических задач, приведен пример оптимизационной модели, ее производственных функций.

Ключевые слова: экономико–математическое моделирование, макроэкономические модели, микроэкономические модели, оптимизационные модели, экономический рост.

CHUBUKOVA O.Yu.

**Economic and mathematical modeling –
a tool for the formation of a modern economy**

The article deals with the development of models of socio–economic objects and processes based on the use of economic and mathematical methods. It is considered the system of models, the main stages of modeling economic tasks and is given the example of the optimization model, its production functions.

Key words: economic and mathematical modeling, macroeconomic models, microeconomic models, optimization models, economic growth.

Постановка проблеми. Сучасна економіка невід'ємна від процесів планування, регулювання, управління і прогнозування виробничих і технологічних процесів.

У зв'язку з цим актуальні розробки і застосування економіко–математичних методів і моделей для вирішення виникаючих виробничо–господарських завдань, визначення та вибору варіантів економічного розвитку, забезпечення оптимального розподілу ресурсів для виконання окремих комплексів робіт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання математичних методів в економіці отримало реальний розвиток вже в кінці XIV століття. Так, в 1494 році відомий італійський математик

Лука Пачолі запропонував науковий метод подвійного запису для реєстрації даних взаємних розрахунків між торговцями товарами, що стало прототипом сьогоденного бухгалтерського обліку[2].

Засновник класичної школи політекономії Вільяма Петті в середині сімнадцятого століття в своєму науковому трактаті «Політична арифметика» висловлював думки на мові чисел, ваг, заходів.

У 1758 р французький вчений Ф. Кене в формі економіко–математичної моделі створив «Економічну таблицю» відображає процес відтворення суспільного продукту як єдине ціле.

Французький економіст–математик О. Курно в 1838 році в роботі «Дослідження математичних принципів багатства» застосував математич–

ні методи при дослідженні економічних процесів і, на основі кількісних вимірів, сформулював закон попиту.

Починаючи з 20-го століття методи математичного моделювання отримали ще більше застосування. З їх використанням пов'язані практично всі роботи, удостоєні Нобелівської премії з економіки (Д. Хікс, Р. Солоу, В. Леонт'єв, П. Самуельсон).

Одне з перших моделювань на комп'ютері, проведене в Массачусетському інституті, показало, що виснаження природних ресурсів викличе в першій половині 21 століття уповільнення зростання промисловості і сільського господарства, потім різке падіння чисельності населення і в кінцевому підсумку екологічну катастрофу. Але використання методу моделювання, дозволило і спрогнозувати певні тенденції соціально-економічного розвитку суспільства. Так, за умови, що суспільство зможе знайти варіант ефективної охорони природи, буде забезпечено зростання населення, промисловості та сільськогосподарської продукції. Такий процес буде розвиватися до тих пір, поки не вичерпаються резерви орної землі, що, в свою чергу, призведе до нової катастрофи [1].

Постановка завдання. Виходячи з отриманих знань автор пропонує розглянути варіант глобальної рівноваги на землі, пов'язаний зі стабілізацією чисельності населення планети і виробництва на сучасному рівні, розглядаючи методи оптимізації процесів виробництва, обміну, розподілу та споживання економічних благ.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна теорія на мікро- і на макрорівні, включає як природний, необхідний елемент математичні моделі і методи. Так економістом Лі Якокка в науковій роботі «Кар'єра менеджера» пропонується модель бізнесу: люди – продукт – прибуток [5]. По-новому вчені і практики сприймають відому модель К. Маркса: гроші – товар – гроші, яка в сучасних умовах господарювання набула особливого значення.

Економіко-математичні методи дозволяють проводити експерименти з економікою. У сучасних умовах навіть досвідчений керівник не завжди виявляється в змозі виявити і об'єктивно зіставити переваги і недоліки різних варіантів рішень, тому управління з використанням моделей може знизити рівень негативних наслідків. Рішення задач на моделях дешевше, оскільки відносно невеликі витрати на моделювання дозволяють імітувати «економічні бурі» при явній економії коштів.

У найпростішому варіанті поняття «модель» можна пов'язати з поданням будь-якої копії, що повторює оригінал в зменшеному або збільшеному вигляді зі збереженням пропорцій, наприклад, будинки, мости, вежі, літака і т.д. Такі моделі називаються макетами.

Вся сукупність дій, пов'язаних з побудовою, аналізом та іншими операціями, проведеними за допомогою моделей називається моделюванням, а математичним моделюванням називається сукупність співвідношень – рівнянь, нерівностей, логічних умов, операторів, графіків, які визначають характеристики станів об'єкта моделювання [2].

Математичне моделювання, як правило, враховує лише ті властивості об'єкта, які відображають, визначають і становлять інтерес з точки зору цілей і завдань конкретного дослідження. Отже, в залежності від цілей моделювання, при розгляді одного й того ж об'єкта з різних точок зору і в різних аспектах, можна створити систему математичних моделей, що застосовуються для моніторингу, якісного дослідження соціотехнічного і економічного об'єкта на макро- і мікрорівні розвитку суспільства, а також прийняття управлінських рішень щодо його ефективного функціонування. Така система включає:

- макроекономічні моделі, які описують економіку країни як єдине ціле, пов'язуючи між собою укрупнені матеріальні і фінансові показники: ВВП, інвестиції, зайнятість, бюджет, інфляцію, ціноутворення;
- мікроекономічні моделі, які описують взаємодію структурних і функціональних складових економіки або їх автономна поведінка в ринковому середовищі;
- теоретичні моделі, що дозволяють вивчати загальні властивості економіки та її характерні елементи, в результаті чого можна отримати висновки з формальних передумов;
- прикладні моделі, що дають можливість оцінити параметри функціонування конкретного економічного об'єкта і сформулювати рекомендації для прийняття практичних рішень;
- оптимізаційні моделі, які в основному пов'язані з мікрорівнем (оптимізація при розподілі ресурсів, максимізація корисності споживачем або прибутку підприємством та т. д.);
- статичні моделі, які описують стан економічного об'єкта в конкретний поточний момент або період часу;

- детерміновані моделі, що досліджують жорсткі функціональні зв'язки між змінними моделі;
- стохастичні моделі, що допускають наявність випадкових впливів на досліджувані показники [2].

Використання системи названих моделей має свій особливий алгоритм економіко-математичного моделювання. Цей процес починається з першого етапу – з визначення основної стратегічної задачі (задуму), що дозволяє сформулювати цілі і завдання, провести кількісно-якісний опис стану об'єкта дослідження, визначити тенденції його ефективного розвитку з урахуванням можливих ризиків і соціально-економічних перешкод.

При постановці завдання враховуються тільки істотні фактори та оптимальні значення, яких необхідно визначити. Вони поділяються на некеровані (обмеження) і керовані. Тому на початку побудови моделі розвитку об'єкта дослідження необхідно встановити, значеннями яких характеристик або змінних можна варіювати, ігноруючи при цьому постійні фактори, оскільки без їх урахування рішення можуть бути помилковими.

За своїм контекстом економіко-математичні задачі діляться на такі класи:

- завдання мережевого планування і управління. Ці завдання включають дії по знаходженню мінімальної тривалості комплексу операцій, оптимального співвідношення величин вартості і строків їх виконання;
- задачі масового обслуговування. Визначають показники ефективності роботи систем, їх оптимальні характеристики, наприклад число каналів обслуговування або часу обслуговування і т.д.
- завдання управління запасами. Присвячені відшукуванню оптимальних значень рівня запасів (точки замовлення) і розміру замовлень. Особливість таких завдань полягає в тому, що зі збільшенням рівня запасів, з одного боку, збільшуються витрати на їх зберігання, але з іншого боку, зменшуються втрати внаслідок можливого дефіциту продукту, що запасується;
- завдання розподілу ресурсів. Розглядають оптимальний розподіл ресурсів між операціями або сукупністю операцій;
- завдання ремонту і заміни обладнання. Зводяться до визначення оптимальних термінів, числа профілактичних ремонтів і перевірок, а також часом модернізації обладнання;
- завдання складання розкладу (календарного планування) полягають у визначенні оптимальної черговості виконання операцій;

- завдання планування і розміщення полягають у визначенні оптимального числа місць розміщення нових об'єктів з урахуванням їх взаємодії з існуючими об'єктами та між собою;

- завдання вибору маршруту, полягають у визначенні найбільш економічно доцільних маршрутів;
- завдання прийняття оптимальних рішень в конфліктних ситуаціях [4].

На другому етапі визначаються методи рішення, будується математична модель досліджуваного об'єкта. Для вирішення поставлених завдань служать математичні методи диференціювання, інтегрування, теорії ігор і статистичних рішень, лінійного та нелінійного програмування, мережевого планування і управління, теорії ймовірностей, статистики, кореляційного аналізу, теорії масового обслуговування.

Далі перевіряється адекватність моделі на основі правильності отриманих результатів і оцінюється їх стійкість.

На третьому етапі економіко-математичного моделювання проводиться дослідження за моделлю, реалізованої у вигляді комп'ютерної програми. Тут проводяться розрахунки, обробляються і аналізуються отримані результати і, нарешті, приймається остаточне управлінське рішення.

Математичні моделі в економіці розробляються для кращого розуміння об'єктивної реальності, вироблення оптимального варіанта дій, вибору оптимального рішення в практичній діяльності.

На доказ викладеного пропонується розглянути реальну задачу.

Є підприємство, що випускає кілька видів продукції.

У процесі виробництва використовуються три види ресурсів: обладнання, робоча сила, сировина. Ці ресурси однорідні, кількість їх в заданому виробничому циклі постійна. Задані витрати кожного з ресурсів на виробництво одиниці продукції кожного виду. Задані ціни продуктів. Потрібно визначити обсяг виробництва з метою максимізації вартості виробленої продукції (або в припущенні, що вся вона знайде збут на ринку – максимізації загальної виручки від реалізації).

У задачі задані екзогенні змінні (ті, які задаються поза моделлю, тобто відомі заздалегідь): K – кількість обладнання; L – кількість робочої сили; R – кількість сировини [3].

Задані параметри-коефіцієнти витрати на одиницю i -ої продукції відповідно. Ціни продуктів – теж відомі.

Введемо ендогенні змінні – ті, які визначаються в ході розрахунків за моделлю і не задаються ззовні. У нашому прикладі це невідомі обсяги виробництва продукції кожного i -го виду.

Сукупність усіх варіантів виробництва забезпечених наявними ресурсами показана формулою 1:

$$\begin{aligned} k_1x_1 + k_2x_2 + \dots + k_nx_n &\leq K && \sum_i k_ix_i \leq K \\ l_1x_1 + l_2x_2 + \dots + l_nx_n &\leq L && \text{або } \sum_i l_ix_i \leq L \quad (1) \\ r_1x_1 + r_2x_2 + \dots + r_nx_n &\leq R && \sum_i r_ix_i \leq R \end{aligned}$$

До цих обмежень по ресурсах додамо вимогу невід'ємності змінних, тобто $x_i \geq 0$.

Якби якийсь ресурс потрібно було витратити повністю (наприклад, повністю зайняти робочу силу), то відповідна нерівність перетворилася б у рівняння. Це звузило б допустиму множину рішень і можливо виключило б початкове найкраще рішення. Так як дана модель є оптимізаційною, то потрібна цільова функція (тобто величина, яка максимізується або мінімізується):

$$\begin{aligned} p_1x_1 + p_2x_2 + \dots + p_nx_n &\rightarrow \max \\ \text{або } \sum_i p_ix_i &\rightarrow \max \quad (2) \end{aligned}$$

Отримані нерівності і цільова функція – сукупність, яка представляє собою економіко-математичну модель задачі, рішення якої здійснюється методами лінійного програмування.

Моделювання економічних процесів пов'язано з побудовою спеціальних моделей, так званих виробничих функцій і функцій споживання.

Мікроекономічні виробничі функції використовуються для опису взаємозв'язку між величиною витрачається або використовуваного ресурсу X протягом певного часу і випуском продукції Y , які здійснюються конкретним суб'єктом господарювання:

$$y = f(x_1; x_2; \dots; x_n) \quad (3)$$

Макроекономічні виробничі функції можна використовувати для опису взаємозв'язків між річними витратами праці в масштабі регіону або країни і річним кінцевим випуском продукції (або доходу) цього регіону або країни в цілому, а також для вирішення завдань аналізу, планування і прогнозування [4].

Найбільш типовими виробничими функціями є статичні моделі, виду:

$$y = a_0 \prod_{i=1}^n x_i^{\alpha_i} \quad (4)$$

Одним з варіантів цієї моделі є виробнича функція Кобба–Дугласа:

$$y = a_0 x_1^{\alpha_1} x_2^{\alpha_2}, \quad (5)$$

де: $\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2$ – параметри виробничої функції, які є додатними і постійними, причому $\alpha_1 + \alpha_2 = 1$.

У практичних застосуваннях x_1 зазвичай дорівнює обсягу використовуваного основного капіталу чи обсягу використовуваних основних фондів $x_1 = K$; $x_2 = L$ – це витрати живої праці:

$$y = \alpha_0 K^{\alpha_1} L^{\alpha_2} \quad (6)$$

$$\begin{aligned} \frac{y}{L} &= \alpha_0 \frac{K^{\alpha_1} L^{\alpha_2}}{L} = \alpha_0 \frac{K^{\alpha_1}}{L^{1-\alpha_2}} = \\ &= \alpha_0 \frac{K^{\alpha_1}}{L^{\alpha_1}} = \alpha_0 \left(\frac{K}{L}\right)^{\alpha_1} \end{aligned}$$

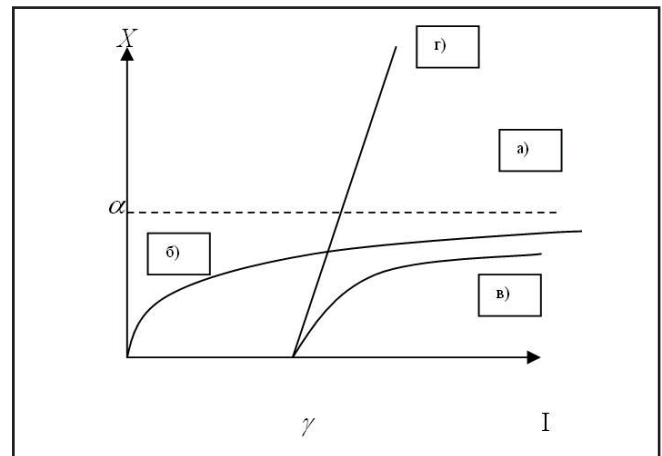
ці; (7)

$\frac{y}{K}$ – продуктивність капіталу або капіталовіддача;

$\frac{K}{y}$ – капіталоемність;

$\frac{L}{y}$ – трудомісткість випуску продукції.

Шведський економіст Л. Торнквіст запропонував чотири види однофакторних моделей зв'язку між величиною попиту споживачів X і величиною доходу I (див. рисунок):

Графік залежності між величиною попиту споживачів і величиною доходу

а) малоцінні товари:

$$x = \frac{\alpha I (1 + \beta)}{I^2 + \gamma} \quad (8)$$

б) товари першої необхідності:

$$x = \frac{\alpha I}{I + \beta} \quad (9)$$

в) товари другої необхідності (відносної розкоші):

$$x = \frac{\alpha (I - \gamma)}{I + \beta} \quad (10)$$

г) предмети розкоші:

$$x = \frac{\alpha(I - \gamma)}{I + \beta} \quad (11)$$

Таким чином, ця модель демонструє залежність між доходом споживачів та їх попитом на певні групи товарів.

Застосування таких моделей комплексно може надати необхідну інформацію для оптимізації процесів управління як економікою в цілому, так і приватним бізнесом або підприємством. Єдине, що потрібно для застосування такого інструментарію – це джерело адекватної, повної і достовірної інформації для формування вхідних параметрів моделей.

Висновки

Використання методу економіко-математичного моделювання дозволяє оцінити ситуацію поточної ситуації розвитку об'єкта дослідження, розробити наукові підходи подальшого ефективного розвитку як окремо взятого соціотехнічного або економічного об'єкту розвитку, так і економіки країни в цілому. Враховуючи основні фактори економічного зростання в економіко-математичних моделях, можливо сформулювати загальні принципи та важелі управління економічною системою та проаналізувати взаємозв'язки та взаємовпливи між структурними елементами економічних об'єктів та систем. Такий інструментарій дозволяє систематизувати та оцінити процес соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і окремих її об'єктів. Оцінка та аналіз процесів соціально-економічного розвитку за допомогою інструментарію моделювання може сприяти знаходженню превентивних заходів та механізмів боротьби із кризовими явищами, які супроводжують екстенсивний підхід до виробництва, та забезпечити підґрунтя для сталого розвитку глобальної економіки.

Список використаних джерел

1. Арсеньев Ю. Н., Минаев В. С. Управление рисками. – М.: Высшая школа, 1997. – 388 с.
2. Крушевский А. В., Швецов К. И. Математическое программирование и моделирование в экономике – Киев.: Выща школа, 1979. – 158 с.

3. Первозванский А. А., Первозванская Т. Н. Финансовый рынок: расчеты и риск. – М.: Инфра, 1994. – 200 с.

4. Фомин Г. П. Методы и модели линейного программирования в коммерческой деятельности: Уч. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 356 с.

5. Якокка Лі. Кар'єра менеджера –Мінськ: Попурі, 2001. – 416 с.

References

1. Arseniev U., Minaev V. (1997) Risk management. Vyschaja schkola, Moscow, Russia.
2. Krushevskii A., Shvetsov K. (1979) Mathematical programming and modeling in economics. Vyschaja schkola, Kyiv, Ukraine.
3. Pervozvanskii A., Pervozvanskaya T. (1994) Financial market: calculations and risk. Infra, Moscow, Russia.
4. Fomin G. (2000) Methods and models of linear programming in the commercial activity. Finansy i statistika: tutorial. Moscow, Russia.
5. Iacocca Lee (2001) The career of the manager. Popuri, Minsk, Belarus.

Дані про автора

Чубукова Ольга Юрївна,

д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної кібернетики та маркетингу, Київський національний університет технологій та дизайну
email: eckib_knutd@ukr.net

Данные об авторе

Чубукова Ольга Юрьевна,

д.э.н., профессор, заведующая кафедры экономической кибернетики и маркетинга, Киевский национальный университет технологий и дизайна
email: eckib_knutd@ukr.net

Data about the author

Olga Chubukova,

Doctor of Economics, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Professor, Head of Department of Economic Cybernetics and Marketing, Kyiv National University of Technologies and Design
e-mail: eckib_knutd@ukr.net

Системно–структурний аналіз економічної безпеки держави

Предмет дослідження – національна безпека та економічна безпека держави як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів.

Метою написання **статті** є конкретизація сутності економічної безпеки держави як елемента у структурі національної безпеки та системи функціональних складових.

Методологія проведення роботи – метод системно–структурного аналізу (при визначенні сфер національної безпеки, функціональних складових та аспектів забезпечення економічної безпеки держави); порівняння та узагальнення (при систематизації підходів до структуризації національної безпеки та економічної безпеки держави).

Результати роботи – обґрунтовано важливість визначення складових елементів економічної безпеки держави та її ролі у структурі національної безпеки. Доведено необхідність конкретизації сутності економічної безпеки у двох вимірах: як сфери національної безпеки та набору функціональних складових. Обґрунтовано необхідність дотримання вимог комплексності, різноплановості та багатоаспектності при визначенні структурних елементів економічної безпеки держави. На основі системно–структурного аналізу надано пропозиції щодо уточнення структури національної безпеки. Виокремлено у складі економічної безпеки держави функціональні складові (елементи, які відсутні у структурі національної безпеки) та аспекти забезпечення (елементи, які дублюються зі сферами національної безпеки). Акцентовано увагу на доцільності виокремлення військово–економічного аспекту у структурі економічної безпеки України.

Висновки – конкретизація структури національної безпеки та економічної безпеки держави становить підґрунтя для методичного обґрунтованого оцінювання економічних загроз з урахуванням природи та джерела їх походження.

Ключові слова: економічна безпека держави, національна безпека, економічні загрози, системно–структурний аналіз, функціональна складова, аспект забезпечення, військово–економічний аспект.

БАРОН І.Г.

Системно–структурный анализ экономической безопасности государства

Предмет исследования – национальная безопасность и экономическая безопасность государства как совокупность взаимосвязанных структурных элементов.

Целью написания **статьи** является конкретизация сущности экономической безопасности государства как элемента в структуре национальной безопасности и системы функциональных составляющих.

Методология проведения работы – метод системно–структурного анализа (при определении сфер национальной безопасности, функциональных составляющих и аспектов обеспечения экономической безопасности государства); сравнения и обобщения (при систематизации подходов к структуризации национальной безопасности и экономической безопасности государства).

Результаты работы – обоснована важность определения составляющих элементов экономической безопасности государства и ее роли в структуре национальной безопасности. Доказана необходимость конкретизации сущности экономической безопасности в двух измерениях: как сферы национальной безопасности и набора функциональных составляющих. Обоснована необходимость соблюдения требований комплексности, разноплановости и многоаспектности при определении структурных элементов экономической безопасности государства. На основе системно–структурного анализа даны предложения по уточнению структуры национальной безопасности. Выделены в структуре экономической безопасности государства функциональные со–

ставляющие (элементы, которые отсутствуют в структуре национальной безопасности) и аспекты обеспечения (элементы, которые дублируются со сферами национальной безопасности). Акцентировано внимание на целесообразности выделения военно–экономического аспекта в структуре экономической безопасности Украины.

Выводы – конкретизация структуры национальной безопасности и экономической безопасности государства является основой для методически обоснованной оценки экономических угроз с учетом природы и источника их происхождения.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, национальная безопасность, экономические угрозы, системно–структурный анализ, функциональная составляющая, аспект обеспечения, военно–экономический аспект.

BARON I.G.

System–structural analysis of the economic security of the state

The subject of the study is national security and economic security of the state as a set of interconnected structural elements.

The purpose of this article is to specify the essence of economic security of the state as an element in the structure of national security and the system of functional components.

Methodology of work – method of system–structural analysis (in determining the areas of national security, functional components and aspects of ensuring the economic security of the state); comparison and generalization (when systematizing approaches to structuring national security and economic security of the state).

Results of research – the importance of determining the components of economic security of the state and its role in the structure of national security is substantiated. The necessity of specifying the essence of economic security in two dimensions is proved: as a sphere of national security and a set of functional components. The necessity to observe the requirements of complexity, diversity and multidimensionality in determining the structural elements of economic security of the state is substantiated. Based on the system–structural analysis, proposals are made to clarify the structure of national security. Functional components (elements that are absent from the national security structure) and security aspects (elements that are duplicated with national security spheres) are distinguished in the economic security of the state. Attention is paid to the expediency of isolation of the military–economic aspect in the structure of economic security of Ukraine.

Conclusions – specification of the structure of national security and economic security of the state is the basis for a methodological sound assessment of economic threats, taking into account the nature and source of their origin.

Keywords: economic security of the state, national security, economic threats, system–structural analysis, functional component, security aspect, military–economic aspect.

Постановка проблеми. Посилення впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників та незадовільний стан національної економічної системи зумовлюють виникнення нових загроз економічній безпеці України, які є різновидом загроз її національній безпеці. У Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. загрози економічній безпеці визначаються як явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють, або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей Укра-

їни [5]. Чинний Закон «Про національну безпеку України» є орієнтованим на подолання прямих загроз у військово–політичній сфері, та не містить ані визначення загроз національній економічній безпеці держави, ані положень щодо реагування на їх виникнення. Загрози у контексті забезпечення економічної безпеки визначено у Стратегії національної безпеки України [19] з урахуванням наданої раніше їх систематизації у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. [6], що втратив чинність, та новітніх загроз економічній безпеці

держави. Визначення складових елементів економічної безпеки та її місця й ролі у структурі національної безпеки є передумовою раціональної систематизації та методологічно обґрунтованого оцінювання впливу економічних загроз, оскільки дозволяє своєчасно вжити заходів з організаційно-управлінського забезпечення економічної безпеки держави.

Метою статті є конкретизація сутності економічної безпеки держави як елемента у структурі національної безпеки та системи функціональних складових.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека є визначальною сферою національної безпеки, до складу якої в наукових джерелах відносяться:

- економічна, внутрішньополітична, воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону, інформаційна, зовнішньополітична, державна, екологічна, науково-технологічна [17];
- політична, економічна, соціокультурна, екологічна, інформаційна [15];
- економічна, військова, технічна, продовольча, екологічна [22];
- політична, економічна, державна, соціальна, інформаційна, науково-технологічна, екологічна, гуманітарна, військова [7] та ін.

Єдиної класифікації складових (сфер, елементів, підсистем, політик) національної безпеки не існує, але будь-який підхід неодмінно передбачає виокремлення економічної безпеки, яка, через свій матеріальний характер, може розглядатися як база забезпечення інших безпекових сфер держави. Програмними документами у безпековій сфері України є Закон «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. [5] та Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р.) [19]. У Законі України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. [6], який втратив чинність, було визначено такі ключові сфери національної безпеки: зовнішньополітична, внутрішньополітична, сфера державної безпеки, економічна, воєнна, сфера безпеки державного кордону України, соціальна та демографічна, науково-технологічна, сфера цивільного захисту, екологічна та інформаційна сфери. У чинному Законі «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. зазначено, що державна політика у сферах національної безпеки

і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [5]. Як бачимо, у Законі «Про основи національної безпеки» 2003 р. більш детально та всеосяжно визначено сфери забезпечення національної безпеки, тоді як в Законі «Про національну безпеку» 2018 р. та чинній Стратегії національної безпеки України акцентовано увагу на тих сферах, які є пріоритетними в умовах прямої військової агресії, гібридної війни та необхідності нового позиціонування України в умовах нестабільності глобальної системи безпеки. На наш погляд, незалежно від геополітичних та гео економічних умов, діапазон сфер національної безпеки держави має визначатися максимально широко та різнопланово, оскільки лише за умови комплексного підходу до захисту інтересів держави у різних сферах суспільного життя може бути забезпечена національна безпека в цілому. Тому при визначенні складових організаційно-управлінського механізму забезпечення економічної безпеки України доцільно орієнтуватися на достатньо деталізований та урізноманітнений набір її сфер (підсистем, політик, елементів тощо), наданий у Законі України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 р. [6]. Ті ж саме вимоги комплексності та всеосяжності має бути дотримані й при визначенні функціональних складових економічної безпеки держави.

У вертикальному вимірі економічну безпеку держави визначає набір її функціональних складових – ключових напрямів забезпечення економічної безпеки, які істотно відрізняються за змістом та призначенням. Підходи вітчизняних науковців до визначення функціональних складових (елементів, підсистем) економічної безпеки держави характеризуються широким діапазоном та різноманітністю (табл. 1). Єдиної думки серед вчених щодо структури економічної безпеки цілком очікувано немає. Підхід до виокремлення складових економічної безпеки держави залежить від спрямованості наукового дослідження, особистої думки вченого, загострення тих або інших загроз та ін.

Так, деякі автори вважають, до функціональних підсистем економічної безпеки держави слід зараховувати ті напрямки, показники якого найбільш близькі до значення їх критичних обмежень, тобто є найбільш вразливими на даному етапі соці-

ально–економічного розвитку держави [9, с. 2; 3, с. 112]. Також розповсюдженою є точка зору, згідно якої до складових економічної безпеки слід зараховувати ті елементи, які характеризують лише економічні процеси та суміжні з ними явища, до яких відносять інвестиційно–інноваційну, фінансову, зовнішньоекономічну, продовольчу та енергетичну безпеку [18, 1, 8]. Розвитком такого уявлення можна вважати підхід до структуризації економічної безпеки держави В. Шлемка [21, с. 143], в якому передбачено виокремлення як її функціональних підсистем (сировинно–ресурсна, енергетична, фінансова, військово–

економічна, технологічна, продовольча), так й аспектів (соціальний, демографічний, екологічний). Дійсно, такі напрями забезпечення безпеки, як соціальний, демографічний, екологічний та ін., традиційно розглядаються і як сфери безпеки держави в цілому, так й зазвичай виокремлюються в підходах до структуризації економічної безпеки. На наш погляд, при визначенні функціональних складових економічної безпеки держави доцільно дотримуватися підходу, згідно якого виокремлюються її функціональні складові, які характеризують суто економічні процеси та явища, та аспекти, за якими має бути забезпечена

Таблиця 1. Систематизація підходів до визначення функціональних складових економічної безпеки держави (складено автором)

		Функціональні складові економічної безпеки держави																				
		Виробнича	Демографічна	Енергетична	Зовнішньоекономічна / зовнішньоторговельна	Інвестиційно–інноваційна	Макроекономічна	Продовольча	Соціальна	Фінансова / фінансово–грошова	Інноваційно–технологічна	Технологічна / науково–технологічна	Сировинно–ресурсна / ресурсна	Питноводна	Цінова	Кримінальна	Екологічна	Інформаційна	Військово–економічна	Тіньова економіка	Трудоресурсна	
Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України	2003 р. [10]	+	+	+	+	+	+	+	+													
	2007 р. [16]	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+										
	2013 р. [11]	+	+	+	+	+	+	+	+	+												
В.М. Геєць, М.О. Кизим та ін. [12, с. 14]			+	+	+				+	+	+	+					+					
В.І. Мунтіян [13, с. 459]			+	+	+				+	+	+	+	+				+	+	+	+		
І.І. Яремко [22]				+	+				+	+	+	+		+								
М.П. Гетьманчук та ін. [2]			+	+					+		+		+	+	+	+						
А.О. Ходжаян [20]		+		+	+	+	+			+		+										
Л.М. Акімова [1]				+	+	+			+		+											
З.С. Варналій та ін. [4, с. 34]				+	+				+	+	+		+									+
В. Шлемко [21, с. 143]			+	+	+				+	+	+		+	+			+		+			
Н.М. Попадинець [14, с. 22]		+	+	+	+	+			+	+	+		+	+			+					
Авторський підхід		+	+	+	+	+			+	+	+		+	+			+		+			
		ФС	А	ФС	ФС	ФС			ФС	А	ФС		А	ФС			А		А			

Примітка: «ФС» – функціональна складова економічної безпеки; «А» – аспект забезпечення економічної безпеки.

Таблиця 2. Дублювання елементів економічної безпеки держави зі сферами національної безпеки (складено автором)

Елементи економічної безпеки	Статус	Наявність у структурі національної безпеки
Виробнича	Функціональна складова	Відсутня
Енергетична	Функціональна складова	Відсутня
Фінансова	Функціональна складова	
Сировинно–ресурсна	Функціональна складова	
Зовнішньоторговельна	Функціональна складова	
Продовольча	Функціональна складова	
Інвестиційно–інноваційна	Функціональна складова	
Демографічний	Аспект	Демографічна
Соціальний	Аспект	Соціальна
Науково–технічний	Аспект	Науково–технологічна
Екологічний	Аспект	Екологічна
Військово–економічний	Аспект	Воєнна

Таблиця 3. Функціональні складові та аспекти забезпечення економічної безпеки держави (складено автором на підставі [16])

Складова / аспект		Характеристика
Функціональні складові	Виробнича	Рівень розвитку промислового комплексу країни, що здатний забезпечити зростання економіки та розширене її відтворення
	Енергетична складова	Стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз та дає змогу задовольняти реальні потреби населення й національної економіки в паливно–енергетичних ресурсах
	Фінансова	Стан бюджетної, грошово–кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання
	Сировинно–ресурсна	Стан економіки, при якому забезпечується раціональне використання природно–ресурсного та сировинного потенціалу держави на засадах безпечності, відтворюваності та екологічності
	Зовнішньоторговельна	Стан відповідності зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам, який забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників і створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці
	Продовольча	Рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально–економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави
	Інвестиційно–інноваційна	Рівень національних та іноземних інвестицій (за умови їхнього оптимального співвідношення), який здатний забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку за умови створення ефективно–інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів
Аспекти забезпечення	Демографічний	Стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості
	Соціальний	Стан розвитку держави, при якому вона здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз
	Науково–технічний	Стан науково–технічного інноваційного потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних ресурсів
	Екологічний	Стан економіки та її базового природно–ресурсного потенціалу, коли ресурси використовуються найефективніше для забезпечення збалансованого природо–користування, а також запобігання різним загрозам
	Військово–економічний	Стан військово–економічного потенціалу країни, який відповідає нагальній необхідності зміцнення її оборонної потужності в умовах гострих геополітичних та територіальних конфліктів

економічна безпека в суміжних з економічними процесами сферами життєдіяльності суспільства та розвитку держави.

Додатковою ознакою розгалуження функціональних складових та аспектів будемо вважати факт наявності аналогічної сфери у структурі національної безпеки. А саме, якщо у структурі національної безпеки виокремлюється аналогічна сфера, то такий компонент доцільно розглядати як аспект економічної безпеки, а не повноцінну її складову, оскільки заходи щодо його забезпечення передбачені на рівні національної безпеки (табл. 2).

Щодо визначення конкретних функціональних складових та аспектів економічної безпеки, найбільш доцільним (за умов певної актуалізації) представляється дотримання підходу до структуризації економічної безпеки держави, запропонованого у методиці розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 р. [16].

До функціональних складових економічної безпеки держави пропонується віднести такі, як: виробнича, енергетична, фінансова, сировинно-ресурсна, зовнішньоторговельна, продовольча, інвестиційно-інноваційна. В якості аспектів забезпечення економічної безпеки держави пропонується розглядати соціальний, демографічний, екологічний, інноваційний, військово-економічний, науково-технічний. Доцільність виокремлення військово-економічного аспекту у структурі економічної безпеки представляється цілком доцільним з огляду на необхідність забезпечення стану військово-економічного потенціалу України, який відповідає нагальній необхідності зміцнення її оборонної потужності в умовах гострих геополітичних та територіальних конфліктів. Стисло характеристику функціональних складових та аспектів забезпечення економічної безпеки держави подано в табл. 3.

Висновки

Конкретизація сутності економічної безпеки потребувала її аналізу у двох вимірах: як сфери національної безпеки та набору функціональних складових. Визначення сфер національної безпеки та елементів економічної безпеки здійснювалося з огляду на доцільність дотримання таких вимог, як комплексність, різноплановість та багатоглядність. Додатковою вимогою при встановленні елементів економічної безпеки держав

послугував факт наявності або відсутності релевантних сфер національної безпеки, що дозволило розподілити елементи економічної безпеки на функціональні складові (елементи, які відсутні у структурі національної безпеки) та аспекти забезпечення (елементи, які дублюються зі сферами національної безпеки). З урахуванням визначених вимог у статті на основі системно-структурного аналізу надано пропозиції щодо уточнення структури національної безпеки та економічної безпеки держави, що становить підґрунтя для методичного обґрунтованого оцінювання економічних загроз з урахуванням природи та джерела їх походження.

Список використаних джерел

1. Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні, складники / Л.М. Акімова // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2018. – Вип. 1 (19). – С. 1–11.
2. Гетьманчук М.П. Політологія [навч. посіб.] / М.П. Гетьманчук, Я.Б. Турчин. – К: Знання, 2010. – 415 с.
3. Долгопалова М.М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави / М.М. Долгопалова // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 3. – С. 110–115.
4. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З.С. Варналія, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К: Знання, 2009. – 647 с.
5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
6. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
7. Ковалюк Б.І. Визначення основних параметрів продовольчої безпеки країни / Б.І. Ковалюк // Електронний журнал «Ефективна економіка». – 2014. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3665>
8. Мандзіновська Х.О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / Х.О. Мандзіновська // Наукові записки. – 2016. – № 2 (53). – С. 159–166.
9. Матвійчук І.О. Інституціоналізація управління економічною безпекою держави / І.О. Матвійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2012/2_48_2012/21.pdf

10. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А.І. Сухорукова. – К.: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2003. – 64 с.

11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] / Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 р. № 1277 // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/>

12. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова та ін. ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «Інжек», 2006. – 240 с.

13. Мунтіян В.І. Економічна безпека України : [монографія] / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

14. Попадинець Н.М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України / Н.М. Попадинець // Соціально-економічна проблеми сучасного періоду України. – 2016. – № 2 (118). – С. 20–23.

15. Попова С.М. Основні складові національної безпеки України / С.М. Попова, Л.М. Попова // Наше право. 2013. – № 13. – С. 54–60.

16. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>

17. Сидорчук О.Г. Соціальна спрямованість економіки як чинники прискорення інтеграції України до Європейського Союзу / О.Г. Сидорчук. – В кн.: Економічна безпека України / за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенко, Т.Є. Воронкової. – К.: ТОВ «ДКС центр», 2017. – С. 158–180.

18. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Сухорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6. Ч. III. – С. 39–42.

19. Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>

20. Ходжаян А.О. Макроекономічні умови стійкого розвитку національної економіки / А.О. Ходжаян // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць КНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Вип. 26. – С. 128–141.

21. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

22. Яремко І.І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>

Reference

1. Akimova L.M. Stanovlennia systemy ekonomichnoi bezpeky derzhavy v Ukraini: sutnist, rivni, skladnyky / L.M. Akimova // Publichne administruvannia: teoriia ta praktyka. – 2018. – Vyp. 1 (19). – S. 1–11.

2. Hetmanchuk M.P. Politolohiia [navch. posib.] / M.P. Hetmanchuk, Ya.B. Turchyn. – K.: Znannia, 2010. – 415 s.

3. Dolhopalova M.M. Deiaki aspekty protsesu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy / M.M. Dolhopalova // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. – 2010. – № 3. – S. 110–115.

4. Ekonomichna bezpeka: [navch. posib.] / Z.S. Varnalii, P.V. Melnyk, L.L. Taranhul [ta in.]; za red. Z.S. Varnalii. – K.: Znannia, 2009. – 647 s.

5. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» vid 21.06.2018 r. № 2469–VIII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

6. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 19.06.2003 r. № 964–IV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

7. Kovaliuk B.I. Vyznachennia osnovnykh parametriv prodovolchoi bezpeky krainy / B.I. Kovaliuk // Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika». – 2014. – № 12 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>

8. Mandzinovska Kh.O. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia / Kh.O. Mandzinovska // Naukovi zapysky. – 2016. – № 2 (53). – S. 159–166.

9. Matviichuk I.O. Instytutsionalizatsiia upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu derzhavy / I.O. Matviichuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://scientificview.umsf.in.ua/archive/2012/2_48_2012/21.pdf

10. Methodychni rekomendatsii shchodo otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy / za red. A.I. Sukhorukova. – K.: Nats. in-t problem mizhnar. bezpeky, 2003. – 64 s.

11. Methodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Nakaz Minekonomrozvytku Ukrainy vid 29.10.2013 r. № 1277 // Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://me.kmu.gov.ua/>

12. Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky : derzhava, rehion, pidpriemstvo / V.M. He-yets, M.O. Kyzym, T.S.

Klebanova ta in. ; za red. V. M. Heitsia. – Kh. : VD «Inzhek», 2006. – 240 s.

13. Muntiiian V.I. Ekonomichna bezpeka Ukrainy : [monohrafiia] / V.I. Muntiiian. – K.: KVITs, 1999. – 462 s.

14. Popadynets N.M. Osnovni chynnyky zabezpechenia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy / N.M. Popadynets // Sotsialno-ekonomichna problemy suchasnoho periodu Ukrainy. – 2016. – № 2 (118). – S. 20–23.

15. Popova S.M. Osnovni skladovi natsionalnoi bezpeky Ukrainy / S.M. Popova, L.M. Popova // Nashe pravo. 2013. – № 13. – S. 54–60.

16. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy № 60 vid 02.03.2007 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07>

17. Sydorhuk O.H. Sotsialna spriamovanist ekonomiky yak chynnyky pryskorennia in-tehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu / O.H. Sydorhuk. – V kn.: Ekonomichna bezpeka Ukrainy / za red. V.H. Fedorenka, I.M. Hryshchenka, T.Ie. Voronkovi. – K.: TOV «DKS tsentr», 2017. – S. 158–180.

18. Skoruk O.V. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta pro-blemy zabezpechennia / O.V. Sukhoruk // Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. – 2016. – Vyp. 6. Ch. III. – S. 39–42.

19. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy (zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy № 287/2015 vid 26.05.2015 r.) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>

20. Khodzhaian A.O. Makroekonomichni umovy stiikoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky / A.O. Khodzhaian // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky: zb. nauk. prats KNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – Vyp 26. – S. 128–141.

21. Shlemko V.T. Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist i napriamky zabezpechennia : [monohrafiia] / V.T. Shlemko, I.F. Binko. – K.: NISD, 1997. – 144 s.

22. Iaremko I.I. Ekonomichna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky derzhavy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>

Дані про автора

Барон Ігор Геннадійович,

аспірант Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки
e-mail: baronigor1987@gmail.com

Данные об авторе

Барон Игорь Геннадиевич,

аспірант Государственного научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики
e-mail: baronigor1987@gmail.com

Data about the author

Ihor Baron,

postgraduate, State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
e-mail: baronigor1987@gmail.com

УДК 338.242

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526669>

СИНЕНКО О.І.

**Державне управління економікою:
практичний досвід та наукове знання**

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування ефективного механізму державного управління на основі положень нової інституційної теорії із урахуванням особливостей національної економіки України.

Ключові слова: державне регулювання економіки, інституціональна пастка, транзакційні витрати, нова інституціональна теорія, довгострокові інвестиції, інвестиційна привабливість, централизоване планування, децентралізація.

СИНЕНКО А.И.

**Государственное управление экономикой:
практический опыт и научное знание**

Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам формирования эффективного механизма государственного управления на основе положений новой институции-

ональной теории с учетом особенностей национальной экономики Украины.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, институциональная ловушка, транзакционные издержки, новая институциональная теория, долгосрочные инвестиции, инвестиционная привлекательность, централизованное планирование, децентрализация.

SYNENKO O.I.

Public administration of economy: practical experience and scientific knowledge

The article is dedicated to the theoretical, methodological and practical questions of the formation of the effective mechanism of public administration based on the provisions of the new institutional theory taking into account the features of the national economy of Ukraine.

Key words: state regulation of the economy, institutional trap, transaction costs, new institutional theory, long-term investments, investment attractiveness, central planning, decentralization.

Постановка проблеми. Управління – свідома цілеспрямована дія з боку держави, економічних суб'єктів на людей та економічні об'єкти, яка здійснюється з метою направити їх у потрібне русло і отримати очікувані результати.

Як свідчить практика, економічна сутність та зміст ефективного управління підприємствами в умовах перехідної економіки не завжди відповідає такому розумінню, оскільки власники та менеджмент в умовах перехідної економіки вирішують завдання перетворення підприємства – суто виробничої структури, на господарську структуру (фірму) – елемент господарювання у ринковій економіці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання державного управління економікою знаходиться у полі зору багатьох вітчизняних фахівців, які пропонують новітні методи управління об'єктами різних форм власності, а у тому числі державної. Це Зельдіна О., Ледомська С., Музиченко А., Пасхавер О., Рудченко О., Лановий В., автор даної статті у ряді попередніх публікацій і досліджень та інші. Проте в дослідженнях вітчизняних науковців проблеми управління носять прикладний не систематизований характер. Найбільш системно ці питання опрацьовані у працях Эрнандо де Сото, Стаффорда Біра, Стігліца Д.Е., Друкера П., Алчиана А., Гарольда Д., Скотта Дж. Але результати їх досліджень не завжди можуть бути застосованими в Україні, оскільки потребують попереднього аналізу стану економіки та її позиціонування, як системи, що підлягає регулюванню з врахуванням національних особливостей та розробкою/впровадженням нової інституціональної політики.

Постановка завдання. В даній статті робиться спроба розглянути управління як формуван-

ня набору управлінських рішень, вибір з яких повинен зробити керівник в процесі здійснення ним функцій управління та вирішення конкретних організаційних завдань. Оскільки об'єктом дослідження є структура та складові механізму підвищення ефективного державного управління економікою, ключовим питанням, що досліджується, буде відмінність умов господарювання в Україні від розвинутих країн та кроки, які необхідно зробити для перетворення ресурсів її економіки у активи, які у свою чергу, повинні бути адаптовані у світову систему господарювання.

Виклад основного матеріалу. Адам Сміт попереджав, що праця вкладена у виробництво активів, не повинна зникати безслідно, а закріплюватися належним чином в їх вартості. Можна сперечатися, що насправді мав на увазі Сміт. Для нас тут важливо те, що капітал представляє собою не накопичений запас активів, а потенціал для розгортання нового виробництва. Цей потенціал, безумовно, є абстракція. Його можна реалізувати лише після відповідної обробки і надання адекватної форми і тільки тоді він буде залучений у обіг в світовій економічній системі.

У розвинутих країнах перетворення активів у капітал починається з того, що створюється опис найбільш корисних у соціальному та економічному відношенні властивостей активів, а потім ця інформація фіксується у вигляді записів у головних бухгалтерських книгах і тоді втілюється у документ про право власності. Цей процес направляють детально і точно пророблені правові форми. Записи, що фіксують право власності, відображають загальне уявлення про те, що є економічно важливим та значимим у наявних активах. Вони зводяться разом і організують всю

інформацію, потенційно необхідну для оцінки активів, що дозволяє управляти ними. Стандартизація дозволила розвинути країнам Заходу суттєво знизити транзакційні витрати на організацію обігу та використання активів [10].

При цьому зрозуміло, що різноманітність активів та їх записів призводять до необхідності створювати спрощені моделі активів, які досить часто ігнорують практичний досвід. Для цього наявні як мінімум три причини. Перша – «професійна»: чим більше знає практик, тим меншу значимість становлять для нього фахівець і його відомства. Друга причина є простим наслідком ігнорування історії й минулого досвіду. Оскільки вчений завжди пов'язаний із сучасним досвідом, а практик – з минулим, то вчений думає, що не багато чому навчиться з цього джерела. Третя причина полягає в тому, що практичне знання представлене й кодіфіковане у формі, що є непроникною для науки управління. З вузько зрозумілої наукової точки зору, нічого не можна стверджувати доти, поки це не доведено в жорстко керованому експерименті. Знання, що приходить у будь-якій формі з інших джерел, крім як методів формального наукового процесу, не заслуговує на серйозну увагу. Претензійність наукового модернізму визнає знання тільки в тому випадку, якщо воно приходить через апертуру, яка створена експериментальним методом для допуску інформації. Традиційні методи, що викладаються на «бюрократичній» мові, свіdomo виглядають як такі, що не заслуговують на увагу, не кажучи вже про їхню верифікацію.

Більше 35 років тому, визнаючи невимовну складність амбіційної соціальної політики, Чарльз Ліндблом підкинув у мовний ужиток незабутній вираз «наука видирання», намагаючись із його допомогою виразити сутність практичного підходу до великомасштабних політичних проблем, які не могли бути повністю зрозумілими, не кажучи вже про всебічний підхід до них. Структури державних служб, скаржився Ліндблом, не явно припускали передбачуваність політичної дії, у той час як на практиці знання було обмежено й фрагментарно, а кошти ніколи не могли бути чітко відділені від цілей. Його характеристика існуючої політичної практики підкреслювала поступовість подібного підходу, послідовність спроб і помилок, що постійно повинна була переглядатися у світлі попереднього досвіду й приростала уривками [1]. Альберт Хіршман зробив

той же самий висновок, хоча й більше метафоричний, порівнюючи соціальну політику з будівництвом будинку: «Архітектор соціальної перебудови ніколи не зможе мати надійного проекту. Не тільки кожен будинок, що він будує, відмінний від будь-якого вже побудованого; у його будівництві обов'язково використовуються нові матеріали й навіть експерименти з не перевіреними ще на практиці законами напруг і принципами конструкції споруд. Так що найбільшу користь будівельники одержать від усвідомлення того, що тільки досвід дозволить закінчити дане будівництво за інших обставин» [10].

В англomовній літературі існує термін «інституціональна пастка», яка використовується найчастіше не як «institutional trap», а як ефект блокування (lock-in effect): за Д.Нортом, це означає, що один раз ухвалене рішення важко скасувати. У термінах неоінституціональної теорії «інституціональна пастка – це неефективна стійка норма (неефективний інститут), яка має характер, що самопідтримується» [6]. Її стабільність означає, що якщо в системі превалювала неефективна норма, то після сильного збурювання система може потрапити в «інституціональну пастку», і тоді вже залишиться в ній навіть при знятті зовнішнього впливу.

Як відзначає Д. Норт, «збільшення змін у технологічній сфері, один раз за певним напрямком, може привести до перемоги одного технологічного рішення над іншими навіть тоді, коли перший технологічний напрямком, зрештою, виявляється менш ефективним у порівнянні з відкинутою альтернативою» [6].

З погляду теорії транзакційних витрат поява «інституціональної пастки» пояснюється принаймні двома причинами:

1. Неузгодженість ряду інтересів різних груп економічних агентів.

2. Неузгодженість короткострокових і довгострокових інтересів. У цьому випадку така неузгодженість пов'язана з поняттям ефективності й багато в чому визначається неповнотою інформації. Оскільки економічні агенти мають неповноту інформації, зокрема про майбутній рівень розвитку технологій, а іноді й внаслідок обмеженості інформації в інших сферах суспільства (через фізичні й розумові здібності людини), неправомірно говорити про ефективність тих або інших технологій, методів організації, то можна говорити тільки про порівняльну ефективність на даному етапі розвитку.

Інституціональні пастки супроводжували й супроводжують перехідну економіку України у багатьох сферах: зміні відносин власності, формуванні нової кредитно-грошової системи, структури реального сектора економіки тощо. До інституціональних пасток відносяться й бартер, неплатежі, корупція, запобігання податків. На думку економістів (див., наприклад, роботи В.М. Полтеровича [7], А.К. Ляско [5], О.С. Сухарева [9]), ці пастки є, як правило, результатом різкої зміни макроекономічних умов.

Один з найбільш серйозних наслідків інституціональних пасток полягає в тому, що, хоча вони й зм'якшують негативні короткострокові наслідки непередбачених, занадто швидких перетворень, у той же час вони перешкоджають довгостроковому економічному зростанню [8].

За період існування радянської моделі розвитку в суспільстві сформувалася поведінкова модель, орієнтована на досягнення довгострокових інтересів і базована на довгостроковому плануванні, як в економічній діяльності, так і в повсякденному житті [5]. На формування даної моделі безпосередній вплив зробили основні тенденції розвитку суспільства. Життя членів суспільства була практично розписане «по полицках» на довгі роки вперед: ясла – дитячий садок – школа – улітку піонерський табір – інститут – улітку «картопля» – гарантована робота з розподілу – гарантована пенсія.

У перехідній економіці змінюється система базових цінностей суспільства: відбувається переорієнтація з довгострокової моделі поведінки на короткострокову. Це відбувається з тієї причини, що в умовах невизначеності й нестабільності проходження довгострокової моделі приносить тільки збитки, а прибуткові короткострокові посередницькі угоди переконують економічних агентів відмовитися від моделі, заснованої на довгострокових інтересах [4]. Руйнуванню останньої сприяли численні невдачі спроби громадян урятувати свої заощадження, що знецінюються, у численних фінансових пірамідах, підозрілих банках, сумнівних аферах. Руйнування довгострокової моделі поведінки відбувалося одночасно з руйнуванням інституту довіри до держави, системі права, партерам і, нарешті, сусідам, друзям, родичам.

У результаті в суспільстві вкоренилася модель, орієнтована на досягнення короткострокових інтересів. Життя «сьогоднішнім днем» стала нормою, і процеси повернення до колишньої моделі

пов'язані з більшими витратами, якщо необоротні, оскільки в ринковому суспільстві по американському зразку, що було взято за основу нашими реформаторами, превалює саме короткострокова модель. Слід зазначити, що в нового покоління дана короткострокова модель поведінки заставляється як базова.

Таким чином, населення потрапило в глобальну «інституціональну пастку», пов'язану з нестикуванням ефективного розвитку й короткострокової моделі поведінки.

У розвиток запропонованого підходу до аналізу «інституціональних пасток», на погляд автора, цікаво розглянути «інвестиційну пастку», що безпосередньо пов'язана зі зміною поведінкової моделі з довгострокової на короткострокову. У перехідній економіці першої половини 1990-х рр. вигода економічних агентів від короткострокових операцій, в основному купівлі-продажу імпортованих товарів, набагато перевищувала вигоди від інвестицій у виробництво, які в більшості випадків не окупалися, оскільки в процесі багаторазового перерозподілу власності останнє слово залишалося не в того, хто ефективніше управляв виробництвом або вкладав у нього які-небудь кошти, а в того, хто виявився «у потрібний час у потрібному місці» [7]. Після декількох невдалих спроб довгострокового інвестування сумлінні економічні агенти були змушені змінювати модель поведінки й переорієнтувати свою діяльність на короткострокові, але високодохідні угоди. У наявності глобальна пастка перехідної економіки: превалювання короткострокових інвестицій над довгостроковими [9]. Причому сама держава у своїй економічній політиці керувалася рішенням короткострокових проблем, наприклад покриття дефіциту державного бюджету (для цього одержання «будь-що-будь» закордонного кредиту, продаж підприємств, що мають для країни стратегічне значення, підписання не завжди економічно вигідних для країни угод і т.д.).

Формування інвестиційної пастки відбувалося за менш короткий термін, чим вихід з неї. Це пояснюється тим, що для розуміння вигоди від довгострокових інвестицій економічним агентам потрібно більше часу, чим для вкорінення зворотної моделі поведінки, причому значний часовий лаг існує між прийняттям рішень і вигодою, яка отримана новаторами й консерваторами, тому що останні ухвалюють рішення щодо довгострокових

інвестицій тільки після того, як новатори будуть отримувати не разову, а постійний прибуток [9].

Вихід з інституціональної пастки дуже тривалий і досить важкий (біфуркаційна точка – нова економічна криза). Еволюційний шлях можливий, але тільки за допомогою держави. Поки вона сама не змінить свою політику з короткострокової моделі на довгострокову й не почне вкладати у свій капітал (більшою мірою в людський, оскільки вкладення у виробничий можуть бути здійснені й приватним сектором), показуючи в такий спосіб серйозність своїх намірів, економічні агенти будуть почувати себе непевно й не будуть здійснювати довгострокових інвестицій, тобто змінювати свою поведінкову модель із короткострокової на довгострокову [1]. Тільки тоді, коли економічні агенти–резиденти почнуть отримувати вигоди від проходження довгострокової моделі, можна чекати довгострокових іноземних інвестицій.

Теорія інституціональних пасток відкриває перед ученими широкі можливості застосування принципово нового підходу для аналізу в різних сферах діяльності, і зокрема для оцінки як стану економічної системи, так і проведеної макроекономічної політики. Якщо подивитися через призму теорії інституціональних пасток на українську економіку, то напрошується висновок: вона стала «заручницею» системи інституціональних пасток, що стала багато в чому результатом макроекономічної політики [2].

Одна із глобальних пасток нашої макроекономічної політики – це залежність від траєкторії попереднього розвитку, що сформувалася в першій половині 1990-х рр., а саме від прихильності рекомендаціям неокласичної школи, під впливом якої відбувалося формування й здійснення політики реформ [3]. Незважаючи на те, що в другій половині 1990-х рр. наступило загальне «прозріння», макроекономічна політика й сьогодні будується по неокласичному сценарію: гіпнотичний вплив «непогрішності» окремих неокласичних моделей, які не працюють і не можуть працювати з інституціональних причин в українській економіці ми відчуваємо й сьогодні.

Так по–перше, мова йде насамперед про заперечення ролі соціальної політики і її впливу на політичну стабільність і економічний розвиток (див. основні реформи – реформа освіти, охорони здоров'я), хоча математично розрахована нестійкість інституціональної матриці при недостатньому розвитку

однієї зі сфер суспільства – соціальної, політичної або економічної. У рамках інституціональної теорії соціальна сфера багато в чому є визначальною при формуванні «правил гри» в інших сферах.

По–друге, копіювання окремих заходів макроекономічної політики, на жаль, призводить в українській економіці не до тих результатів, що в країнах з розвинутою ринковою економікою. Нам варто звикнути до того, що коефіцієнт чутливості української економіки до заходів економічної політики значно менше, ніж в інших країнах.

По третє, ще одна пастка полягає в тому, що ефективні з погляду розвитку «нормальної» економіки процеси впливають на стан сучасної української системи.

По четверте, підтвердженням тому, що українська економіка – це суцільний ланцюг інституціональних пасток слугує і те, що уряд саме перебуває в пастці: одночасне досягнення несумісних цілей, наприклад стримування інфляції й лобювання інтересів великих корпорацій по підтримці високого курсу долара.

Виходом або новою біфуркаційною точкою може стати фінансова криза, яка викликана «коректуванням» штучно стримуваного курсу долара. Така політика довго тривати не може, оскільки наслідки усе більше загострюються.

Існуючі системи моніторингу діяльності підприємств реалізовано саме на централізованому плануванні, коли структура та зміст системи побудовано виходячи з потреб органів державного управління, які дуже слабо корелюють з інтересами суб'єктів господарювання.

Виходячи із викладеного, можна зробити наступні **ВИСНОВКИ**:

1. Організаційно–економічна сутність ефективного управління розвитком підприємств в умовах транзитивної економіки полягає у активному процесі трансформації організаційно–правових форм господарювання підприємств та перехід від суто виробничої системи, заснованої на плановій системі господарювання, до ринкової, що базується на різних формах власності з переважанням приватної.

2. Алгоритм оцінки інвестиційної привабливості підприємств за організаційно–правовими формами господарювання передбачає, що для становлення промисловості України в умовах жорсткого протистояння актуальним для досягнення конкурентних переваг є практичне використан-

ня теоретичних положень нової інституціональної теорії і, в першу чергу, таких як: теорія прав власності, теорія транзакційних витрат, теорія економічних організацій та економіки права.

3. Розширення транзакційного сектору економіки є структурним зрушенням першочергової важливості у поясненні контрасту між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Є сенс використати запропоновані підходи при визначенні стратегії економічного розвитку України, яка повинна бути направлена на інтеграцію до світового господарського механізму.

Список використаних джерел

1. Балацкий Е. Теория институциональных ловушек и правовой плюрализм // Общество и экономика. 2001. № 10.
2. Бренделева Е.А. Qwerty-эффекты, институциональные ловушки с точки зрения теории транзакционных издержек. Экономический вестник Ростовского государственного университета. 2006. Том 4. № 2
3. Дегтярев А.Н. Устойчивость и развитие социально-экономических систем: опыт институциональной архитектуры: Доклад на Междунар. симп. «Экономическая теория: исторические корни, современное состояние и перспективы развития». Москва, МГУ, 10–11 июня 2004 г.
4. Куликов Л.М. Экономическая теория: учеб. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 432 с.
5. Ляско А. Неденежные расчеты в российской переходной экономике: институциональный подход: Доклад. Ин-т экономики РАН, март 2001.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экон. книги «Начала», 1997.
7. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. М.: Рос. экон. школа, 1998.
8. Стиглер Дж. Многообразные инструменты, шире цели: движение к пост-Вашингтонскому консенсусу // Вопросы экономики. 1998. № 8.
9. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика (К новой теории передаточного механизма в макроэкономике). Кн. 1. Институциональная теория. Методологический эскиз. М.: ИЭ РАН, 2001.
10. David P. Clio and Economics of QWERTY // American Economic Review. 1985. Vol. 75. № 2

References

1. Balazkii E. (2001) The theory of institutional traps and law pluralism. Obschestvo i ekonomika, № 10.

2. Brendeleva E. (2006) Qwerty-effects, institutional traps from the point of view of the transactional costs theory. Ekonomicheskii vestnik istovskoho gosudarstvennoho universiteta, vol.4., № 2.

3. Dehtiarov A. Sustainability and Development of Socioeconomic Systems: Experience of Institutional Architecture: Report to the International. symp «Economic theory: historical roots, present state and development prospects». Moscow, MSU, 10–11 of June 2004.

4. Kulikov L. (2008) Economic theory:tutorial, TK Welby, Prospect, Moscow, Russia

5. Liasko A. Non-monetary Transactions in the Russian Transition Economies: Institutional Approach: Report. Institute of Economics, RAS, Russia, March 2001.

6. Nort D (1997) Institutions, institutional changes and the functioning of the economy, Fund of economic book «Nachala», Moscow, Russia.

7. Polterovitch V. (1998) Institutional traps and economic reforms. Russian Economic School, Moscow, Russia.

8. Stigler J. (1998) More diverse tools, broader goals: moving to the post-Washington consensus. Voprosy ekonomiki, № 8.

9. Suharev O. (2001) Institutional theory and economic policy (To the new theory of the transfer mechanism in macroeconomics).Book 1. Institutionalnaya teoriya. Metodologicheskii eskiz, IE RAS, Moscow, Russia.

10. David P.(1985) Clio and Economics of QWERTY. American Economic Review, vol. 75, № 2.

Дані про автора

Синенко Олександр Іванович,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу, Київський національний університет технологій та дизайну
email: aistspfu@gmail.com

Данные об авторе

Синенко Александр Иванович,

к.э.н., доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и маркетинга, Киевский национальный университет технологий и дизайна
email: aistspfu@gmail.com

Data about the author

Oleksandr Synenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics and Marketing, Kyiv National University of Technologies and Design
email: aistspfu@gmail.com

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526676>

ГАВРИЛЕНКО А.С.

Формування нового технологічного укладу як напрям прискорення інноваційного розвитку України

У статті досліджено сутність поняття «технологічний уклад». Виходячи із аналізу наукової економічної літератури, наведено характерні риси, які притаманні технологічним укладам. Визначено передумови формування нового технологічного укладу в економічному розвитку країни.

Метою статті є дослідження економічного розвитку та його взаємозв'язок з технічною еволюцією, проведення аналізу особливостей формування нового технологічного укладу як напрям прискорення інноваційного розвитку України.

З економічної точки зору технологічний уклад є результатом складного колективного процесу формування нової моделі розвитку, що сприяє максимальній ефективності бізнес-практик різних агентів ринку та соціальному прогресу. Іншими словами, технологічна революція приводить до формування нового технологічного укладу лише в разі появи ефективних способів перетворення проривних інновацій в прибутковий бізнес. Очевидно, що без розуміння місця нової технології в бізнес-процесах відкриття залишаються лише надбанням окремих наук.

Технологічний уклад характеризується єдиним технічним рівнем складових його виробництв, що пов'язані вертикальними та горизонтальними потоками якісно однорідних ресурсів і спираються на загальні ресурси кваліфікованої робочої сили, загальний науково-технічний потенціал тощо. Тому на сьогоднішній день залишається актуальною проблема прискорення інноваційного розвитку країни в умовах формування нового технологічного укладу.

У зв'язку із становленням нового технологічного укладу виокремлено основні тенденції технологічного розвитку економіки України до 2020 року.

Ключові слова: технологічний уклад, інновації, інноваційний розвиток, нанотехнології, когнітивні технології, ключовий фактор.

ГАВРИЛЕНКО А.С.

Формирование нового технологического уклада как направление ускорения инновационного развития Украины

В статье исследована сущность понятия «технологический уклад». Исходя из анализа научной экономической литературы, приведены характерные черты, присущие технологическим укладам.

Определены предпосылки формирования нового технологического уклада в экономическом развитии страны.

Целью статьи является исследование экономического развития и его взаимосвязь с технической эволюцией, проведение анализа особенностей формирования нового технологического уклада как направление ускорения инновационного развития Украины.

С экономической точки зрения технологический уклад является результатом сложного коллективного процесса формирования новой модели развития, способствует максимальной эффективности бизнес–практик различных агентов рынка и социального прогресса. Иными словами, технологическая революция приводит к формированию нового технологического уклада только в случае появления эффективных способов преобразования прорывных инноваций в прибыльный бизнес. Очевидно, что без понимания места новой технологии в бизнес–процессах открытия остаются только достоянием отдельных наук.

Технологический уклад характеризуется единым техническим уровнем составляющих его производств, связанных вертикальными и горизонтальными потоками качественно однородных ресурсов и опираются на общие ресурсы квалифицированной рабочей силы, общий научно–технический потенциал и тому подобное. Поэтому на сегодняшний день остается актуальной проблема ускорения инновационного развития страны в условиях формирования нового технологического уклада.

В связи со становлением нового технологического уклада выделены основные тенденции технологического развития экономики Украины до 2020 года.

Ключевые слова: технологический уклад, инновации, инновационное развитие, нанотехнологии, когнитивные технологии, ключевой фактор.

GAVRILENKO A.S.

Formation of a new technological style as a direction of acceleration of innovative development of Ukraine

The article investigates the essence of the concept of «techno–economic paradigm». Based on the analysis of scientific economic literature, the characteristic features that are inherent in the techno–economic paradigm are given. The prerequisites for the formation of a new techno–economic paradigm in the economic development of the country are determined.

The purpose of the article is to study economic development and its relationship with technical evolution, to analyze the peculiarities of forming a new techno–economic paradigm as a direction to accelerate innovative development of Ukraine.

From an economic point of view, the techno–economic paradigm is the result of a complex collective process of forming a new model of development, which contributes to the maximum efficiency of business practices of various market agents and social progress. In other words, the technological revolution leads to the formation of a new techno–economic paradigm only if effective ways of transforming breakthrough innovations into profitable business emerge. It is obvious that without understanding the place of new technology in business processes, discoveries remain only the property of the individual sciences.

The techno–economic paradigm is characterized by a single technical level of its components, which are connected by vertical and horizontal flows of qualitatively homogeneous resources and are based on the total resources of skilled labor, general scientific and technical potential, etc. Therefore, the problem of accelerating the innovative development of the country in the conditions of formation of a new techno–economic paradigm remains relevant today.

Due to the formation of a new techno–economic paradigm, the main trends of technological development of the Ukrainian economy until 2020 have been highlighted.

Keywords: techno–economic paradigm, innovations, innovative development, nanotechnologies, cognitive technologies, key factor.

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці важливою сферою досліджень є економічний розвиток і його взаємозв'язок з технологічною еволюцією. Теорія довгострокового техніко–економічного розвитку представляє цей процес у вигляді послідовного заміщення технологічних укладів. Технологічний уклад володіє складною внутрішньою структурою. Базисні технологічні сукупності утворюють ядро технологічного укладу. Технологічні нововведення, які беруть участь у створенні такого ядра, отримали назву «ключовий фактор». Такі технологічні нововведення виникають в рушійних галузях. Зростання рушійних галузей промисловості, які інтенсивно споживають ключовий фактор і найкраще пристосовані до його використання, залежить від поширення в них нововведень. Вони відіграють провідну роль в поширенні нового технологічного укладу і масовому оновленні виробництва. Тому на сьогодні актуальною являється проблема прискорення інноваційного розвитку країни в умовах формування нового технологічного укладу.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питанням формування та розвитку інноваційної економіки присвячені праці Ю.М. Бажала [2], С.Ю. Глазьева [5], Ю. В. Яковця [16]. Ідеї вчених отримали подальший розвиток у дослідженнях Т.О. Бабич [1], В. М. Геєця [4], Н. В. Ралле [14], В. Я. Рубана [10], О. Ю. Чубукової [10]. Інноваційний та техніко–технологічний аспект розвитку економіки України розкрито у працях Р.В. Войтович [3], А.Г. Герасименко [8], Л.С. Головка [8], Л.І. Дідківської [8], О.Г. Кірдіної [7], Є.В.Полунєєва [11], Л. Федулової [13]. Крім того серед економістів, які в своїх працях відображають економічний складову зміни технологічних укладів, необхідно виділити роботи К. Перес, яка є автором концепції техніко–економічних парадигм [17].

Формулювання цілей дослідження. Проведення аналізу особливостей формування нового технологічного укладу як напрям прискорення інноваційного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Історичний рівень розвитку індустріального та переходу до постіндустріального технологічного способу виробництва або економіки послуг відбивають технологічні уклади. Технологічний уклад – це сукупність технологій та виробництв одного рівня, які поєднуються в стійку цілісність, що самовідтворюється. У межах технологічного укладу здійснюється замкнений макровиробничий цикл, що

включає видобуток і одержання первинних ресурсів, усі стадії їхньої переробки та випуск набору кінцевих продуктів, що задовольняють відповідний тип суспільного споживання. Технологічний уклад характеризується єдиним технічним рівнем складових його виробництв, що пов'язані вертикальними та горизонтальними потоками якісно однорідних ресурсів і спираються на загальні ресурси кваліфікованої робочої сили, загальний науково–технічний потенціал тощо [15, с. 32].

З економічної точки зору технологічний уклад є результатом складного колективного процесу формування нової моделі розвитку, що сприяє максимальній ефективності бізнес–практик різних агентів ринку та соціальному прогресу. Іншими словами, технологічна революція приводить до формування нового технологічного укладу лише в разі появи ефективних способів перетворення проривних інновацій в прибутковий бізнес. Очевидно, що без розуміння місця нової технології в бізнес–процесах відкриття залишаються лише надбанням окремих наук [1, с. 168].

Як зазначає Ю. М. Бажал в своєму дослідженні, концепція техніко–економічного укладу виходить з того, що технологічні зміни випереджають зміни в інституційній структурі держави. Господарська система досягає межі економічного зростання і входить у кризовий стан, коли вона достатньо довго функціонує в межах традиційної економічної діяльності. Подолання цього стану стає можливим, коли взаємодія технічної та економічної сфер переходить на нову технологічної парадигми, яка інноваційно змінює виробничу систему. Старі соціально–інституційні механізми, що пристосувалися до старої технологічної парадигми, не в змозі бути адекватними новій структурі інвестицій, ринковій поведінці тощо. Вони витискуються процесом дифузії (поширення) відповідних інновацій. Зміна технологічної парадигми зумовлює радикальну зміну звичного типу інженерного та управлінського мислення відносно ефективної господарської практики. Період, за якого відбуваються кардинальні зміни в соціально–економічній структурі, є періодом становлення технологічного укладу, який відповідає новим принципам управління в різних сферах. Вони стають загальноновизнаними для чергової фази розвитку. Таке становлення має, за підрахунками вчених, лаг 48–68 років, що відповідає довгостроковому коливанню «довгої хвилі Кондратьєва» [2, с. 6].

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Кардинальні якісні зміни у технології і організації взаємовідносин людини і природи з пріоритетом науки як вирішального чинника суспільного прогресу, які прийнято називати науково–технологічною революцією, формують умови періодичної зміни технологічних укладів. У теоретичному плані це відбувається при критичному накопиченні аномалій, коли вчені не здатні ефективно вирішити нові проблеми і завдання традиційними методами. Наступає криза фундаментальних наук із конкуренцією альтернативних теорій, яка закінчується науково і суспільно визнаною перемогою однієї, яка правило нової і більш прогресивної, теорії, що закладає основи нового технологічного розвитку [12, с. 143].

Елементом прискорення інноваційного розвитку економіки є усвідомлення та необхідність спрямовування на розвиток новітніх технологічних укладів – п'ятого та шостого, на основі яких стає можливим становлення наступних високотехнологічних укладів у XXI столітті (табл. 1) [14, с. 131].

В будь–якій техніко–економічній системі, що перебуває в процесі певної трансформації, можна знайти елементи різних технологічних укладів. У зв'язку з цим важливою характеристикою національної економіки є її технічна багатокладність. Виділяють провідний технологічний уклад, функціонування якого забезпечує відтворення даної системи і при зміні якого відбувається технологічний зсув. Кожен технологічний уклад породжує сукупності технологічних нововведень, які охоплюють різні галузі господарства, завдяки чому, розвиток

та зміна технологічних укладів відбувається стрибкоподібно: нові технологічні принципи швидко охоплюють всі галузі господарства, витісняючи елементи попередніх технологічних укладів [6, с. 114].

На сьогодні в розвинених країнах домінують технології 5–го техноукладу та формуються технології 6–го технологічного укладу. Масове поширення виробництв 5–го техноукладу й заміщення ними традиційних технологій у багатьох галузях економіки почалося вже із середини 70–х років XX ст. Передбачається, що 5–й технологічний уклад триватиме до 2020 року. Із початку 1990–х років у надрах п'ятого укладу почали все помітніше проявлятися елементи 6–го технологічного укладу. До його ключових напрямів відносяться такі: біотехнологія, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи, комп'ютерна освіта, формування мережних бізнес–товариств. Це галузі, які зараз розвиваються в провідних країнах особливо швидкими темпами [7, с. 182].

Між п'ятим і шостим технологічними укладами існує певна спадкоємність, але разом з тим вони розрізняються глибиною проникнення технології в структуру матерії і масштабами обробки інформації. Якщо перший з них заснований на застосуванні досягнень мікроелектроніки, то наступний – на використанні нанотехнологій, які оперують фізичними процесами на рівні однієї мільярдної частки метра. На нанорівні з'являється можливість змінювати молекулярну структуру речовини та надавати їй принципово нові властивості [10, с. 47].

Технологічні уклади та їх характеристика

Технологічні уклади	Часові межі	Домінантні технології
Перший	1780 – 1840 рр.	водний двигун, виплавка чавуну й оброблення заліза, будівництво каналів
Другий	1840 – 1890 рр.	паровий двигун, вугільна промисловість, машинобудування, чорна металургія, верстатобудування
Третій	1890 – 1940 рр.	електротехнічне й важке машинобудування, виробництво сталі, неорганічна хімія, важкі озброєння, суднобудування, лінії електропередач, стандартизація
Четвертий	1940 – 1980 рр.	синтетичні матеріали, органічна хімія, кольорова металургія, електронна промисловість, автомобілебудування, атомна енергетика
П'ятий	1980 – 2000 рр.	обчислювальна техніка, телекомунікації, роботобудування, мікро– і оптоволоконні технології, космічна техніка, інтелектуальні інформаційні технології
Шостий	2000 – 2020 рр.	штучний інтелект, біотехнології, нанотехнології та генна інженерія, мембранні і квантові технології, фотоніка, робототехніка
Сьомий	2020 – ...	когнітивні технології, психотехнології, термоядерний синтез

* Складено автором на основі джерел [5; 14; 17]

На думку вчених, 6–й технологічний уклад уже вступив у фазу поширення (до 2020 року), а за умови збереження нинішніх темпів техніко–економічного розвитку у 2020 році вступить сьомий техноуклад [7, с. 183].

До ядра нового технологічного укладу сучасної економіки відносяться наноелектроніка, наноматеріали і наноструктуровані покриття, нанобіотехнології, наносистемна техніка та обладнання. Її передовими галузями, які відіграють провідну роль в поширенні нанотехнологій, виступають електронна, електротехнічна і атомна промисловість, інформаційно–комунікаційний сектор, верстат– та приладобудування, фармацевтична промисловість і охорона здоров'я, енергетика, авіабудування, ракетно–космічна промисловість, хіміко–металургійний комплекс, будівництво та ін. [10, с. 48].

В Україні на даний момент переважає доля третього (58%) та четвертого технологічних укладів (38%) з дуже низьким відсотком технологій п'ятого укладу (близько 4%), а технології шостого укладу майже відсутні (<1%). Таким чином, в економіці України спостерігається її невідповідність сучасним викликам світового економічного розвитку. Це є підтвердженням важливості розвитку саме в напрямі новітніх укладів, оскільки саме вони дозволять перейти на новий тип економіки [14, с. 131].

Перехід від однієї стадії суспільного розвитку відбувається через заміну галузевого поділу національного господарства технологічним. Тобто, перехід від одного до наступного технологічного укладу формує новий тип економіки. Формування та зміни технологічних укладів залежать від довгих хвиль економічної кон'юнктури, при цьому темпи економічної активності та економічного розвитку відрізняються на різних фазах хвиль [16, с. 142].

Формування кожного наступного технологічного укладу відбувається не стрибкоподібно. У рамках попереднього технологічного укладу зароджуються основи наступного, тобто новий цикл технологічного розвитку починається тоді, коли попередні інновації повністю реалізуються у виробництві. Зміни технологічних укладів та їх безпосередній вплив на розвиток виробництва поступово змінює суспільну формацію. Згідно з прогнозами, у рамках шостого технологічного укладу буде вичерпаний потенціал напівпровідникових структур, а подальший розвиток комп'ютерної техніки стане можливим уже на базі біотехнологій; перспективними стануть вза–

ємопроникнення обчислювальної техніки й біологічних процесів, поширення приладів з прямим доступом до нейронів [11, с. 35].

Наступний сьомий технологічний уклад пов'язує з розвитком когнітивних технологій, які пов'язані з вдосконаленням менталітету та процесів пізнання та навчання людини. У першу чергу когнітивні технології практично реалізуються при створенні інтерфейсів взаємодії між людиною та комп'ютером у рамках досліджень питань штучного інтелекту у прикладній інформатиці. Для ефективної роботи людини з комп'ютером постали питання «прозорості» та зрозумілості інтерфейсу – посередника між людиною та машиною. Ці властивості стало можливо реалізувати з розвитком як суміжних з інформатикою, так і далеких від неї наук – психології, медицини, лінгвістики, фізики та техніки. Прикладом когнітивних технологій в інформатиці можна назвати когнітивну графіку, природно–мовні інтерфейси і т.д. Отже, реалізація когнітивних технологій в інформатиці дає можливість стверджувати про важливість врахування особливостей протікання пізнавальних процесів у свідомості людини для підвищення ефективності її діяльності. Активне поширення інформаційних технологій стало можливим завдяки їх пристосуванню до особливостей сприйняття інформації людиною [10, с. 62].

Тому, з огляду на поточний стан української економіки, можна виділити три стратегії інноваційного розвитку [1, с. 173]:

- концентрація ресурсів на розвитку базових технологій шостого технологічного укладу;
- прискорене заміщення п'ятого технологічного укладу;
- підвищення ефективності та інноваційної активності.

Перша стратегія – концентрація ресурсів на розвитку базових технологічних напрямків шостого технологічного укладу. Ця концепція, автором якої є С. Ю. Глазьев, заснована на тому, що розвиток п'ятого технологічного укладу почався в 70–ті роки ХХ століття. Його основою є мікроелектроніка, персональні комп'ютери, програмне забезпечення, інформаційно–комунікаційні технології [5, с. 87].

З огляду на тривалість Кондратьєвської хвилі (50 років) і її тимчасове стиснення за рахунок прискореного розвитку, спад п'ятого технологічного укладу настане в 20–ті роки ХХІ століття. Звідси випливає, що починаючи з 2010 року має місце зародження шостого технологічного укладу [6, с. 113].

За експертною оцінкою більшості фахівців, поява принципово нових науково-технологічних рішень в області індустрії наносистем і нових матеріалів свідчить про те, що близько 83% основних розробок будуть доведені до комерційного використання в 2016–2020 роки. А це значить, що для масованого перетікання інвестицій у виробництво, що базується на технологіях шостого технологічного укладу, настав сприятливий час [5, с. 96].

Друга стратегія – прискорене заміщення п'ятого технологічного укладу, початок якого припадає на 80–ті роки ХХ ст. Для реалізації цієї стратегії в українській економіці останнім десятиліттям були сприятливі умови, так як світові лідери нових технологій і виробництв п'ятого технологічного укладу, які завершують свій підйом, продавали або навіть передавали їх країнам, що відстають у розвитку. Тому п'ятий технологічний уклад, ключовим фактором якого є мікроелектроніка, до середини 1980-х років зайняв домінуючі позиції в економіках передових країн. Комплекс інформаційно-комп'ютерних технологій, що становить ядро даного укладу до початку ХХІ століття, забезпечував високі темпи зростання економіки. На сьогодні п'ятий технологічний уклад в значній мірі себе вичерпав: відбулося уповільнення економічного розвитку, інновації стали носити імітаційний характер [8, с. 68].

Однак для України, через її відставання в розвитку економіки, п'ятий технологічний уклад вельми привабливий, так як рівень охоплення їм галузей нашої економіки трохи вище 4%. В останнє десятиліття саме ця стратегія розвитку економіки була реалізована у нашій країні.

Третя стратегія орієнтована на підвищення ефективності та інноваційну активність (активізацію в області НДДКР, інжинірингу, нових технологій). Ця стратегія виходить з того, що, по-перше, світова економіка, за оцінкою деяких експертів, знаходиться в середині п'ятого технологічного укладу, по-друге, початок шостого технологічного укладу зсувається за часом і тому з'явиться не раніше 2025–2030 рр., поживлення економіки почнеться в кращому разі з 2020 року [9, с. 42].

Таким чином, ця стратегія орієнтується на те, що криза економіки, яка почалася в 2008 р, знаходиться в середині Кондратьєвського циклу і тому необхідно стимулювати в першу чергу традиційні промислові галузі і технологічні напрямки з орієнтацією на переважання інформаційних технологій.

Відмітимо, що період заміщення технологічних укладів створює для країн, які розвиваються, можливість для технологічного прориву. Не будучи обтяженими надлишковими потужностями в технологічних сукупностях застарілого технологічного укладу, вони менш схильні до структурної кризи. Випереджаюче освоєння ключового фактора і формування ядра нового технологічного укладу дає їм можливість випередити розвинені країни в структурній перебудові економіки [3, с. 215].

Тому сьогодні процес заміщення п'ятого технологічного укладу на шостий відкриває для України можливості технологічного ривка. Необхідною для цього умовою є своєчасне створення умов для становлення ключового фактора і ядра нового технологічного укладу, а також випереджаюча модернізація його ключових галузей. Сьогодні потрібно освоїти ключові виробництва ядра нового технологічного укладу, подальше розширення якого дозволить отримувати інтелектуальну ренту в глобальному масштабі. Вітчизняна наука має достатній для цього потенціал вже отриманих знань і досить перспективні досягнення, хоча і страждає від зменшення кількості наукових кадрів внаслідок недостатнього фінансування наукової сфери [8, с. 87].

Також важливо, що для становлення нового технологічного укладу велику роль відіграють державні інвестиції, кошти освітніх центрів та інститути венчурного фінансування. В умовах формування технологічних траєкторій нового технологічного укладу, знімаючи значну частину ризику, держава дає можливість новаторам реалізувати свої науково-технічні проекти в ситуації високої конкуренції альтернативних технічних рішень при нестачі попиту на їх результати. Від фінансових агентів потрібне вміння оцінити перспективи комерціалізації нових знань, а часом і ініціювати цей процес. Коли в міру формування траєкторії зростання нового технологічного укладу ці перспективи стають загальним надбанням, таке вміння виявляється не настільки актуальним. У фазі зростання технологічного укладу на перший план виходять навички швидкого тиражування технології, форсованого нарощування випуску продукції, які фактично можуть бути імітацією вже представлених на ринку варіантів. Як наслідок, роль лідерів технологічного розвитку переходить у цій фазі до агентів виробництва, до промислового капіталу [7, с. 182].

На жаль, в Україні не вирішеною проблемою, що перешкоджає поширенню нового технологічного укладу, є критична нестача довгострокових фінансових інструментів для модернізації промисловості. Здатність промислових компаній різко нарощувати свої інвестиції за рахунок позикового капіталу особливо актуальна в умовах становлення в економіці нового технологічного укладу. Швидкість технологічного оновлення виробництва, темпи нарощування випуску конкурентоспроможної продукції багато в чому залежать від того, наскільки інвестиційні можливості корпорації виходять за межі самофінансування. Провідну роль відіграє кредитне забезпечення технологічного оновлення виробництва [15, с. 174].

Враховуючи вищесказане, основними тенденціями технологічного розвитку економіки України до 2020 року, зумовленими становленням нового технологічного укладу, є [12, с. 315]:

- досягнення технологіями альтернативної енергетики (воднева енергетика, використання енергії вітру, сонця) економічно прийнятних параметрів;
- розвиток атомної енергетики підвищеної безпеки, а в перспективі термоядерної енергетики;
- широке впровадження матеріалів з наперед заданими властивостями, в першу чергу композиційних;
- перехід від мікроелектроніки до нано- і оптоелектроніки, як нового «ядра» інформаційних технологій;
- початок широкого використання біотехнологій, які змінять не тільки традиційний аграрний сектор, а й стануть основою розвитку високотехнологічних методів профілактики захворювань, діагностики, лікування, розвитку біоінформатики;
- формування всепроникаючих глобальних інформаційних мереж;
- радикальні зміни в методах і засобах природоохоронної діяльності, що зменшить техногенний вплив на біосферу Землі.

Висновки

Таким чином, зміна технологічних укладів сприяє створенню нових технологій і продукції, що забезпечують підвищення якості життя. Разом з тим нові технології можуть представляти і певну небезпеку, рівень якої іноді важко оцінити на стадії розробки. У зв'язку з цим необхідна методологія планування технологій, однією із завдань якої повинна стати мінімізація ризику негативного впливу. Для вступу в ряди передових країн, Україна повинна в короткий термін здійснити перехід до «нової економіки»,

створюючи й реалізуючи в реальному секторі економіки «проривні» технології. Необхідно вийти на міжнародні ринки з інтелектуальними базами даних, експертними системами, мікроелектронікою та іншими наукомісткими технологіями.

Серед актуальних напрямків подальших досліджень – визначення та реалізація концептуальних засад переходу промислового сектору України на новий технологічний рівень, розкриття інституційних основ цього процесу.

Список використаних джерел

1. Бабич Т.О. Економічні детермінанти зміни технологічних укладів // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2015. – Випуск 126 (частина I). – С.167–181.
2. Бажал Ю. М. Шумпетерівська парадигма «статички» і «динаміки» економічної системи та її практичне значення // Ю. М. Бажал // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2013. – Випуск 4 [145]. – С. 5–8.
3. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретично методологічний аналіз): монографія / За заг. ред. д-ра філос. наук., проф. В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.
4. Геець В. М. Інноваційні перспективи України: монографія / В. М. Геець, В. П. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – С. 70.
5. Довгаль О.А. Інноваційний розвиток економіки: методологія аналізу // О.А. Довгаль // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1 [16]. – С.113–116.
6. Кірдіна О.Г. Обмеження та орієнтири техніко-технологічного розвитку України в умовах глобалізації // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4. – Т. I. – С.179–184.
7. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: монографія / [А.Г. Герасименко, Л.С. Головка, Л.І. Дідківська та ін.]; за заг. ред. В.Д. Лагутіна. – К.: Київ. нац. торг.-екоп. ун-т, 2008. – 308 с.
8. Обеспечение устойчивого развития предпринимательских структур на основе организационно-экономических нововведений: монография / Под ред. В. И. Подлесных. М.: КНОРУС, 2015. – 171 с.
9. Основи когнітивної економіки: колективна: монографія / за наук.ред. д. е. н., проф. О. Ю. Чубукової, д.т.н., проф. В. Я. Рубана. – К.: ВД «Стилос», 2011. – 180 с.
10. Полунеев Є.В. Технологія економічного прориву: конкурентоспроможність країни та визначення стратегічних пріоритетів / Є.В. Полунеев // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – №2(10). – С. 29–41.

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

11. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника; М–во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун–т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2011. – 703 с.

12. Федулова Л. Технологическая готовность экономики Украины к новым вызовам в условиях отсутствия технологической политики / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2010. – №9. – С.12–26.

13. Чубукова О. Ю., Ралле Н. В. Складові інноваційної економіки – освіта, технологічні уклади, когнітивні технології // Науковий вісник Полісся. – 2016. – № 3 (7). – С.130–133.

14. Чухно А. А. Институционально–інформаційна економіка : Підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К.: Знання, 2010. – 687 с.

15. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Ю. В. Яковец. – М.: Экономика, 2004. – 446 с.

16. Carlota Perez. Technological revolution sandtechno–economic paradigms // Working Papers in Technology Governanceand Economic Dynamics. – 2009. – № 20. – p. 26.

References

1. Babych T.O. Ekonomichni determinanty zminy tekhnolohichnykh ukladiv // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. – 2015. – Vypusk 126 (chastyna I). – С.167–181.

2. Bazhal Yu. M. Shumpeterivska paradyhma «statyky» i «dynamiky» ekonomichnoi systemy ta yii praktychne znachennia // Yu. M. Bazhal // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 2013. – Vypusk 4 [145]. – С. 5–8.

3. Voitovych R.V. Vplyv hlobalizatsii na systemu derzhavnoho upravlinnia (teoretychno metodolohichniy analiz): monohrafiia / Za zah. red. d–ra filos. nauk., prof. V.M. Kniazieva. – K.: Vyd–vo NADU, 2007. – 680 s.

4. Heiets V. M. Innovatsiini perspektyvy Ukrainy: monohrafiia / V. M. Heiets, V. P. Semynozhenko. – Kh.: Konstanta, 2006. – S. 70.

5. Dovhal O.A. Innovatsiinyi rozvytok ekonomiky: metodolohiia analizu // O.A. Dovhal / Visnyk Univer–sytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy. – 2013. – № 1 (16). – С.113–116.

6. Kirdina O.H. Obmezhennia ta oriientyry tekhniko–tekhnolohichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii // Marketynh i menedzhment innovatsii. – 2011. – № 4. – Т. I. – С.179–184.

7. Konkurentna polityka derzhavy v umovakh transformatsii natsionalnoi ekonomiky: monohrafiia / [A.H. Hera–

symenko, L.S. Holovko, L.I. Didkivska ta in.]; za zah. red. V.D. Lahutina. – K.: Kyiv. nats. torh.–ekon. un–t, 2008. – 308 s.

8. Obespechenie ustoychivogo razvitiya predprinimatel'skikh struktur na osnove organizatsionno–ekonomicheskikh novovvedeniy: monografiya / Pod red. V. I. Podlesnykh. M.: KNORUS, 2015. – 171 s.

9. Osnovy kohnityvnoi ekonomiky: kolektyvna: monohrafiia / za nauk.red. d. e. n., prof. O. Yu. Chubukovoi, d.t.n., prof. V. Ya. Rubana. – K.: VD «Stylos», 2011. – 180 s.

10. Polunieiev Ye.V. Tekhnolohiia ekonomichnoho proryvu: konkurentospromozhnist krainy ta vyznachennia stratehichnykh priorityativ / Ye.V. Polunieiev // Demohrafiia ta sotsialna ekonomika. – 2008. – №2(10). – С. 29–41.

11. Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku: monohrafiia / [D. H. Luk'ianenko, A. M. Poruchnyk, A. M. Kolot ta in.]; za zah. red. D. H. Luk'ianenka ta A. M. Poruchnyka; М–во osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, DVNZ «Kyivskiy nats. ekon. un–t im. Vadyma Hetmana» [ta in.]. – K.: KNEU, 2011. – 703 s.

12. Fedulova L. Tekhnologicheskaya gotovnost' ekonomiki Ukrainy k novym vyzovam v usloviyakh otsutstviya tekhnologicheskoy politiki / L. Fedulova // Ekonomika Ukrainy. – 2010. – №9. – С.12–26.

13. Chubukova O. Yu., Rallie N. V. Skladovi innovatsiinoi ekonomiky – osvita, tekhnolohichni uklady, kohnityvni tekhnolohii // Naukovyi visnyk Polissia. – 2016. – № 3 (7). – С.130–133.

14. Chukhno A. A. Instytutsionalno–informatsiina ekonomika : Pidruchnyk / A. A. Chukhno, P. I. Yukhy–menko, P. M. Leonenko. – K.: Znannia, 2010. – 687 s.

15. Yakovets Yu. V. Epokhal'nye innovatsii KhKhI veka / Yu. V. Yakovets. – M.: Ekonomika, 2004. – 446 s.

16. CarlotaPerez. Technological revolution sandtechno–economic paradigms // Working Papers in Technology Governanceand Economic Dynamics. – 2009. – № 20. – p. 26.

Дані про автора

Гавриленко Анна Сергіївна,

к.е.н., Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації ім. Героїв Крут

Данные об авторе

Гавриленко Анна Сергеевна,

к.е.н., Военный институт телекоммуникаций и информатизации им. Героев Крут

Data about the author

Anna Gavrilenko,

PhD in Economics, Military Institute of Telecommunications and informatization named after Heroes of Krut

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 004[351.746:007]334.722

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526682>

ВОЛОТ О.І.,
КОЛОТОК В.О.

Інформаційне забезпечення інформаційної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах ринкових відносин

Предметом дослідження є теоретичні аспекти, методичні положення та прикладні аспекти формування інформаційного забезпечення інформаційної безпеки підприємств малого бізнесу та шляхи їх удосконалення в умовах ринкових відносин.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико–методичних засад інформаційного забезпечення підприємств малого бізнесу та розробка рекомендацій щодо удосконалення існуючих заходів та засобів інформаційного забезпечення безпеки інформаційних потоків, спрямованих на підвищення ефективності їх функціонування і безпеки.

Методи дослідження. Теоретичну та методичну основу дослідження становлять наукові праці вчених із проблематики інформаційної безпеки підприємств. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність і ефективність дослідження.

Результати роботи. В статті наведено та проаналізовано потенційні загрози від зовнішнього та внутрішнього втручання в інформаційну систему підприємств малого бізнесу. Знання загроз, причин та умов скоєння таких злочинів, як викрадання інформації через комп'ютерні мережі і прослуховування ліній зв'язку та інші дозволить працівникам підрозділів служб безпеки підприємств у межах своєї компетенції здійснити заходи, що стануть перешкодою на шляху до зловмисних замахів на інформаційні ресурси та потоки господарюючого суб'єкта.

Досліджено та класифіковано заходи та засоби забезпечення безпеки інформаційних потоків. Обґрунтовано завдання забезпечення інформаційної безпеки, які необхідно вирішувати системно.

Розглянуто поняття фейкової інформації; з'ясовано методи поширення фейкової інформації в мережі Інтернету в сучасних умовах.

Галузь застосування результатів. Система наук з галузі економічної безпеки, широкі коло проблем соціально–економічних наук з дослідження дисфункціонального розвитку.

Висновки. Основні висновки дослідження можна звести до формулювання:

Визначено загрози від зовнішнього та внутрішнього втручання в інформаційну систему малих

підприємств. Розглянуто та класифіковано заходи та засоби забезпечення безпеки інформаційних потоків суб'єктів малого підприємництва.

Доведено, що зростання важливості підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій в провадженні інформації, аналізу, її захисту та збереженні, підвищення їхнього фахового рівня й готовності до глибокого аналізу контенту при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів та інформаційної безпеки є актуальним питанням сьогодення.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформаційна безпека, інформаційне забезпечення, фейкова інформація.

ВОЛОТ Е.І.,
КОЛОТОК В.О.

Информационное обеспечение информационной безопасности предприятий малого бизнеса в условиях рыночных отношений

Предметом исследования являются теоретические аспекты, методические положения и прикладные аспекты формирования информационного обеспечения информационной безопасности предприятий малого бизнеса и пути их совершенствования в условиях рыночных отношений.

Целью исследования является обоснование теоретико-методических основ информационного обеспечения предприятий малого бизнеса и разработка рекомендаций по совершенствованию существующих мер и средств информационного обеспечения безопасности информационных потоков, направленных на повышение эффективности их функционирования и безопасности.

Методы исследования. Теоретическую и методическую основу исследования составляют научные труды ученых по проблематике информационной безопасности предприятий. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, логический, что позволило обеспечить концептуальное единство и эффективность исследования.

Результаты работы. В статье приведены и проанализированы потенциальные угрозы внешнего и внутреннего вмешательства в информационную систему предприятий малого бизнеса. Знание угроз, причин и условий совершения таких преступлений, как похищение информации через компьютерные сети и прослушивания линий связи и других, позволит работникам подразделений служб безопасности предприятий в пределах своей компетенции принять меры, которые станут препятствием на пути к злонамеренным покушениям на информационные ресурсы и потоки хозяйствующего субъекта.

Исследованы и классифицированы меры и средства обеспечения безопасности информационных потоков. Обосновано задачи обеспечения информационной безопасности, какие необходимо решать системно.

Рассмотрены понятия фейковой информации; выяснено методы распространения фейковой информации в сети Интернета в современных условиях.

Область применения результатов. Система наук в области экономической безопасности, широкий круг проблем социально-экономических наук по исследованию дисфункционального развития.

Выводы. Основные выводы исследования можно свести к формулировке:

Определены угрозы внешнего и внутреннего вмешательства в информационную систему малых предприятий. Рассмотрены и классифицированы меры и средства обеспечения безопасности информационных потоков субъектов малого предпринимательства. Доказано, что рост важности подготовки аналитиков, информационных работников с современными тенденциями в производстве информации, анализа, ее защиты и сохранения, повышения их профессионального уровня и готовности к глубокому анализу контента при подготовке информационно-аналитических материалов и информационной безопасности является актуальным вопросом современности.

Ключевые слова: информационно–коммуникационные технологии, информационная безопасность, информационное обеспечение, фейковая информация.

VOLOT O.I.,
KOLOTOK V.O.

Data support of information security for small business under conditions of market relations

The subject of research involves theoretical issues, methodological provisions and applied aspects for development of data support of information security at small business enterprises and ways of their improvement under conditions of market relations.

The purpose of research is to substantiate theoretical and methodological foundations of information support for small business and to develop recommendations for improvement of existing measures and tools for data support of the information flow security aimed at enhancing their functioning and safety.

Research methods. The theoretical and methodological basis of research are scientific works of experts on the problems of information security of enterprises. A set of scientific methods and approaches, including systemic and logical ones, has been applied in the following work, which allowed to ensure the conceptual unity and effectiveness of research.

Results of work. The article presents and analyzes potential threats from external and internal interference into the information system of small business enterprises. Knowledge of threats, causes and conditions of such crimes as stealing of information through computer networks and telecommunications monitoring as well as others will enable employees of the enterprise security units, within their competence, to take certain measures in order to block malicious attacks on information resources and flows of the business entity.

Measures and means of ensuring the information flow security have been investigated and classified. Tasks of supporting the information security that need to be solved systematically have been substantiated.

The concept of fake information has been considered; methods of distributing fake information on the Internet under modern conditions have been determined.

Application area of results. System of sciences in the field of economic security, a wide range of issues of social and economic sciences in the research of dysfunctional development.

Conclusions. The main conclusions of research can be summarized as follows: Threats from external and internal interference into the information system of small business enterprises have been identified. Measures and means of data support of information security for the information flows at small business entities have been reviewed and classified.

It has been proved that increasing importance of training of analysts and information workers to modern trends in the information production, its analysis, protection and preservation, increase of their professional level and readiness for deep content analysis in the preparation of informational and analytical materials and information security is a relevant issue of today.

Key words: information and communication technologies, information security, data support, fake information.

«За безпеку платять, а за її відсутність – розплачуються».

У. Черчилль

Постановка проблеми. Проблема інформаційної безпеки підприємств є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій, інформаційних систем (ІС) і мереж. Це пояснюється дедалі зростаючими технічними

і програмними можливостями доступу до інформації, що не завжди є правомірним і законним [1].

Знання потенційних загроз, причин та умов скоєння таких злочинів, як викрадання інформації через комп'ютерні мережі і прослуховування

ліній зв'язку та інші дозволить працівникам підрозділів служб безпеки підприємств малого бізнесу у межах своєї компетенції здійснити заходи, що стануть перешкодою на шляху до зловмисних замахів на інформаційні ресурси та потоки подарюючого суб'єкта, що обумовлює актуальність та доцільність теми дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Нині створено достатній пласт наукових робіт з проблематики інформаційної безпеки підприємств. Дослідженнями даного питання займалися такі видатні науковці, як Бондаренко В.О., Бучило І.Л., Горбатюк О.М., Дибкова Л.М., Стрельцов А.А., Копитко М.І. Кавун С. В., Носов В. В., Манжай О. В., Пономарьов В.П., Пилипенко А. А., С.П., Цимбалюк В.Л., Чубарук Т.І., Щербина В. М. та інші. Однак, враховуючи наявні теоретичні розробки, питання інформаційного забезпечення інформаційної безпеки підприємств малого бізнесу потребують систематизації, а також додаткового дослідження й удосконалення.

Метою статті є подальший розвиток теоретичного вивчення сутності інформаційного забезпечення інформаційної безпеки підприємств, аналіз, класифікація та удосконалення існуючих заходів та засобів інформаційного забезпечення безпеки інформаційних потоків суб'єктів малого підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Функціонування будь-якої системи керування вимагає правильно організації інформаційного забезпечення, тобто наявності сукупності оброблених зведень про стан об'єктів фінансово-господарської діяльності, що задовольняють вимоги керуючого блоку. У свою чергу інформаційне забезпечення містить у собі інформаційну систему, що володіє необхідним інформаційним фондом (персоналом і технічними засобами) і системою інформаційних потоків.

Інформаційна система являє собою комунікації персоналу підприємства щодо питань, що стосуються їх професійної діяльності. Система інформаційних потоків – це сукупність фізичних переміщень інформації, яка дає можливість здійснити який-небудь процес, реалізувати яке-небудь рішення [2].

Під інформаційною безпекою можна розуміти стан захищеності інформаційного середовища підприємства та забезпечення його нормально функціонування та динамічного розвитку [3].

При цьому поняття «інформаційна безпека» характеризує стан інформаційного захисту гос-

подарюючого суб'єкта, в умовах якого можлива дія загроз. Досягається це системою заходів, спрямованих на попередження, вияв та ліквідацію інформаційних загроз [4].

Метою інформаційної безпеки є збереження цілісності, повноти та точності інформації, мінімізація ризику несанкціонованих змін у інформаційних системах [5].

Копитко М.І. розмежовує загрози інформаційній безпеці об'єкта на внутрішні і зовнішні [6]. Іванченко Н. О. їх умовно розділяє на чотири основні групи:

- програмні – впровадження «вірусів», апаратних і програмних закладок; знищення і модифікація даних в інформаційних системах;
- технічні, в т.ч. радіоелектронні, – перехоплення інформації в лініях зв'язку; радіоелектронне придушення сигналу в лініях зв'язку і системах управління;
- фізичні – знищення засобів обробки і носіїв інформації;
- режимні – порушення регламентів інформаційного обміну; незаконні збір і використання інформації; несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів; незаконне копіювання даних в інформаційних системах; розкрадання носіїв, а також апаратних або програмних паролівних ключів; дезінформація, приховування або спотворення інформації; розкрадання інформації з баз даних [7].

Можливість зовнішнього і внутрішнього втручання в інформаційну систему підприємства може вплинути на викривлення таких параметрів інформації, як конфіденційність, цілісність, доступність, достовірність та ін. Це може привести до негативних наслідків у діяльності підприємства, а саме: збоїв у функціонуванні систем управління технологічними та управлінськими процесами; розголошення відомостей, що становлять комерційну та інші види таємниць; порушення достовірності фінансової звітності; несанкціонованого доступу до бази даних підприємства; викривлення публічної інформації, тощо [8].

Тому підприємства малого бізнесу повинні здійснювати заходи, щодо забезпечення інформаційної безпеки інформаційних потоків від різноманітних загроз. Взагалі, заходи зі забезпечення інформаційної безпеки на підприємствах малого бізнесу можна поділити на такі групи (таблиця 1).

Доцільно зауважити, що на підприємствах малого бізнесу, які мають дуже обмежені ресурси не є доцільним створення відділу інформаційної

Таблиця 1. Характеристика основних заходів зі забезпечення інформаційної безпеки на підприємствах малого бізнесу

Технічні	Організаційні	Правові
захист від несанкціонованого доступу до системи (створення умов він втручання сторонніх осіб до конференційної інформації); резервування особливих комп'ютерних підсистем (необхідність створювання резервних копій даних на змінних носіях чи хмарних сервісах); організація обчислювальних мереж з можливістю перерозподілу ресурсів у разі порушення працездатності окремих ланок; встановлення устаткування для виявлення і гасіння пожежі; вживання конструктивних заходів захисту від крадіжок, саботажу, диверсій, вибухів; встановлення сигналізації.	охорона обчислюваних центрів; ретельний добір освіченого персоналу; наявність плану відновлення працездатності обчислювального центру після виходу його з ладу; універсальність засобів захисту від усіх користувачів, в тому числі вищих посадових осіб, розподіл прав доступу персоналу до інформаційних ресурсів підприємства; проведення аналітичної роботи, що дозволяє оцінити або переоцінити рівень поточного стану інформаційної безпеки підприємства.	захист авторських прав програмістів; контроль за розробниками комп'ютерних систем; удосконалення адміністративного, цивільного, законодавства в галузі комп'ютерного права.

Джерело: класифіковано авторами на основі [9,10].

безпеки організації. Таку функцію можна покласти на окрему особу, яка не відповідає за обробку конфіденційної інформації. В її рольовій функції можна виділити чотири напрями: розробка методології аналізу загроз, оцінки рівня інформаційної безпеки підприємства і системи її забезпечення; організація і здійснення конкретних видів діяльності із захисту інформації; експлуатація технічних засобів захисту інформації; аудит і контроль функціонування системи інформаційної безпеки підприємства.

Завдання забезпечення інформаційної безпеки необхідно вирішувати системно. Це означає, що засоби захисту інформації повинні застосовуватися одночасно і під централізованим управлінням. Заходи з інформаційної безпеки на підприємствах здійснюються за допомогою відповідних заходів (таблиця 2).

Використання управлінцями малого бізнесу інформації з Інтернету наражає їх на таку сучасну загрозу як фейкову інформацію. Термін «фейк» (англ. fake – підробка) має багато значень. Часто фейком називають недостовірну, неправдиву інформацію, але таке визначення не відображає суті фейку. Адже фейк – це підробка, фальшивка, яка поширюється спеціально для того, щоб дезінформувати аудиторію, яка може спонукати для прийняття невірнього управлінського рішення. Зважаючи на це боротьба з фейками є однією з важливих компонентів забезпечення інформаційної безпеки на підприємствах малого бізнесу.

Ефективним способом боротьби з фейком є своєчасне його виявлення. Для того, аби запобігти поширенню фейкових новин в соцмережах, видання The Huffington Post склало перелік простих правил, як їх розпізнавати [16]:

- читайте більше, ніж заголовок. Одна з причин, чому фейкові новини так швидко поширюються – тому що заклопотані читачі не дивляться далі заголовка або врізу, перш ніж поширити матеріал;
- перевірте, яке видання опублікувало новину. Незнайомі сайти, заповнені оголошеннями та заголовками, написаними капсолоком, повинні негайно викликати скепсис;
- перевірте дату публікації та час. Інший поширений елемент фейкових новин – видавати старі публікації за нові. Читачі сприймають їх як такі, що сталися щойно. Зверніть увагу на час публікації – це не займає багато часу і допоможе уникнути помилки;
- хто автор? Дивлячись на те, хто написав статтю, можна виявити багато інформації про джерело новин. Пошукайте попередні публікації автора – його бекграунд допоможе зрозуміти, чи дійсно автор є журналістом, чи не писав він фейкових статей до цього;
- дивіться на які джерела посилається новина. Відсутність посилань або джерел, з яких були взяті ті чи інші заяви, є очевидним сигналом того, що пост, швидше за все, є фейком;
- звертайте увагу на сумнівні цитати та фотографії. Вигадувати цитати для фейкових новин

Таблиця 2. Характеристика основних засобів зі забезпечення інформаційної безпеки на підприємствах малого бізнесу

Засоби	Характеристика
Фізичні	Засоби, які необхідні для зовнішнього захисту обчислювальної техніки, території та об'єктів. Реалізуються на базі ЕОМ, які спеціально призначені для створення фізичних перешкод на можливих шляхах проникнення і несанкціонованого доступу до компонентів інформаційних систем, що захищаються
Апаратно–програмні	Засоби, які працюють в взаємодії. Вони включають як і апаратні компоненти персонального комп'ютера так і програмну складову (різні електронні, електронно–механічні та інші пристрої, що вмонтовуються в серійні блоки електронних систем обробки і передачі)
Криптографічні	Спеціальні методи шифрування, кодування або іншого перетворення інформації, в результаті якого її зміст стає недоступним без пред'явлення ключа криптограми і зворотного перетворення. Криптографічний метод захисту здійснюється за допомогою криптографічних систем, які встановлюються на підприємстві. Це самий надійний метод захисту, так як охороняється безпосередньо сама інформація, а не доступ до неї. Даний метод захисту реалізується у вигляді програм або пакетів програм.
Адміністративно–організаційні	Можна віднести накази, інструкції, розпорядження менеджменту, які спрямовані на регулювання заходів з інформаційної безпеки підприємства. Організаційні заходи захисту інформації складають сукупність заходів щодо підбору, перевірки та навчання персоналу, який бере участь у всіх стадіях інформаційного процесу.
Біометричні	До них належать: розпізнавання сітківки ока, яке відбувається за допомогою інфрачервоного світла кровоносних судин на задній стінці ока; сканування відбитків пальців та геометрії руки; визначення динаміки підпису та інші. Сканування відбитків пальців передбачає порівняння відерників на пальцях зі збереженим в ІС для доступу до даних. Визначення динаміки підпису відбувається шляхом порівняння кривизни написів на документі з внесеними в систему.
Правові	Чинні закони, укази та інші нормативні акти, які регламентують правила користування інформацією і відповідальність за їх порушення, захищають авторські права програмістів та регулюють інші питання використання інформаційних технологій (ІТ).
Морально–етичні	До цієї групи належать норми поведінки, які традиційно склались або складаються з поширенням ЕОМ, мереж і т. ін. Ці норми здебільшого не є обов'язковими і не затверджені в законодавчому порядку, але їх невиконання часто призводить до падіння авторитету та престижу людини, групи осіб, організації або країни

Джерело: побудовано авторами на основі [11–15].

дуже просто. Скептично ставтеся до шокуючих або підозрілих цитат, прогляньте, чи публікувалися вони в інших виданнях, якщо так – то яких;

- бережіться упередженості. Люди часто звертають увагу та поширюють ті публікації, які відображають їх погляди та світогляд. Фейкові новини – не виняток;

- подивіться, чи інші видання пишуть про це. Якщо новина виглядає підозрілою або в ній є неімовірні факти, пошукайте, що з цього приводу писали інші видання;

- подумайте, перш ніж робити репост. Новинні сайти, які поширюють дезінформацію, працюють в розрахунок на те, що читачі будуть поширювати їх новини.

Отже, зростає важливість підготовки аналітиків, інформаційних працівників до сучасних тенденцій у висвітленні новин, підвищення їхнього фахового рівня й готовності до глибокого аналі-

зу контенту при підготовці інформаційно–аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних медіа. Аналітик повинен володіти навичками грамотного пошуку інформації, аналізу джерел, уміти критично відбирати й оцінювати.

Висновки

Становлення інформаційної цивілізації зумовлює зміну підходів до безпекового середовища підприємств малого бізнесу, спонукає їх до вирішення загроз, які націлені на їхні інформаційні потоки. Тому малі підприємства, в міру фінансових можливостей, потребують застосування таких заходів та засобів, які б допомогли їм вберегти власні інформаційні потоки від загроз, допомогли зберегти конфіденційність, цілісність та доступність інформації.

Малодослідженим напрямком залишається вивчення питання використання технології блокчейн

на підприємствах малого бізнесу за для захисту потоків інформації від підробки та спотворення. Тому цей напрямок потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Аніловська Г.Я. Інформаційна безпека підприємства в умовах використання сучасних інформаційних технологій / Г. Я. Аніловська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – вип. 18.9. – С. 270–273.

2. Маркіна І. А. Контролінг для менеджерів [текст] : навч. посіб. / І. А. Маркіна, О. М. Таран–Лала, М. В. Гунченко – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 304 с.

3. Сухорукова, О. А. Напрями економічної оцінки інформаційної та інтелектуальної безпеки медіапідприємств / Сухорукова О. А. // Science and education: trends and prospects : Collection of scientific articles. – Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. – Рр. 196–202.

4. Коваленко Ю. О. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві / Ю. О. Коваленко // Економіка промисловості. – 2010. – № 3.

5. Герасименко О.В., Козак А.В. Інформаційна безпека підприємства: поняття та методи її забезпечення / О. В. Герасименко, А. В. Козак // XIV Міжнародна наукова інтернет–конференція ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION (19–21.04.2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-gerasimenko-ov-kozak-av-informatsiyna-bezpeka-pidpriemstva-ponyattya-ta-metodi-yiyi-zabezpechennya/>.

6. Копитко М.І. Менеджмент інформаційних ресурсів та інформаційна безпека підприємств. Навчально–методичний посібник. – Львів: Ліга–Прес, 2016. – 172 с.

7. Іванченко Н. О. Інформаційна складова економічної безпеки підприємства та її значення для забезпечення стійкого розвитку національної економіки / Н. О. Іванченко // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2011. – №3. – С.125–129.

8. Нехай В. А. Нехай В. В. Інформаційна безпека як складова економічної безпеки підприємств / В. А. Нехай, В. В. Нехай // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – С.137–140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/30.pdf>.

9. Інформаційна безпека комп'ютерних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/7152686/page:44/>.

10. Мехед Д. Б. Захист інформації на підприємстві / Д. Б. Мехед // Вісник Чернігівського державного

технологічного університету. Серія : Технічні науки. – 2014. – № 2. – С. 143–148.

11. Северина С. В. Інформаційна безпека та методи захисту інформації / С. В. Северина // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – С. 155–161

12. Чемолосова А. В. Алгоритми та структури даних. Методичні рекомендації до вивчення курсу для студентів заочної форми навчання. 2012. – С. 140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5462915/>.

13. Захаркін О. О. Інформаційні системи та технології у фінансових установах : конспект лекцій [Електронний ресурс] / О. О. Захаркін, М. Ю. Абрамчук, М. А. Деркач. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – 80 с. – Режим доступу: http://elkniga.info/book_188.html.

14. Дибкова Л. М. Інформатика і комп'ютерна техніка: навч. посіб. / Л. М. Дибкова. – 4–те вид., стереотип. – К.: Академ–видав, 2012. – 464 с. – (Серія «Альма матер»).

15. Технології захисту інформації / Сайт Ужгородського національного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/4186>.

16. Як розпізнати фейкову новину в соцмережах – рекомендації The Huffington Post. / Сайт ГО «Детектор Медія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ms.detector.media/web/online_media/yak_rozpiznati_feykovu_novinu_v_sotsmerezkhakh_rekomendatsii_the_huffington_post/.

References

1. Anilovska H.Ia. Informatsiina bezpeka pidpriemstva v umovakh vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii / H. Ya. Anilovska // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2008. – vyp. 18.9. – S. 270–273.

2. Markina I. A. Kontrolinh dlia menedzheriv [tekst]: navch. posib. / I. A. Markina, O. M. Taran–Lala, M. V. Hunchenko – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. – 304 s.

3. Sukhorukova, O. A. Napriamy ekonomichnoi otsinky informatsiinoi ta intelektualnoi bezpeky mediapidpriemstv / Sukhorukova O. A. // Science and education: trends and prospects : Collection of scientific articles. – Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. – Pp. 196–202.

4. Kovalenko Yu. O. Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky na pidpriemstvi / Iu. O. Kovalenko // Ekonomika promyslovosti. – 2010. – № 3.

5. Herasymenko O.V., Kozak A.V. Informatsiina bezpeka pidpriemstva: ponyattia ta metody yii zabezpech-

ennia / O. V. Herasymenko, A. V. Kozak // XIV Mizhnarodna naukova internet-konferentsiia ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION (19–21.04.2018). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/ken-gerasimenko-ov-kozak-av-informatsiyna-bezpeka-pidpriemstva-ponyattya-ta-metodi-yiyi-zabezpechennya/>.

6. Kopytko M.I. Menedzhment informatsiinykh resursiv ta informatsiina bezpeka pidpriemstv. Navchalno-metodychnyi posibnyk. – Lviv: Liha-Pres, 2016. – 172 s.

7. Ivanchenko N. O. Informatsiina skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva ta yii znachennia dlia zabezpechennia stiikoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky / N. O. Ivanchenko // Stratehiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika, sotsiologhiia, pravo. – 2011. – №3. – S.125–129.

8. Nekhai V. A. Nekhai V. V. Informatsiina bezpeka yak skladova ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv / V. A. Nekhai, V. V. Nekhai // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. – 2017. – S.137–140. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/30.pdf>.

9. Informatsiina bezpeka kompiuternykh system [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://studfiles.net/preview/7152686/page:44/>.

10. Mekhed D. B. Zakhyst informatsii na pidpriemstvi / D. B. Mekhed // Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia : Tekhnichni nauky. – 2014. – № 2. – S. 143–148.

11. Severyna S. V. Informatsiina bezpeka ta metody zakhystu informatsii / S. V. Severyna // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2016. – № 1. – S. 155–161

12. Chemolosova A. V. Alhorytmy ta struktury danykh. Metodychni rekomendatsii do vyvchennia kursu dlia studentiv zaочноi formy navchannia. 2012. – S. 140. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://studfiles.net/preview/5462915/>.

13. Zakharkin O. O. Informatsiini systemy ta tekhnolohii u finansovykh ustanovakh : konspekt lektsii [Elektronnyi resurs] / O. O. Zakharkin, M. Yu. Abramchuk, M. A. Derkach. – Sumy : Vyd-vo SumDU, 2007. – 80 s. – Rezhym dostupu : http://elkniga.info/book_188.html.

14. Dybkova L. M. Informatyka i kompiuterna tekhnika: navch. posib. / L. M. Dybkova. – 4-te vyd., stereotyp. – K.: Akademvydav, 2012. – 464 s. – (Seriia «Alma mater»).

15. Tekhnolohii zakhystu informatsii / Sait Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/in-focentre/get/4186>.

16. Yak rozpiznati feikovu novynu v sotsmerezkhakh – rekomendatsii The Huffington Post. / Sait HO «Detektor Medii» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://ms.detector.media/web/online_media/yak-rozpiznati-feikovu-novynu-v-sotsmerezkhakh-rekomendatsii-the-huffington-post/.

Дані про авторів

Волот Олена Ігорівна,

доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет, к.е.н., доцент
e-mail: e_volot@ukr.net

Колоток Вадим Олександрович,

аспірант кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет
e-mail: kolotokvo@ukr.net

Данные об авторах

Волот Елена Игоревна,

доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет, к.э.н., доцент
e-mail: e_volot@ukr.net

Колоток Вадим Александрович,

аспирант кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет
e-mail: kolotokvo@ukr.net

Data about the authors

Olena Volot,

Associate Professor, Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
e-mail: e_volot@ukr.net

Vadym Kolotok,

Postgraduate Student of the Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology
e-mail: kolotokvo@ukr.net

Підсистеми, види та форми контролінгу в інтегрованих системах

Предметом дослідження є підсистеми, види та форми контролінгу в інтегрованих системах.

Мета дослідження – визначити підсистеми, види та форми контролінгу.

Методи дослідження. В роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті визначено сутність термінів «підсистеми контролінгу», «види контролінгу» та «форми контролінгу»; виділено підсистеми контролінгу: підсистема стратегічного контролінгу, підсистема тактичного контролю і підсистема оперативного контролінгу. Визначено види та основні форми контролінгу.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: контролінг складається з таких підсистем: підсистема стратегічного контролю, направлена на підтримку стратегічного управління в суб'єктах мережевого бізнесу, підсистема тактичного контролю – тактичного управління і оперативного контролінгу – оперативного управління в мережах. Визначено види та основні форми контролінгу.

Ключові слова: підсистеми, види, форми, контролінг, мережі, менеджери, маркетинг, контролери, інформація, інновації.

ВАСИЛЬЄВА Н.Б.

Подсистемы, виды и формы контроллинга в интегрированных системах

Предметом исследования являются подсистемы, виды и формы контроллинга в интегрированных системах.

Цель исследования – определить подсистемы, виды и формы контроллинга.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье определена сущность терминов «подсистемы контроллинга», «виды контроллинга» и «формы контроллинга»; выделены подсистемы контроллинга: подсистема стратегического контроллинга, подсистема тактического контроля и подсистема оперативного контроллинга. Определены виды и основные формы контроллинга.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: контроллинг состоит из следующих подсистем: подсистема стратегического контроля, направленная на поддержку стратегического управления в субъектах сетевого бизнеса, подсистема тактического контроля – тактического управления и оперативного контроллинга – оперативного управления в сетях. Определены виды и основные формы контроллинга.

Ключевые слова: подсистемы, виды, формы, контроллинг, сети, менеджеры, маркетинг, контроллеры, информация, инновации.

VASYLYEVA N. B.

Subsystems, types and forms of controlling in integrated systems

The subject of the study is the subsystems, types and forms of controlling in the integrated systems.

The purpose of the study is to determine the subsystems, types and forms of controlling.

Methods of research. In the work the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, the method of data generalization are used.

Results of work. *The article defines the essence of the terms «controlling subsystems», «types of controlling» and «controlling forms»; Controlling subsystems are allocated: the subsystem of strategic control, the subsystem of tactical control and the subsystem of operational control. The types and main forms of controlling are determined.*

Conclusions. *The results of the research became the following conclusions: Controlling consists of the following subsystems: the subsystem of strategic control, aimed at supporting strategic management in the subjects of network business, subsystem of tactical control – tactical management and operational controlling – operational management in the networks. The types and main forms of controlling are determined.*

Keywords: *subsystems, types, forms, controlling, networks, managers, marketing, controllers, information, innovations.*

Постановка проблеми. В умовах подолання економічної кризи та необхідності забезпечення сталого економічного розвитку значно зростає роль торгівлі. Особливістю торгівлі є розвиток мереж. Мережі сприяють зростанню вітчизняного виробництва, наповненню дохідної частини бюджетів. Саме мережі мають достатні ресурси для впровадження стандартів якості реалізації бізнес-процесів. Концентрація та централізація капіталу в мережах забезпечує достатнє фінансове підґрунтя для їх подальшого розвитку. Одним із новітніх підходів, якому належить провідне місце серед сучасних інструментів управління, є контролінг, який виокремлено в підсистему менеджменту, що забезпечує сервісно-економічну підтримку управління суб'єктами підприємницької діяльності та підвищення обґрунтованості прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й методологічні аспекти організації і функціонування контролінгу на виробничих підприємствах висвітлено у працях науковців А. Дайле, Б. Вурма, А. Зунда, М. Пушкаря, Л. Сухаревої, О. Терещенка, С. Фалька, Л. Федулової, Х. Фольмута та ін. Однак, наукові розробки щодо контролінгу управління мережами та його особливостей у мережевому бізнесі недостатньо досліджені, а відтак, потребують подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення підсистем, видів та форм контролінгу.

Виклад основного матеріалу. Залежно від того, яких цілей прагне досягти підприємство спрямовується функціонування контролінгу в управлінні. Відповідно до його об'єктів та умов організації слід розрізняти його підсистеми, види та форми.

Під підсистемою більшість досліджених наукових джерел пропонують розуміти частину систе-

ми, яка вивчається та розглядається самостійно і сама має системні властивості [1; 8]. Враховуючи викладене під підсистемою контролінгу в управлінні мережами доцільно розуміти його частину як системи, що має власну теоретичну базу та методичний інструментарій та складається з певних елементів, що надає їй ознак системи.

Х.Й. Фольмут [6; 7] пропонують виділяти дві підсистеми контролінгу: оперативний та стратегічний. На думку Х.Й. Фольмута, оперативний контролінг передбачає короткострокове планування, контроль та управління з метою коригування у разі відхилення від курсу підприємства, натомість стратегічний контролінг спрямований на викриття нових можливостей та ризиків для тривалого існування підприємства.

Автори навчального посібника «Менеджмент для магістрів» [3] основну відмінність між підсистемами оперативного та стратегічного контролінгу вбачають в їхньої спрямованості. Так, метою стратегічного контролінгу є визначення загальних механізмів завоювання або утримання підприємства на зайнятих конкурентних позиціях. У свою чергу оперативний контролінг спрямований на вироблення конкретних рекомендацій для забезпечення досягнення стратегічних цілей з метою отримання прибутку.

В теорії менеджменту прийнято розрізняти також тактичний рівень управління, отже можна розрізняти ще одну підсистему контролінгу – тактичний контролінг. Підсистема стратегічного контролінгу спрямована на підтримку стратегічного управління, а підсистема тактичного контролінгу – на підтримку тактичного управління й оперативного контролінгу – оперативного управління в торговельних мережах [5]. Отже, тактичний контролінг здійснює підтримку менеджменту в ході тактичного управління шляхом моніторингу

виконання бюджетних показників, аналізу використання ресурсів і т. ін.

Наступний етап дослідження теоретичних засад контролінгу в управлінні мережами доцільно присвятити вивченню його основних видів. Так, довідкові економічні видання під видом контролінгу пропонують розуміти класифікаційну одиницю в систематиці, що об'єднує розряд предметів, явищ з однаковими ознаками [1; 8]. З філософської точки зору вид – це поняття, яке утворюється шляхом прояву загальних ознак в індивідуальних поняттях і яке має спільні ознаки з іншими видовими поняттями [2]. Отже, враховуючи сучасні погляди на розуміння сутності терміна «вид» під видом контролінгу в управлінні мережами слід розуміти класифікаційну одиницю в його систематиці, яка об'єднує низку напрямів контролінгової діяльності з однаковими ознаками та є складовою загальної системи контролінгу.

Беручи до уваги особливості господарської діяльності в суб'єктах мережевого бізнесу можливо визначити наступні види контролінгу в управлінні мережами за ознакою підтримуваного ним функціонального напрямку менеджменту: 1) контролінг товарообороту – забезпечує виконання цілей мережі в сфері продажу товарів та надання платних послуг фізичним та юридичним особам; 2) контролінг логістики – забезпечує виконання цілей мережі в сфері управління економічністю процесів складування та транспортування товарних ресурсів; 3) контролінг основних засобів – сприяє досягненню цілей управління основними фондами; 4) контролінг трудових ресурсів – забезпечує виконання цілей в сфері управління трудовими ресурсами; 5) контролінг поточних витрат – забезпечує досягнення цілей мережі в сфері управління сукупністю затрат живої та уречевленої праці; 6) контролінг доходів та прибутку – сприяє виконання цілей управління доходами та прибутком мережі; 7) контролінг фінансової діяльності – сприяє досягненню цілей мережі в сфері управління сукупністю матеріальних та грошових ресурсів; сприяє реалізації фінансової стратегії та пріоритетних напрямів фінансової діяльності; 8) контролінг інвестиційної діяльності – забезпечує виконання цілей мережі в сфері управління інвестиційною діяльністю; 9) контролінг інноваційної діяльності – забезпечує досягнення цілей в сфері управління інноваційної діяльності; 10) контролінг ризику – сприяє виконання цілей мережі в сфері управління ризиками

її діяльності; 11) контролінг маркетингу – підтримує менеджмент в сфері управління задоволенням потреб клієнтів та стимулювання збуту продукції задля забезпечення маркетингових цілей; 12) екологічний контролінг – сприяє виконання екологічних цілей; 13) контролінг економічної безпеки – сприяє виконання цілей мережі в сфері управління її економічною безпекою; 14) контролінг знань – сприяє виконання цілей мережі в сфері управління знаннями; 15) контролінг інформації – сприяє досягнення цілей мережі в сфері інформаційного менеджменту; 16) тайм-контролінг – забезпечення виконання системи цілей мережі в сфері управління робочим часом.

Наступний етап дослідження теоретичних засад контролінгу в управлінні мережами доцільно присвятити визначенню його форм. Так, автори низки довідкових видань під формою пропонують розуміти: по-перше, встановлений зразок будь-чого, по-друге, зовнішній вигляд, видимість, по-третє, зовнішні обриси, зовнішній вигляд, по-четверте, спосіб здійснення будь-чого [1; 8]. Філософський енциклопедичний словник дає визначення форми, як передусім зовнішнє окреслення, зовнішній вигляд предмета, зовнішній вираз будь-якого змісту, а також внутрішня будова, структура, визначений та визначальний порядок предмета або порядок перебігу процесу на відміну від його аморфного матеріалу, змісту або того, що в ньому міститься [2]. Отже, під формою контролінгу в управлінні мережами слід розуміти спосіб організації та порядок функціонування контролінгу в управлінні суб'єктами мережевого бізнесу. Найбільш поширеними формами контролінгу, які на сьогодні достатньо широко висвітлені в науковій літературі, є зовнішній контролінг та самоконтролінг [4].

Суб'єктами зовнішнього контролінгу є фахівці зі спеціальною теоретичною підготовкою та практичним досвідом діяльності у певній сфері фінансово-господарської діяльності – контролери. Доцільність зовнішнього контролінгу в управлінні підприємствами обумовлюється передусім такими причинами: контролер володіє спеціальними знаннями в сфері контролінгу; тісний зв'язок контролерів з інформаційними системами підприємства; контролери мають високий рівень незалежності від менеджерів усіх рівнів; нейтралітет контролерів. Серед основних негативних характеристик зовнішнього контро-

лінгу є зацікавленість контролерів у викритті негативних відхилень у діяльності менеджерів усіх рівнів, що може спрямувати їх діяльність виключно на пошуки негативних аспектів.

Іншою формою контролінгу в управлінні підприємствами є самоконтролінг. Суб'єктами самоконтролінгу є передусім менеджери вищого рівня та власники суб'єкта господарювання. Позитивні характеристики самоконтролінгу: суб'єкти самоконтролінгу мають специфічні знання, якими не володіють контролери, а саме: знання щодо клієнтури, соціальних комунікацій, специфіки тих чи інших бізнес-процесів та інше; економія часу на здійснення контролінгових процедур; підвищується рівень задоволеності результатами контролінгу та інше. До негативних проявів самоконтролінгу в управлінні слід віднести: дефіцит спеціальних знань у суб'єктів самоконтролінгу; суб'єкти самоконтролінгу-менеджери певного рівня, можуть упереджено ставитися до результатів діяльності інших менеджерів; внаслідок широких повноважень менеджера-контролера ставиться під загрозу його імідж в колективі підприємства, що може негативно позначатися на результатах його контролінгової діяльності.

Форма контролінгу, яку доцільно обрати при його впровадженні в управління суб'єктами мережевого бізнесу, передусім залежить від його величини, розгалуженості по регіонах, диверсифікованості діяльності та інше. Для невеличких мереж, які мають незначний фінансово-економічний потенціал більш прийнятною є форма самоконтролінгу, а для великих – застосування форми зовнішнього контролінгу.

Одним з різновидів зовнішнього контролінгу є контролінг, що здійснюється у формі аутсорсингу. Суть даної форми контролінгу полягає у передачі його функцій зовнішнім бізнес-структурам. Контролінг у формі аутсорсингу має одну важливу перевагу – робота контролерів є незалежною та неупередженою. Серед недоліків даного підходу можна назвати: можливість розголошення комерційної таємниці підприємства, зниження оперативності функціонування контролінгу. Контролінг у формі аутсорсингу прийнятний для невеличких мереж, де превалює самоконтролінг, а аутсорсинг – лише для виконання певних найбільш складних контролінгових процедур.

На сьогодні в світі поширюється нова форма організацій праці – аутстафінг, який в літературі

називають «позиковою працею» або «трудовим лізингом». Аутстафінг полягає в передачі замовнику необхідного йому персоналу за обумовлену договором суму коштів. Застосування аутстафінгу при контролінгу в управлінні мережами має певні позитиви: підвищується гнучкість контролінгу, оскільки при залученні контролерів з інших суб'єктів господарювання є можливість залучення новітніх знань та досвіду з вирішення тих чи інших завдань; покращується імідж мереж, які декларуватимуть залучення до контролінгу провідних фахівців у даній галузі; робота контролерів певної мережі, разом із висококваліфікованими фахівцями інших суб'єктів господарювання, сприятиме підвищенню їх кваліфікації та інше. Разом із позитивними характеристиками аутстафінгу можна навести його негативні прояви: 1) можливість виникнення конфліктних ситуацій в колективі; 2) тривалий термін пізнання суті проблем залученими контролерами; 3) ймовірність зростання рівня плинності кадрів; 4) ймовірність втрат внаслідок неправильних дій залучених працівників та інше. Незважаючи на недоліки аутстафінгу при контролінгу в управлінні мережами, його доцільно впроваджувати на невеличких мережах, що не мають достатніх ресурсів для утримання висококваліфікованих, високооплачуваних фахівців.

Отже, основними формами контролінгу в мережах є: зовнішній контролінг, самоконтролінг, аутсорсинг контролінгу, аутстафінг контролінгу.

Висновки

Контролінг в управлінні мережами складається з таких підсистем: підсистема стратегічного контролінгу направлена на підтримку стратегічного управління в суб'єктах мережевого бізнесу, підсистема тактичного контролінгу – тактичного управління і оперативного контролінгу – оперативного управління в мережах. Можна визначити наступні види контролінгу в управлінні мережами за ознакою підтримуваного ним функціонального напрямку управління: контролінг товарообороту; контролінг логістики; контролінг основних засобів; контролінг трудових ресурсів; контролінг поточних витрат; контролінг доходів та прибутку; контролінг фінансової діяльності; контролінг інвестиційної діяльності; контролінг інноваційної діяльності; контролінг ризику; контролінг маркетингу; контролінг якості; екологічний контролінг; контролінг економічної

безпеки; контролінг знань; контролінг інформації; контролінг корпоративної культури; тайм-контролінг. Основними формами контролінгу в мережах є: зовнішній контролінг, самоконтролінг, аутсорсинг контролінгу, аутстафінг контролінгу.

Список використаних джерел

1. Большой экономический словарь / авт. и сост. А. Н. Азрилян и др. 7-е изд., доп. М.: Институт новой экономики, 2008. 1472 с.
2. Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А. Философский энциклопедический словарь. М.: Инфра-М, 2002. 576 с.
3. Менеджмент для магистров: учеб. пособ. / А. А. Епифанова, С. Н. Козьменко, А. И. Андронов. Сумы: Университетская книга, 2003. 762 с.
4. Попченко Е. Л., Ермасова Н. Б. Бизнес-контролинг. М.: Альфа-Пресс, 2006. 288 с.
5. Фалько С. Г. Инновационный менеджмент. М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. 110 с.
6. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга; [пер. с нем. Н. Н. Максимовой]. М.: Омега-Л, 2007. 127 с.
7. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я; [пер. с нем. под ред. и с предисл. М. Л. Лукашевича и Е.Н. Тихоненковой]. М.: Финансы и статистика, 2001. 288 с.
8. Экономический и юридический словарь / авт. и сост. А. Н. Азрилян и др. М.: Институт новой экономики, 2004. 1088 с.

References

1. Azrilyan, A. N., et al. (Eds.) (2008). Bol'shoy ekonomicheskij slovar' [Large economic dictionary]. Ed. 7. Moscow: Institute of New Economics. [in Russian].
2. Gubskiy, Ye. F., Korablyova, G. V., & Lutchenko, V. A. (2002). Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar' [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Infra-M. [in Russian].
3. Epifanova, A. A., Kozmenko, S. N., & Andronov, A. I. (2003). Menedzhment dlya magistrrov [Management

for Masters]: Textbook. Sumy: University Book. [in Russian].

4. Popchenko, Ye. L., & Yermasova, N. B. (2006). Biznes-kontrolling [Business Controlling]. Moscow: Alfa Press. [in Russian].
5. Falco, S. G. (1996). Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management]. Moscow: Publishing House of Moscow State Technical University n.a. N. E. Bauman. [in Russian].
6. Folmouth, H. J. (2007). Instrumenty kontrollinga [Controlling Tools]. Translated from German. Moscow: Omega-L. [in Russian].
7. Folmouth, H. J. (2001). Instrumenty kontrollinga ot A do Ya [Controlling tools from A to Z]. Translated from German. Moscow: Finance and Statistics. [in Russian].
8. Azrilyan, A. N., et al. (Eds.). (2004). Ekonomicheskij i yuridicheskij slovar' [Economic and legal dictionary]. Moscow: Institute of New Economy. [in Russian].

Дані про автора

Васильєва Надія Борисівна,

к.е.н., доцент кафедри економічних дисциплін, Львівський навчально-науковий інститут Університету державної фіскальної служби України
e-mail: nadiiav@live.com

Данные об авторе

Васильева Надежда Борисовна,

к.э.н., доцент кафедры экономически хдисциплин, Львовский учебно-научный институт Университета государственной фискальной службы Украины
e-mail: nadiiav@live.com

Data about author

Nadia Vasylyeva,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Disciplines, Lviv Educational-Scientific Institute of the University of the State Fiscal Service of Ukraine
e-mail: nadiiav@live.com

Ефективність впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність українських туристичних підприємств

Предметом дослідження є впровадження в діяльність туристичних підприємств сучасних інформаційних технологій.

Метою дослідження є ефективність реалізації комунікацій туристичних підприємств за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. В статті наведено переваги впровадження системи онлайн-бронювання діяльності туристичних підприємств. Розглянуто основні процедури взаємин між різними суб'єктами туристичного ринку в рамках системи онлайн-бронювання та додаткові вигоди. Окреслено основні задачі системи інформаційного забезпечення туристичної діяльності.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. Використання потенціалу технології для зміни внутрішніх та зовнішніх комунікаційних потоків туристичного підприємства і суттєвого випередження конкурентів є вагомим напрямком його розвитку у сучасному конкурентному середовищі.

Ключові слова: інформаційні технології, туристичне підприємство, ринок, маркетинг, менеджмент, туристичний продукт, системи бронювання, послуги, ефективність.

ЧОБАЛЬ Л.Ю.,
СИМЕХ К.Ю.,
ТОРОНИЙ Л.І.

Эффективность внедрения современных информационных технологий в деятельность украинских туристических компаний

Предметом исследования является внедрение в деятельность туристических предприятий современных информационных технологий.

Целью исследования является эффективность реализации коммуникаций туристических предприятий с помощью современных информационных технологий.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье приведены преимущества внедрения системы онлайн-бронирования деятельности туристических предприятий. Рассмотрены основные процедуры взаимоотношений между различными субъектами туристического рынка в рамках системы бронирования и дополнительные выгоды. Определены основные задачи системы информационного обеспечения туристической деятельности.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы. Использование потенциала технологии для изменения внутренних и внешних коммуникационных потоков туристического предприятия и существенного опережения конкурентов является весомым направлением его развития в современной конкурентной среде.

Ключевые слова: информационные технологии, туристическое предприятие, рынок, маркетинг, менеджмент, туристический продукт, системы бронирования, услуги, эффективность.

Efficiency of implementation of modern information technologies in the activity of Ukrainian tourist enterprises

The subject of the research is the introduction of modern information technologies into the activities of tourism enterprises.

The purpose of the research is the efficiency of realization of communications of tourist enterprises with the help of modern information technologies.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. The article presents the advantages of implementing an online booking system for tourist businesses. The basic procedures of relations between different actors of the tourist market within the online booking system and the additional benefits are considered. The main tasks of the system of information support of tourist activity are outlined.

Conclusions. The results of the study were the following conclusions. Use the potential of technology to change the internal and external communication flows of a tourism enterprise and significant outperform of competitors is a significant direction for its development in today's competitive environment.

Keywords: information technology, tourist enterprise, market, marketing, management, tourist product, reservation systems, services, efficiency.

Постановка проблеми. В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємств, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку, стає ефективна система комунікацій. Саме завдяки активному розвитку інформаційних технологій для підприємств відкрився новий інструмент комунікацій за допомогою інформаційних технологій та мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність туристичних підприємств була предметом дослідження вчених, серед них слід відзначити роботи Вітер І.І., Дергачової В.В., Онищенко П.В., Парамонової Т.О., Примака Т.О., Сухарської У.Р. та інших. Однак, питання застосування сучасних інформаційних технологій в діяльності підприємств залишаються малодослідженими і потребують подальшого вивчення.

Мета статті – ефективність реалізації комунікацій туристичних підприємств за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Оптимальна схема реалізації туристичних путівок зараз є ключовим елементом бізнесу вітчизняних туристичних підприємств, і основним інструментом

підприємств у формуванні розгалуженої мережі продаж, стають саме інформаційні системи он-лайн бронювання.

Робота з системами бронювання через Інтернет, дозволить туристичним підприємствам, не тільки одержувати оперативну і достовірну інформацію про ціни і кількість вільних місць на турах різних туроператорів у будь-який момент часу, але і мати можливість стежити за проходженням замовлення на всіх етапах його здійснення.

Впровадження системи он-лайн бронювання забезпечить туристичним підприємствам наступні переваги:

- можливість цілодобового бронювання турів;
- можливість мати завжди точну інформацію, і можливість її оперативної зміни про наявність вільних місць.

Робота в он-лайн режимі потребує від туроператора наявності жорстких квот місць у готелях, які повинні бути введені в систему бронювання.

Для того, щоб продемонструвати прогресивність використання електронного бронювання для туристичних підприємств, розглянемо основні процедури взаємин між різними суб'єктами туристичного ринку в рамках системи он-лайн бронювання та додаткові вигоди, які отримує туристичне підприємство в результаті використан-

ня цих систем, окрім безпосередньо можливостей організації он-лайн бронювання турів.

1. Оптимізація взаємин з партнерами-туроператорами. При підборі партнера-туроператора, для туристичного підприємства важливі асортимент послуг і умови роботи. Туроператори, які не мають автоматизації, не можуть запропонувати гарних умов, оскільки собівартість при роботі без автоматизації висока і потрібно більше часу на проходження документів. У той же час, система бронювання, дає можливість продавати продукт декількох туроператорів, і туристичне підприємство зможе вибирати той з них, який найбільш повно задовольняють клієнта.

2. Оптимізація взаємин із клієнтами. При виборі туристичного підприємства, клієнт враховує скільки років той працює на ринку, його імідж на ринку, місця розташування офісу, якість обслуговування, пропоновані ціни, асортимент. Чим більше туристичне підприємство, чим довше воно працює на ринку, тим краще пропонований асортимент. Працюючи із системою бронювання, туристичне підприємство підвищує рівень обслуговування клієнтів, і тим самим заробляє собі репутацію, не збільшуючи свої витрати.

3. Уніфікацію відносин з туроператорами. При укладанні договорів у зв'язку з тим, що один оператор не може забезпечити великий обсяг продукту, туристичне підприємство укладаючи договори з великою кількістю туроператорів, змушене підбудовувати свою технологію продажу турів під різні правила, які висувуються різними туроператорами. При роботі через систему бронювання, туристичному підприємству достатньо мати один договір із представником системи бронювання.

4. Оптимізація ланцюжка туроператор-туристичне підприємство. При роботі з туроператором, туристичне підприємство одержує від нього прайс і каталог з описом продукту. Оскільки число партнерів-туроператорів велике, то туристичне підприємство змушене працювати з різнотипними прайсами і каталогами, що ускладнює роботу і зменшує швидкість проходження бізнес-процесів. У той же час, працюючи із системою бронювання, туристичне підприємство одержить єдину довідкову систему, організовану за єдиною схемою, що полегшує роботу з нею, оскільки сучасні системи бронювання мають довідкову систему з великою кількістю фотографій і докладним описом.

Робота з туроператорами вимагає практично щодня одержувати інформацію про діючі ціни і наявність турпродукту. Туроператори по різному організують надання інформації, що у свою чергу потребує від туристичного підприємства великих витрат часу на обробку наданої інформації. Якщо в туроператора немає внутрішньої автоматизації, то виникають проблеми в роботі туристичного підприємства. При бронюванні місць туристичне підприємство також змушене чекати підтвердження броні і змушене просити клієнта прийти пізніше, що може привести до його втрати. У той же час, при роботі із системою бронювання, туристичне підприємство одержить оперативну інформацію про ціни і наявність місць протягом кілька секунд. Бронюючи місце, туристичне підприємство відразу одержить підтвердження, що дає йому можливість обслуговувати клієнта за короткий час і не втратити його.

5. Оптимізація ланцюжка туристичне підприємство-клієнт. При роботі без автоматизованих систем, для підготовки інформації, туристичне підприємство повинне обробити інформацію, яка надійшла від туроператора чи постачальника послуг, і сформувані власні прайси і каталоги. При вирішенні цієї задачі без сучасної автоматизованої системи, істотно зростає обсяг рутинної роботи співробітників туристичного підприємства, що суттєво знижує ефективність та продуктивність праці. У той же час, робота через систему бронювання дозволить уникнути необхідності створювати власні прайси і каталоги, оскільки в системах бронювання є довідкові системи.

6. Оплата заброньованих послуг. Для одержання підтвердження замовлення, туристичне підприємство повинне одержати рахунок від туроператора. Якщо рахунок передається по факсу, то цей процес, може сильно затягтися. Після переводу грошей, підприємство повинне переконатися, що гроші надійшли до туроператора. Працюючи із системою бронювання, туристичне підприємство одержить рахунок автоматично, при бронюванні протягом кількох хвилин. Інформацію про надходження грошей на рахунок туроператора, підприємство одержує через систему бронювання по запиту протягом кількох секунд.

Вищенаведені положення дозволяють розглядати інформаційні технології і використання їх всіма сегментами галузі туризму як основу загальної системи створення пропозиції в туриз-

мі. До кола основних задач даної системи доцільно віднести наступні: надання невеликим туристичним організаціям можливості недорого й ефективно просувати на ринок свої послуги і пропозиції; забезпечення туриста детальною й актуальною інформацією щодо спектру тем; пропозиція альтернативної системи маркетингу і каналів поширення інформації; створення відкритої економічної системи для продажу в електронній формі туристичних послуг; забезпечити недорогий спосіб будь-яким організаціям поширювати інформацію через електронні мережі.

Висновки

Отже зазначимо, що використання потенціалу технологій для зміни внутрішніх та зовнішніх комунікаційних потоків туристичного підприємства і суттєвого випередження конкурентів є дуже вагомим напрямком його розвитку у сучасному конкурентному середовищі. На основі сучасних інформаційних технологій здійснюється впровадження по організації системи он-лайн бронювання турів через мережу Інтернет із використанням системи інформаційних взаємозв'язків між сайтом туристичного підприємства, мережею бронювання та он-лайн базами постачальників проміжних туристичних продуктів.

Список використаних джерел

1. Армстронг Г. Маркетинг / пер. с англ. М.: Дialectica, 2001. 601 с.
2. Береза А. М. Основи створення інформаційних систем: навч. посіб. / Київський національний економічний університет. К., 2001. 139 с.
3. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации. Интегрированный подход / пер. с англ. СПб., 2001. 860 с.
4. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19.1. С. 125–130.
5. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.
6. Гоголь Г. П., Колодійчук А. В., Яремко А. Ю. Сутність збутової діяльності машинобудівних підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2010. Вип. 20.7. С. 148–153.

7. Колодійчук А.В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки // Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.

8. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 215–218.

9. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.8. С. 183–187.

10. Хартман А., Сифонис Дж. Стратегии успеха в Интернет-экономике. М.: ЛОРИ, 2001. 274 с.

11. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. С. 77–79.

References

1. Armstrong, G. (2001). Marketing [Marketing]. Translated from English. Moscow: Dialectics. [in Russian].
2. Bereza, A. M. (2001). Osnovy stvorenyya informatsiynykh system [Fundamentals of information systems creation]: Manual. Kyiv: Kyiv National University of Economics. [in Ukrainian].
3. Bernet J. (2001). Marketingovyye kommunikatsii. Integrirovannyi podkhod [Marketing communications. Integrated approach]. Translated from English. St. Petersburg. [in Russian].
4. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125–130). [in Ukrainian].
5. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].
6. Hohol, H. P., Kolodiychuk, A. V., & Yaremko, A. Yu. (2010). Sutnist' zbutovoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [The essence of the sales activities of machine-building enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU

Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 148–153). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1(132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

8. Mekh, Ya., & Chorny, R. (2008). Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnikh rezerviv pidpryyemstva [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasny stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

9. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretychni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnistyu pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.8 (pp. 183–187). [in Ukrainian].

10. Hartman, A., & Sifonis, J. (2001). Strategii uspekha v Internet-ekonomike [Strategies for success in the Internet economy]. Moscow: LORI. [in Russian].

11. Chorna, N. (2018). Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini [Problems of entrepreneurship development in Ukraine]. In Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, October 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Чобаль Людмила Юріївна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: lchobal@ukr.net

Сімах Корнелія Юріївна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Тороній Лариса Іванівна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторах

Чобаль Людмила Юрьевна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: lchobal@ukr.net

Симех Корнелия Юрьевна,

старший преподаватель Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Тороний Лариса Ивановна,

старший преподаватель Ужгородского торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about authors

Lyudmyla Chobal,

Ph.D., Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University
e-mail: lchobal@ukr.net

Korneliya Simekh,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: lchobal@ukr.net

Larysa Toroniy,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Концептуалізм стратегії управління енергозбереженням на будівельних підприємствах

Предмет дослідження є теоретико – методологічні та практично – прикладні аспекти управління енергозбереженням на будівельних підприємствах.

Метою написання **статті** є дослідження та розвиток теоретичних підходів щодо стратегії формування механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах.

Методологія проведення роботи. Теоретико – методологічною основою дослідження є законодавчо – нормативна база України, загальнонаукові методи дослідження, наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері управління енергозбереженням. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження були використані системний, логічний метод, а також методи узагальнення, синтезу та порівняння.

Результати роботи. У статті визначено сутність та економічний зміст поняття «стратегія», акцентовано на тому, що основні моделі формування стратегії задають орієнтири конкуренції будівельних підприємств. Наголошується, що стратегія підприємства з позиції програмно – цільового підходу є частиною цільового простору підприємства. Проведено аналіз та систематизовано моделі формування та реалізації стратегії підприємства.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: Економічні проблеми та механізм ресурсо – та енергозбереження й інтенсифікації виробництва.

Висновки. У статті сформовано перелік узгоджених цілей стратегії формування механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах. Автором запропоновано концептуальна модель стратегії формування механізму управління енергозбереження, яка надає можливість відобразити принципи та аспекти функціонування в ракурсі функціональних підсистем будівельного підприємства з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища.

Ключові слова: будівельне підприємство, енергозбереження, стратегія, управління енергозбереженням.

ДОРОШЕНКО В.М.

Концептуализм стратегии управления энергосбережением на строительных предприятиях

Предметом исследования являются теоретико – методологические и прикладные аспекты управления энергосбережением на строительных предприятиях.

Целью написания **статьи** является исследование и развитие теоретических подходов к стратегии формирования механизма управления энергосбережением на строительных предприятиях.

Методология проведения работы. Теоретико – методологической основой исследования является законодательно – нормативная база Украины, общенаучные методы исследования, научные труды зарубежных и отечественных ученых в области управления энергосбережением. Для достижения поставленной цели и решения задач исследования были использованы системный, логический метод, а также методы обобщения, синтеза и сравнения.

Результаты работы. В статье определена сущность и экономическое содержание понятия «стратегия», акцентировано на том, что основные модели формирования стратегии задают ориентиры конкуренции строительных предприятий. Отмечается, что стратегия предприятия с позиции программно – целевого подхода является частью целевого пространства предприятия. Проведен анализ и систематизированы модели формирования и реализации стратегии предприятия.

Область применения результатов. Экономическая отрасль: Экономические проблемы и механизм ресурсо – и энергосбережения и интенсификации производства.

Выводы. В статье сформирован перечень согласованных целей стратегии формирования механизма управления энергосбережением на строительных предприятиях. Автором предложена концептуальная модель стратегии формирования механизма управления энергосбережения, которая позволяет отразить принципы и аспекты функционирования в ракурсе функциональных подсистем строительного предприятия с учетом влияния факторов внешней среды.

Ключевые слова: строительное предприятие, энергосбережение, стратегия, управление энергосбережением.

DOROSHENKO V.N.

Conceptualism of the energy savings management strategy at construction enterprises

The subject of the research is theoretical, methodological and practically applied aspects of energy saving management at construction enterprises.

The purpose of this article is to research and develop theoretical approaches to the strategy of forming a mechanism for managing energy conservation in construction enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the legislative and regulatory framework of Ukraine, general scientific methods of research, scientific works of foreign and domestic scientists in the field of energy saving. To achieve this goal and solve the problems of the study, a systematic, logical method, as well as methods of generalization, synthesis and comparison were used.

Results of the work. The article defines the essence and economic content of the concept of «strategy», emphasizes that the basic models of strategy formation are set by the competition benchmarks of construction enterprises. It is emphasized that the enterprise strategy from the point of view of the program–target approach is part of the target space of the enterprise. The models of formation and realization of enterprise strategy are analyzed and systematized.

Area of results. Economic sector: Economic problems and mechanism of resource and energy saving and production intensification.

Conclusions. The article presents the agreed goals of strategy of formation of the mechanism of management of energy saving at construction enterprises is formed. The author proposes a conceptual model of the strategy of formation of the mechanism of energy saving management, which gives the opportunity to reflect the principles and aspects of functioning in the perspective of functional subsystems of a construction enterprise taking into account the influence of environmental factors.

Keywords: construction company, energy saving, strategy, energy saving management.

Постановка проблеми. Енергозбереження є важливою складовою енергобезпеки України. Енергоємність будівельного комплексу нині значно перевищує рівень, досягнутий в індустріально–розвинутих країнах. Загальний виклик, що стоїть перед будівельними підприємствами, які зазнають суттєвих змін в аспекті раціонального використання енергоресурсів та підвищення екологічної безпеки, полягає в тому, що потрібно комплексне вирішення економічних, технологічних, технічних, організаційних завдань функціонування та розвитку будівельних підприємств.

Економічна наука приділяє достатньо уваги щодо створення дієвих інструментів стимулювання ділової активності підприємств будівництва до запровадження енергозбереження. Отже, необхідно зосереджуватися не лише на викликах, а

й на пошуку та вдосконаленні концептів формування та реалізації стратегії управління енергозбереженням, які можуть бути адаптовані та використані відповідно до національних потреб на окремих підприємствах будівельного комплексу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні основи та сучасний стан стратегічного управління енергозбереженням на промислових підприємствах висвітлено у наукових працях українських і зарубіжних вчених.

Значний внесок у дослідження проблематики загальної стратегії підприємства здійснили такі зарубіжні економісти, як І. Ансофф (I. Ansoff) [1,2], Б. Альстранд (B. Ahlstrand) [6], О.С. Виханский [3], Д. Лемпел (D. Lampel), Г. Мінтцберг (H. Mintzberg) [6], А. Томсон (A. Thompson), А.Дж. Стрикленд (A.J. Strickland) [8,9], Р. Майлз (R. Miles), Ч. Сноу

(С. Snow)[13], М. Портер (M. Porter)[11,12]. Упродовж останніх років такі вчені, як П.М. Куликов, М.М. Климчук [5], О.В. Кириленко [4], Т.В. Сак [7] у своїх працях звертають увагу на досвід запровадження стратегічного планування та управління в контексті практичної реалізації заходів енергозбереження на підприємствах на засадах гармонізації з європейськими нормами.

Не зважаючи на значний обсяг наукових робіт з економічної проблематики енергозбереження, накопичений досвід (як український, так і зарубіжний) впровадження енергозберігаючих проектів та розвинену нормативно-правову базу управління енергозбереженням будівельних підприємств, питання визначення стратегії, її місця в системі функціонування підприємства залишаються дискусійними. Актуальність проблематики енергозбереження, а також недостатня теоретична та практична розробленість багатьох сторін стратегії формування механізму управління як концепту реалізації ключових завдань енергозбереження на підприємствах будівельного комплексу в довгостроковій перспективі, визначили вибір даної теми.

Метою даної **статті** є дослідження теоретичних та прикладних аспектів стратегії підприємств в контексті формування механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні економічні реалії функціонування вітчизняних будівельних підприємств свідчать про підвищення вимог до систем управління енергозбереженням у зв'язку зі зростанням мінливості зовнішнього середовища, інтенсифікацією конкурентної боротьби, потужним впровадженням інформаційних технологій, які змінюють характер взаємодії вітчизняних підприємств. Міцна конкурентна позиція будівельних підприємств як активних стейкхолдерів державної політики енергозбереження, можлива за умовою ефективного вирішення питання стратегії формування механізму управління енергозбереженням, використання сучасних підходів, інструментів та методів управління, здатних забезпечити стійкий розвиток в довгостроковій перспективі.

Погоджуємось з думкою, що будівельна галузь є індикатором рівня розвитку економіки, адже визначає стан низки секторів, створюючи для них матеріальну базу, матеріально-технічні передумови та забезпечуючи спорудження, ремонт і реконструкцію об'єктів виробничого та неви-

робничого призначення. Підприємства будівельної галузі є базисним структурним компонентом, який у взаємодії з багатьма іншими галузями промисловості формує будівельний комплекс [5].

Стратегічним пріоритетом функціонування будівельних підприємств у ринковому середовищі є досягнення максимального рівня рентабельності, прибутковості діяльності, підвищення рівня ефективності використання усіх видів ресурсів, формування конкурентних переваг [5].

Стратегія є дуже широким та ємним поняттям, що має різні трактування залежно від специфіки використання. Поняття стратегії (від грецького strategos – військово мистецтво) досить часто використовується як в науковому дискурсі, так і практичної діяльності. Засновник теорії стратегічного управління І.Ансофф [1], відзначаючи системні властивості стратегії, дав визначення стратегії як системного підходу, що забезпечує складної організації збалансованість і загальний напрямок росту.

Американські вчені А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд у своїй роботі [8] висловлюють таке визначення: стратегія компанії – комбінація методів конкуренції і організації бізнесу, спрямована на задоволення клієнтів і досягнення поставлених цілей. Стратегія визначається як план управління, направлений на зміцнення позиції, задоволення споживачів та досягнення поставлених цілей. На думку авторів, поняття стратегії тісно пов'язане з поняттям «бізнес – модель» [9].

На думку О.С. Виханського, стратегія – це певний напрям розвитку організації, що стосується сфери діяльності організації, засобів та форм її діяльності, системи взаємин усередині організації, а також позиції організації в навколишньому середовищі, що приводить організацію до її цілей [3].

На стратегію як якісну послідовність дій і станів, які використовуються для досягнення цілей підприємства, вказує в наукових розробках М.М. Тренев [10].

Відомі вчені Г. Мінцберг, Б. Альстранд і Д. Лемпел, ґрунтуючись на лінгвістичному аналізі та класифікації випадків вживання поняття стратегії, пропонують «п'яти шарове» визначення стратегії, яку можна виразити таким чином: стратегія це план, який поєднує в собі опис цілей підприємства у вигляді перспектив його ринкової позиції і внутрішнього стану, а також принципів або моделей поведінки, яких дотримується підпри-

ємство на шляху до досягнення цих цілей. Автори формулюють п'ять «П» у визначенні сутності поняття стратегії: план, поведінка, перспектива, позиція, прийом (спосіб реалізації цілей) [6].

У загально-теоретичному сенсі стратегія підприємства з позиції програмно-цільового підходу є частиною цільового простору підприємства.

Різниця у визначенні стратегії полягає у встановленні її положення в цьому просторі стосовно його інших елементів: місія, ціль, завдання (модель типових елементів цільової сфери представлена на рис.1). Згідно з першим, стратегія розглядається як спосіб реалізації цілей. Другий підхід розглядає стратегію як елемент цільового простору, що примикає до місії підприємства. Третій підхід до визначення стратегії полягає не в зовнішньому позиціонуванні стратегії в цільовому просторі, а заснований на внутрішній структурі стратегії.

Відзначимо, що стратегії підприємства властиві концептуальність, системність, спрямованість на вирішення довгострокових цілей.

В основі підходу, запропонованому А. Томпсон, А. Стрикленд, лежить розподіл процесу стратегічного менеджменту на 5 завдань: формування місії, встановлення цілей, розробка стратегії, реалізація стратегії, оцінка результатів та корегування [8,9]. Розподіл завдань стратегічного менеджменту представлено в таблиці 1.

Згідно М. Портеру, структура галузі значною мірою визначає специфіку конкурентних дій, а також варіанти стратегії, яку розробляє підприємство [12].

Характерними особливостями функціонування підприємств будівельної галузі у сучасних умовах є зростання конкуренції на існуючих ринках. Підприємства будівельної галузі функціонують в умовах значного ускладнення розширення ринкового сегменту, підвищення рівня витрат, зменшення галузевого прибутку. Також зазначимо, що в умовах впровадження новітніх технологій зростає високими темпами фізичний та моральний знос основних виробничих та невиробничих активів будівельних підприємств. Характеристиками будівельної галузі є також спеціалізація, маржинальність, стадія життєвого циклу. Галузева стратегія визначає ключовим показником саме стадію життєвого циклу.

На переконання автора, основні моделі формування стратегії задають орієнтири конкурентної боротьби, доцільно їх розглянути:

1. Модель конкурентних стратегій Портера (Porter model of competitive strategies) описує три стратегії конкуренції: диференціація, лідерство за витратами, фокусування [11,12].

2. Типологія стратегій Р.Майлза та Ч. Сноу (Miles and Snow's strategy typology)[15]. Осно-

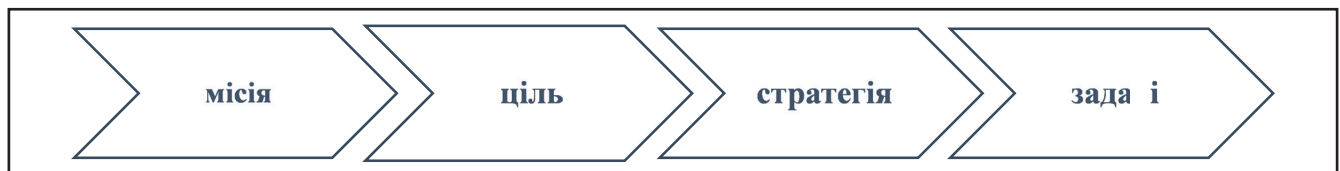

Рисунок 1. Модель типових елементів цільової сфери програмно-цільового підходу

Джерело. Авторська розробка

Таблиця 1. Розподіл завдань стратегічного менеджменту

Найменування	Характеристика
1	2
Завдання 1. Формування місії.	Формування місії підприємства – формування стратегічного бачення місії підприємства, формулювання ділового призначення.
Завдання 2. Встановлення стратегічних цілей.	Встановлення стратегічних цілей – визначення конкретних очікуваних результатів, які будуть використовуватися в якості критеріїв оцінки діяльності підприємства. Стратегічні цілі зумовлюють вибір стратегії.
Завдання 3. Розробка стратегії.	Розробка стратегії – формулювання довгострокової концепції управління підприємством, розробка ключових параметрів.
Завдання 4. Реалізація стратегії.	Реалізації стратегії – проведення системних дій, адміністрування, оптимізація організаційної структури, адаптація системи мотивації на підприємстві.
Завдання 5. Оцінка результатів та корегування.	Оцінка результатів та необхідні корегування – передбачає можливість внесення змін в кожен етап стратегічного управління.

Сформовано автором на основі [8,9].

Таблиця 2. Систематизація моделей формування та реалізації стратегії підприємства

Автор 1	Характеристика моделей формування та реалізації стратегії підприємства. 2
М.Портер Конкурентні стратегії/ Porter model of competitive strategies	1. Диференціація (differentiation strategy): Орієнтація на навчання, гнучкий образ дій, горизонтальна координація; Заохочення творчості співробітників, інновації; Дослідницькі можливості; 2. Лідерство за витратами (low cost leadership): Орієнтація на економічну ефективність, контроль за витратами, звітність; Стандартизовані процедури; Нагляд, обмеженість повноважень співробітників; 3. Фокусування (focus strategy): Орієнтація на перевагу у ціні, диференціація послуг; Робота на невеликому ринку.
Р.Майлз, Ч.Сноу. Типологія стратегій/ Miles and Snow's strategy typology.	1. Пошук (prospector) Децентралізована структура, орієнтація на навчання; Дослідницькі можливості; 2. Захист частки ринку (defender strategy)/: Орієнтація на економічну ефективність, контроль за витратами; Акцент на ефективність продукції; Контроль, обмеженість повноважень робітників; 3. Аналіз (analyzer): Баланс економічності та навчання, контроль витрат, гнучкість, адаптивність; Установка на економічну ефективність, допустимість ризику, пов'язаного з інноваціями. 4. Реагування (reactor): Елементи організації можуть змінюватись в залежності від обставин;

Джерело: Сформовано автором на основі [11, 12, 13].

вою даної стратегії є ідея погодження внутрішніх характеристик підприємства та його стратегії з зовнішнім середовищем.

Систематизація моделей формування та реалізації стратегії підприємства представлено в таблиці 2.

Автор поділяє думку Т.В. Сак, що енергетична стратегія має бути базою та стратегією вищого рівня для формування стратегії енергозбереження промислового підприємства. Така ієрархічність дасть змогу забезпечити принципи Міжнародного стандарту ISO 50001:2011 Energy management systems – Requirements with guidance for use, що встановлює вимоги до системи енергетичного менеджменту, на основі яких організація може розробити і впровадити енергетичну політику, здійснити постановку цілей та завдань і розробити плани дій з урахуванням законодавчих вимог та даних про значне використання енергії. Т.В. Сак визначає стратегію енергозбереження підприємства як довгостроковий якісно визначений напрям розвитку підприємства у сфері енергозбереження, спрямований на раціональне та економне використання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг; досягнення стратегічних цілей енергетичної політики [7].

О.В. Кириленко розрізняє поняття «енергетична стратегія» як процес формування генерального перспективного напрямку розвитку підприємства у сфері енергозбереження на основі визначення якісно нових цілей, узгодження внутрішніх можливостей підприємства з умовами зовнішнього середовища та розроблення комплексу енергозберігаючих заходів, які забезпечують його реалізацію [4].

Аналіз наукових праць дозволив встановити, що на сьогодні не існує єдиного підходу щодо стратегії формування універсального механізму управління енергозбереженням. На думку автора, в рамках дослідження, під стратегією формування механізму управління енергозбереженням слід розуміти систему довгострокових цілей діяльності у сфері енергозбереження суб'єкта господарювання–підприємства будівельного комплексу, спрямованих на раціональне використання енергетичних ресурсів, що визначаються загальними завданнями розвитку, а досягаються завдяки виконанню плану дій з урахуванням законодавчих вимог та вибору найбільш ефективних шляхів їх досягнення.

Стратегічною метою формування та реалізації механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах є забезпечення економіко–

Таблиця 3. Перелік узгоджених цілей стратегії формування механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах

Найменування/ ціль	Характеристика
1	2
Рациональне використання паливно-енергетичних ресурсів.	Впровадження процесів із меншими питомими витратами палива й енергії; заміна застарілого енергоємного обладнання; використання відпрацьованого тепла.
Інновації.	Впровадження нових технологій та методів організації виробництва щодо ефективного використання енергоресурсів та використання відновлювальних джерел енергії. Впровадження цифрових технологій.
Удосконалення організації та управління.	Впровадження діджиталізації систем управління енергоресурсами, організація моніторингу енергоспоживання, скорочення втрат і відходів виробництва; оптимізація господарських зв'язків.
Персонал.	Професійне навчання та розвиток ключових компетенцій у сфері енергозбереження. Система мотивації енергозберігаючої поведінки.
Позиціонування	Вибір ринкового сегменту з максимальним збігом корневих компетенцій (core competency)
Соціальна відповідальність.	Участь у заходах, орієнтованих на вирішення соціальних проблем (екологія)

Джерело. Розробка автора

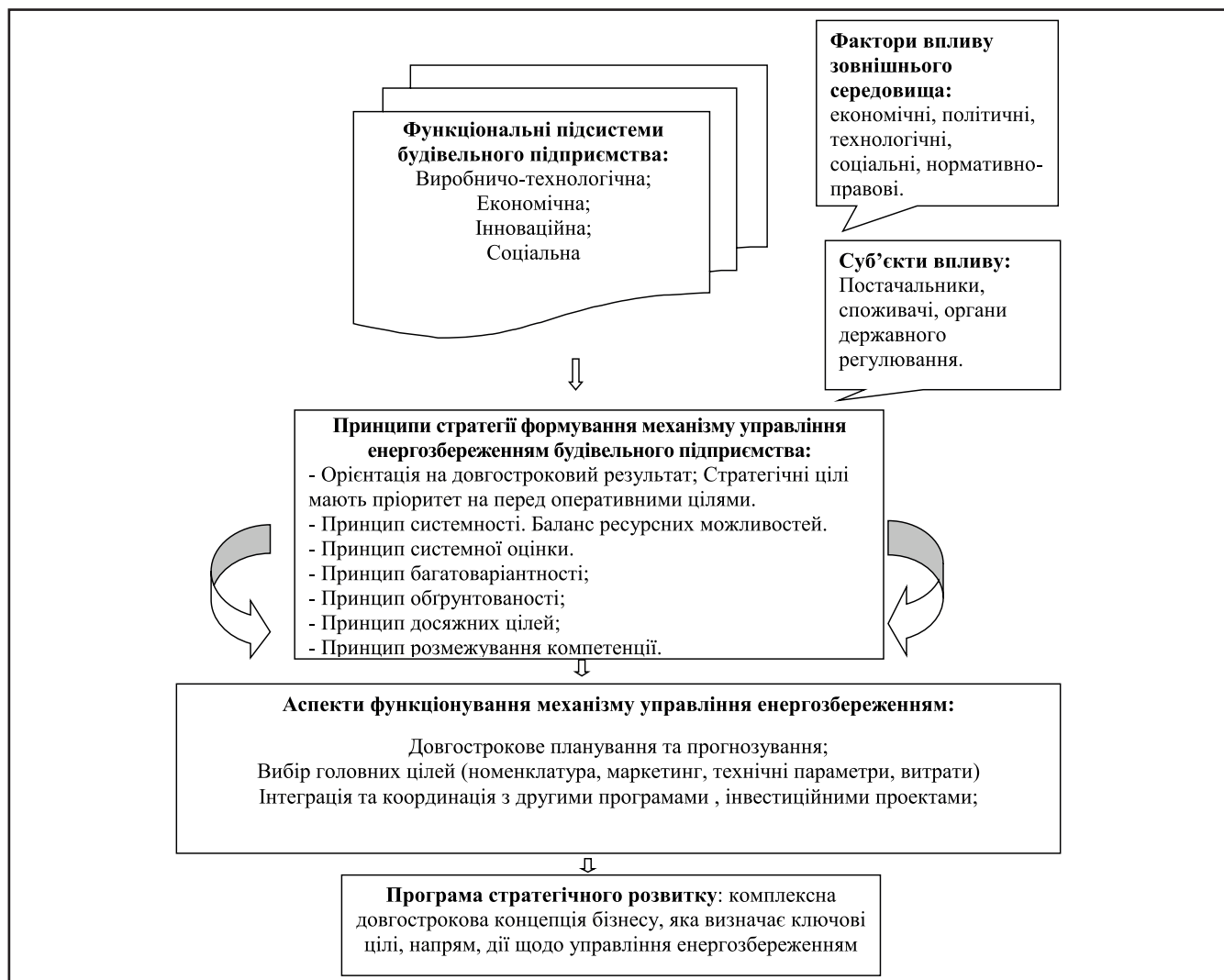

Рисунок 2. Концептуальна модель стратегії формування механізму управління енергозбереження на будівельному підприємстві

Джерело. Розробка автора

організаційних умов використання потенціалу енергозбереження у процесі виробничо-господарської діяльності для підвищення конкурентних позицій.

Автором сформовано перелік узгоджених цілей стратегії формування механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах, які обумовлюють вибір конкурентних позицій в довгостроковій перспективі (представлено в таблиці 3).

М. Портер стверджує, що фактори зовнішнього середовища впливають на всі організації галузі, але кожна з них може по-різному взаємодіяти з цими силами [12]. Вибір будівельним підприємством стратегії формування механізму управління енергозбереженням має бути обґрунтованим і тому він залежить від детального вивчення всіх зовнішніх і внутрішніх умов, що впливають на розвиток та функціонування підприємства.

Підсумовуючи, підкреслимо, що за змістом стратегія підприємства охоплює рішення у всіх сферах діяльності підприємства: виробничо-технологічної, інноваційної, економічної, соціальної, організаційної. Опора на стратегію дозволяє істотно зменшити витрати, пов'язані з процесами прийняття рішень. У процес розробки і реалізації стратегії інтегруються: інтереси учасників процесу розробки і реалізації стратегії; функції підрозділів підприємства; потоки матеріальних, фінансових і інформаційних ресурсів; елементи інтелектуального капіталу; потоки системних подей; функціональні підсистеми.

Результати наукового дослідження сприяли розробці з позиції об'єктно-орієнтованого підходу концептуальної моделі стратегії формування механізму управління енергозбереження, яка надає можливість відобразити принципи та аспекти функціонування в ракурсі функціональних підсистем будівельного підприємства з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища (представлено на рис. 2).

Отже, розвиток будівельного підприємства в векторі формування механізму управління енергозбереженням можливо трактувати як прогресуюче накопичення критичних факторів успіху власників або менеджменту підприємства, що обумовлене необхідністю реагування на постійне ускладнення умов зовнішнього середовища та досягнення нових цілей, супроводжується циклом організаційних змін, що призводять до

трансформації структури, функцій і методів робіт будівельного підприємства.

Висновки

Результати проведеного дослідження формують економічне підґрунтя розвитку стратегічного підходу до управління енергозбереженням на підприємствах будівельного комплексу. Обґрунтовано, що пошук ефективної стратегії формування механізму управління енергозбереженням в умовах зростання вартості енергоресурсів є головним лейтмотивом пошуку нових можливостей та адаптації до змін щодо раціонального використання потенціалу енергозбереження та його оптимізації для забезпечення стратегічного розвитку будівельного підприємства.

Перспективами подальших досліджень автор вважає теоретичні аспекти розробки інструментарію оцінювання механізму управління енергозбереженням на будівельних підприємствах з урахуванням стратегічних пріоритетів.

Список використаних джерел

1. Ансофф І. Стратегическое управление. М.: Экономика, 1989.
2. Ансофф І. Новая корпоративная стратегия. СПб.– 1999.
3. Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник/О.С. Виханский. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 2005.
4. Кириленко О.В. Енергозбереження – стратегія розвитку/ О.В. Кириленко // Діловий вісник.– 2010.– №2.– С.8–11.
5. Куліков П.М. Управление енергозбереженням на будівельних підприємствах: теорія , методологія , практика : Монографія / П.М.Куліков, М.М.Климчук – м.Івано – Франківськ , вид-во «Фоліант» , 2017.– 344с.
6. Минцберг Г., Альстренд Б., Лемпел Д. Школы стратегий. СПб. 2000
7. Сак Т.В. Стратегія енергозбереження підприємства: сутність, чинники, етапи формування. Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/104.pdf>
8. Томсон А.А. , Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации для анализа. М.; СПб.; К ; Вильямс , 2003. С.32.
9. Томсон А.А. , Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. М.: ЮНИТИ, 1998. С. 11.

10. Тренев М.М. Стратегическое управление. М.: ПРИОР, 2000;

11. Michael E.Porter. What is Strategy? Harvard Business Review (November–December 1996), 61–78.

12. Michael E.Porter. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors (New York: The Free Press, 1980).

13. Raymond E. Miles, Charles C. Snow, Alan D. Meyer, Henry J. Coleman, Jr., Organizational Strategy, Structure, and Process. Academy of Management Review 3 (1978), 546–562.

References

1. Ansoff I. Strategic Management. M.: Economics, 1989.

2. Ansoff I. A new corporate strategy. St. Petersburg – 1999.

3. Vihansky O.S. Strategic Management: Tutorial / O.S. Vihansky. – 3rd ed., Remaking. and ext. – M.: Gardariki, 2005.

4. Kirilenko O.V. Energy Saving – Development Strategy / OV Kirilenko // Business Bulletin.– 2010.– N2.– P.8–11.

5. Kulikov P.M Energy Saving Management in Construction Enterprises: Theory, Methodology, Practice: Monograph / P.M. Kulikov, M.M. Klimchuk – Ivano-Frankivsk, Voliant, 2017– 344p.

6. Mintzberg G., Alstrend B., Lampel D. Schools of strategies. St. Petersburg. 2000

7. Sak T.V. Enterprise energy saving strategy: essence, factors, stages of formation. Access mode: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/104.pdf>

8. Thomson A.A., Strickland A.J. Strategic Management. Concepts and situations for analysis. M.; St. Petersburg; K; Williams, 2003. P.32.

9. Thomson A.A., Strickland A.J. Strategic Management. Art strategy development and implementation. M.: UNITI, 1998. P. 11.

10. Trenev M. Strategic management. M.: PRIOR, 2000;

11. Michael E.Porter. What is Strategy? Harvard Business Review (November–December 1996), 61–78.

12. Michael E.Porter. Competing Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors (New York: The Free Press, 1980).

13. Raymond E. Miles, Charles C. Snow, Alan D. Meyer, Henry J. Coleman, Jr., Organizational Strategy, Structure, and Process. Academy of Management Review 3 (1978), 546–562.

Дані про автора

Дорошенко Віолетта Миколаївна,

здобувач кафедри організації та управління будівництвом, Київський національний університет будівництва і архітектури

e-mail: violetta.doroshenko@gmail.com

Данные об авторе

Дорошенко Виолетта Николаевна,

соискатель кафедры организации и управления строительством, Киевский национальный университет строительства и архитектуры

e-mail: violetta.doroshenko@gmail.com

Data about the author

Violetta Doroshenko,

Applicant, Department of Organization and Construction Management, Kiev National University of Construction and Architecture

e-mail: violetta.doroshenko@gmail.com

УДК 330.341.1:334.716–027.31–048.445

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526708>

РИБАКОВА Л.П.,

СИМОЧКО М.І.,

ЮГАС Е.Ф.

Класифікація витрат підприємства на освоєння нової продукції

Предметом дослідження є класифікація витрат підприємства на освоєння нової продукції.

Метою дослідження є окреслення класифікації витрат інноваційної діяльності підприємства.

Методи дослідження. В роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті окреслено фактори, що впливають на методіку формування облікової інформації щодо витрат інноваційної діяльності підприємств; визначена номенклатура па-

раметрів, використовуваних при оцінці конкурентоспроможності. Класифіковано витрати інноваційної діяльності підприємства.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки: класифіковано витрати інноваційної діяльності підприємства: за окремими сферами діяльності, за етапами інноваційного процесу, за учасниками створення інноваційного продукту, за економічними елементами, за характером витрат, за порівнянням нового виробу з аналогами, що дозволяє здійснити конструкцію інформаційної моделі в частині облікового забезпечення щодо витрат інноваційної діяльності, пов'язаних з розробкою інноваційного продукту.

Ключові слова: підприємства, інноваційна діяльність, витрати, інформація, інноваційний продукт, інтелектуальна власність, маркетинг, класифікація.

РЫБАКОВА Л.П.,
СИМОЧКО М.И.,
ЮГАС Э.Ф.

Классификация расходов предприятия на освоение новой продукции

Предметом исследования является классификация расходов предприятия на освоение новой продукции.

Целью исследования является определение классификации расходов инновационной деятельности предприятия.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье обозначены факторы, влияющие на методику формирования учетной информации о расходах инновационной деятельности предприятий; определена номенклатура параметров, используемых при оценке конкурентоспособности. Классифицированы расходы инновационной деятельности предприятия.

Выводы. Результатами проведенного исследования стали следующие выводы: классифицированы расходы инновационной деятельности предприятия: по отдельным сферам деятельности, по этапам инновационного процесса, по участникам создания инновационного продукта, по экономическим элементам, по характеру расходов, по сравнению нового изделия с аналогами, которое позволяет осуществить конструкцию информационной модели в части учетного обеспечения по затратам инновационной деятельности, связанным с разработкой инновационного продукта.

Ключевые слова: предприятия, инновационная деятельность, расходы, информация, инновационный продукт, интеллектуальная собственность, маркетинг, классификация.

RYBAKOVA L.P.,
SYMOCHKO M.I.,
YUHAS E.F.

Classification of enterprise costs for new product development

The subject of the study is the classification of costs of the enterprise for the development of new products.

The purpose of the study is to outline the classification of costs on innovative activity of the enterprise.

Research methods. The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.

Results of work. The paper outlines the factors that influence on the methodology of the formation of accounting information on the costs of innovation activity of enterprises; it defined the nomenclature of the parameters used in the competitiveness assessment. Costs of innovative activity of the enterprise are classified.

Conclusions. *The results of the study were the following conclusions: costs of innovation activity of the enterprise are classified: by individual fields of activity, by stages of the innovation process, by participants in the creation of an innovative product, by economic elements, by the nature of costs, by comparing a new product with analogues, which allows to construct the information model in part of the accounting for the costs of innovation activity associated with the development of an innovative product.*

Keywords: *enterprises, innovation activity, costs, information, innovative product, intellectual property, marketing, classification.*

Постановка проблеми. Створення моделі обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств є актуальним завданням в умовах виходу з кризи вітчизняної економіки. Для управління інноваційною діяльністю необхідно мати достовірну та своєчасну інформацію про витрати, ціну продажу та плановий рівень прибутковості інноваційного продукту. Розробки вітчизняних і зарубіжних економістів в сфері визначення економічного змісту та класифікації інновацій є основою для побудови методології їх бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання бухгалтерського обліку та економічного аналізу інноваційної діяльності підприємств досліджували О. Бородкін, Ф. Бутинець, М. Дворцин, Е. Крилов, Я. Крупка, А. Пустовіт та ін. Однак, наукових досліджень, присвячених вирішенню проблеми створення комплексної системи обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств недостатньо і тому це потребує подальших досліджень.

Мета статті – окреслення класифікації витрат інноваційної діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. На методику формування облікової інформації щодо витрат інноваційної діяльності впливають: 1) джерела фінансування інновацій: проведення інноваційної діяльності за рахунок власних або позикових коштів; 2) етапи реалізації проекту: науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) з метою розробки інноваційного продукту, створення або придбання об'єктів права інтелектуальної власності; виробництво інноваційної продукції; маркетинг і продаж інноваційної продукції; 3) специфіка діяльності суб'єктів господарювання, які впроваджують інноваційну діяльність: підприємств, які передбачають інноваційну діяльність як один з видів статутної; суб'єктів господарювання, створених з метою здійснення інноваційної діяльності; 4) рівень комерціалізації інноваційного проекту.

Проф. О.С. Бородкін до витрат, пов'язаних з підготовкою і освоєнням нових видів продукції, відносить підвищені витрати на виробництво нових видів продукції в період їх освоєння, а також витрати, пов'язані з підготовкою і освоєнням випуску продукції, не призначеної для серійного і масового виробництва [1, 33–34]. За своїм речовим складом витрати на освоєння нової продукції не відрізняються від витрат на виробництво продукції і складаються з: витрат на оплату праці, матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань, витрат на спеціальне оснащення.

Оцінка нової продукції підприємства ґрунтується на порівнянні характеристик аналізованої продукції з конкретною потребою і встановленні їх відповідності один одному. Має бути вирішене завдання визначення номенклатури параметрів, що підлягають аналізу та є істотними з погляду споживача.

Номенклатура параметрів, використовуваних при оцінці конкурентоспроможності, може бути розділена на дві групи: параметри якості (технічні); економічні параметри.

До групи параметрів якості належать потреби, які характеризують зміст потреби і умови її задоволення: параметри призначення; ергономічні параметри; естетичні параметри; нормативні параметри.

До групи економічних параметрів належать повні витрати споживача (ціна споживання) з придбання і споживання продукції. Повні витрати споживача загалом включають одноразові й поточні витрати. Одноразовими витратами є витрати з придбання продукції (ціна продукції), транспортування, митні збори і витрати, витрати на налагодження, пробний запуск.

Витрати на транспортування складаються з витрат на навантаження і розвантаження, доставку, страхування в дорозі, розконсервування, зберігання, обслуговування продукції при доставці. Витрати на придбання продукції визначаються ціною, що фактично сплачується покупцем відповідно до договору купівлі-продажу або

інших договірних документів. Поточні витрати включають: витрати на оплату праці обслуговуючого персоналу; витрати на паливо і енергію; витрати на сировину, основні і допоміжні матеріали, що споживаються при використанні продукції; витрати на ремонт, запасні частини та інші статті витрат для конкретного покупця.

Важливе значення для планування й бухгалтерського обліку витрат на освоєння нових виробів має їх науково обґрунтована класифікація.

У економічній літературі і в практиці науково-дослідних і проектно-конструкторських установ витрати інноваційного характеру класифікуються лише за однією ознакою – за характером виконуваних робіт – і поділяються на дві групи: витрати на розробку технічної і технологічної документації; витрати, пов'язані з виконанням виробничих робіт. Для підвищення ефективності контролю і виявлення внутрішніх резервів зі зниження витрат на освоєння нових виробів пропонується вести облік витрат на підготовку і освоєння нових видів продукції згідно з Типовим положенням з планування, обліку і калькуляції собівартості продукції (робіт, послуг) в промисловості, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2002 р. № 946, що передбачає: 1. Витрати на проектування і конструювання нового виробу; 2. Витрати на проектування спеціального інструментального оснащення і розробку технологічного процесу його виготовлення; 3. Витрати на розробку і оформлення нормативів витрат; 4. Витрати на випробування матеріалів, напівфабрикатів, інструментів і пристроїв для виробництва нових виробів; 5. Витрати на виготовлення дослідного зразка [10].

Наведена номенклатура витрат на підготовку і освоєння нових видів продукції повторюється в Методичних рекомендаціях по формуванню собівартості продукції (робіт, послуг) в промисловості, затверджених Наказом Міністерства промислової політики від 9 липня 2007 р. № 373 [6]. Як і попередня, вона не охоплює весь перелік витрат, які здійснюють підприємства при освоєнні виробництва нових виробів.

Удосконалено класифікацію витрат інноваційної діяльності наступним чином: за окремими сферами діяльності (витрати на НДДКР або комерційні інноваційні проекти); за етапами інноваційного процесу (витрати на дослідження, витрати на розробки); за учасниками створення інноваційного продук-

ту (витрати відповідних структурних підрозділів або послуги сторонніх осіб); за економічними елементами; за характером витрат (прямі та непрямі); за порівнянням нового виробу з аналогами (нормовані та ненормовані), що дозволяє здійснити конструкцію інформаційної моделі в частині облікового забезпечення щодо витрат інноваційної діяльності, пов'язаних з розробкою інноваційного продукту.

Висновки

Класифіковано витрати інноваційної діяльності: за окремими сферами діяльності, за етапами інноваційного процесу, учасниками створення інноваційного продукту, за економічними елементами, за характером витрат, за порівнянням нового виробу з аналогами, що дозволяє здійснити конструкцію інформаційної моделі в частині облікового забезпечення щодо витрат інноваційної діяльності, пов'язаних з розробкою інноваційного продукту. Представлена класифікація витрат відповідає удосконаленій класифікації інноваційних процесів в частині доповнення ознакою за окремими сферами діяльності: 1) товарна інновація; 2) технологічна інновація; 3) ринкова інновація; 4) маркетингова інновація; 5) управлінська інновація. Використання запропонованих класифікацій є теоретичною базою розробки інформаційних моделей в частині витрат, доходів і фінансових результатів інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бородкин А. С. Учет производственных затрат в промышленности. М.: Финансы, 1973. 112 с.
2. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19.1. С. 125–130.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.
4. Гоголь Г. П., Колодійчук А. В., Яремко А. Ю. Сутність збутової діяльності машинобудівних підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2010. Вип. 20.7. С. 148–153.
5. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.9. С. 191–196.

6. Методические рекомендации по формированию себестоимости продукции (работ, услуг) в промышленности // Приказ Минпромполитики Украины, принятый 09.07.2007 г. № 373. URL: <http://www.rada.gov.ua>

7. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 215–218.

8. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.8. С. 183–187.

9. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.10. С. 222–227.

10. Типовое положение по планированию, учету и калькулированию себестоимости продукции (работ, услуг) в промышленности (2002). Утверждено Постановлением КМ Украины от 10.07.2002 г. № 946.

11. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль, 2018. С. 77–79.

References

1. Borodkin, A. S. (1973). Uchet proizvodstvennykh zatrat v promyshlennosti [Accounting for production costs in industry]. Moscow: Finance. [in Russian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125–130). [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

4. Hohol, H. P., Kolodiychuk, A. V., & Yaremko, A. Yu. (2010). Sutnist' zbutovoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [The essence of the sales activities of ma-

chine-building enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 148–153). [in Ukrainian].

5. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy V. M., & Semchuk Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

6. Metodicheskiye rekomendatsii po formirovaniyu sebestoimosti produktsii (rabot, uslug) v promyshlennosti [Methodological recommendations on the formation of the cost of production (work, services) in industry] (2007). Order of the Ministry of Industrial Policy of Ukraine. Adopted on 2007, July 9, No 373. URL: <http://www.rada.gov.ua>

7. Mekh, Ya., & Chorny, R. (2008). Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnikh rezerviv pidpryyemstva [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasny stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

8. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretichni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.8 (pp. 183–187). [in Ukrainian].

9. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnisty mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrainy [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the current stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.10 (pp. 222–227). [in Ukrainian].

10. Tipovoye polozheniye po planirovaniyu, uchetu i kalkulirovaniyu sebestoimosti produktsii (rabot, uslug) [Typical position on planning, accounting and calculating the cost of production (work, services) in industry] (2002). Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 2002, July 10, No. 946. [in Russian].

11. Chorna, N. (2018). Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukraini [Problems of entrepreneurship devel-

opment in Ukraine]. In *Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky* [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, Oct 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про авторів

Рibaкова Лeся Пeтpівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Симочко Марія Іллівна,

старший викладач Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Югас Еріка Федорівна,

к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Данные об авторах

Рibaкова Лeся Пeтpовна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета;

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Симочко Мария Ильинична,

старший преподаватель Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета;

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Югас Эрика Федоровна,

к.э.н., доцент Ужгородского торгово-экономического института Киевского национального торгово-экономического университета

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the authors

Lesya Rybakova,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University;

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Mariya Symochko,

Senior Lecturer of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University;

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Erika Yuhas,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kiev National Trade and Economic University

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

УДК 338.43.02:332.3

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526710>

НЕГОДА Ю.В.

Оцінка процесів трансформації земельних відносин

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти трансформації земельних відносин.

Метою дослідження є розкриття специфіки ринкової трансформації власності на землю.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність методів і підходів, у тому числі діалектичний метод наукового пізнання, системний, історичний, метод узагальнення даних, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Розкрито специфіку ринкової трансформації власності на землю, яка проявляється в наявності великої кількості обмежень та визначальної ролі державного регулювання, що обумовлено особливими властивостями землі як базового чинника виробництва в аграрному секторі. На відміну від переважаючих в економічній літературі односторонніх характеристик даного процесу пропонується розглядати специфіку ринкової трансформації власності на землю комплексно, в єдності таких процесів, як лібералізація та демократизація власності, інституційні та структурні зміни в аграрному секторі економіки.

Висновки. Інституціональна база земельного регулювання в Україні повинна послідовно орієнтувати суспільство на суворо цільове використання сільськогосподарських угідь, соціально, економічно та екологічно вивірені в інтересах держави прийоми та відносини їх виробничої експлуатації, обігу та ринку. Однак законодавчу ефективність істотно знижує відсутність в складі або

механізмах супроводу окремих актів, опрацьованих з необхідною чіткістю процедур, які опосередковують їх практичну реалізацію.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, земельні відносини, економіка, ринок, трансформація.

НЕГОДА Ю.В.

Оценка процессов трансформации земельных отношений

Предмет исследования – теоретические и практические аспекты трансформации земельных отношений.

Целью исследования является раскрытие специфики рыночной трансформации собственности на землю.

Методы исследования. В работе использованы совокупность методов и подходов, в том числе диалектический метод научного познания, системный, исторический, метод обобщения данных, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Раскрыта специфика рыночной трансформации собственности на землю, которая проявляется в наличии большого количества ограничений и определяющей роли государственного регулирования, что обусловлено особыми свойствами земли как базового фактора производства в аграрном секторе. В отличие от преобладающих в экономической литературе односторонних характеристик данного процесса предлагается рассматривать специфику рыночной трансформации собственности на землю комплексно, в единстве таких процессов, как либерализация и демократизация собственности, институциональные и структурные изменения в аграрном секторе экономики.

Выводы. Институциональная база земельного регулирования в Украине должна последовательно ориентировать общество на строго целевое использование сельскохозяйственных угодий, социально, экономически и экологически выверенные в интересах государства приемы и отношения их производственной эксплуатации, обращения и рынка. Однако законодательную эффективность существенно снижает отсутствие в составе или механизмах сопровождения отдельных актов, разработанных с необходимой четкостью процедур, которые опосредствуют их практическую реализацию.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственное регулирование, земельные отношения, экономика, рынок, трансформация.

NEHODA Yu.V.

Assessment of processes of transformation of land relations

The subject of research is theoretical and practical aspects of transformation of land relations.

The purpose of the study is to reveal the specifics of the market transformation of land ownership.

Research methods. The set of methods and approaches is used in the work, including the dialectical method of scientific knowledge, systematic, historical, method of data generalization, which allowed to ensure conceptual unity of research.

Results of work. The specifics of the market transformation of land ownership, which is manifested in the presence of a large number of restrictions and the decisive role of state regulation, due to the special properties of land as a basic factor of production in the agrarian sector, are revealed. Unlike the prevailing one-sided characteristics in the economic literature of this process, it is proposed to consider the specifics of the market transformation of land ownership comprehensively, in the unity of such processes as liberalization and democratization of property, institutional and structural changes in the agricultural sector of the economy.

Conclusions. The institutional framework of land regulation in Ukraine should consistently orient society to the strictly targeted use of agricultural land, socially, economically and environmentally attuned to the interests of the state methods and relations of their production exploitation, circulation

and market. However, legislative effectiveness substantially reduces the absence in the composition or mechanisms of support for individual acts elaborated with the necessary clarity of procedures that mediate their practical implementation.

Keywords: *agrarian sector, state regulation, land relations, economy, market, transformation.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в аграрному секторі економіки України, запровадження приватної власності на землю, формування реального господаря–власника землі і господарських структур ринкового типу, зумовлюють необхідність в обґрунтуванні якісно нових методичних підходів щодо організації використання сільськогосподарських земель з метою забезпечення дієвого механізму для їх раціонального використання і охорони. Структурна перебудова земельних відносин на селі, формування їх у відповідності із світовими стандартами спонукає до розвитку адекватної системи форм власності, здатної гармонізувати інтереси суб'єктів господарювання і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних основ та практичних питань щодо оцінки процесів трансформації земельних відносин внесли ряд вітчизняних вчених–економістів: Васильєва Л.М., Данкевич В.Є., Жаліло Я.А., Месель–Веселяк В.Я., Федоров М.М. та інші. У наукових працях даних авторів розглянуто різні аспекти даного питання, але потребує подальшого дослідження розкриття специфіки ринкової трансформації власності на землю.

Метою статті є розкриття специфіки ринкової трансформації власності на землю.

Виклад основного матеріалу. На початковому етапі трансформації (1991–1995 рр.) земельна реформа набуває радикальний характер. Відбувається приватизація державної земельної власності, яка перебувала в користуванні колгоспів і радгоспів. Землі перерозподіляються на користь особистих підсобних господарств населення та селянських (фермерських) господарств. Сільськогосподарські землі перестають бути тільки засобом виробництва, вони все більше втягуються в цивільний оборот. У той же час практично не вирішуються проблеми розвитку аграрного виробництва за рахунок підвищення ефективності використання та охорони земель. Інституційні перетворення на землю в цей період проводяться без якісної зміни економічних і виробничих відносин, не враховуючи можливості коопераційних процесів, інженерного та

соціального облаштування територій. Велика частина площ приватизованих земель сільськогосподарського призначення переходить у власність осіб, які її обробляють (колишні працівники сільськогосподарських підприємств, пенсіонери, працівники соціальної сфери та ін.).

Наслідками першого етапу реформування земельних відносин стали: розробка нормативно–правового та науково–методичного забезпечення земельної реформи; роздержавлення земель та визначення земель, які повинні залишитися у державній власності; розроблення механізму безкоштовної передачі земель у колективну і приватну власність відповідно до проектів роздержавлення й приватизації. Результатом трансформації земельних відносин стала видача 2 млн селянам сертифікатів, які підтверджували їх права на виділення земельних часток у приватну власність у натурі, створення 7,3 тис. сільськогосподарських підприємств, 600 акціонерних товариств та понад 100 кооперативів [2].

Незважаючи на ряд позитивних моментів початкового етапу реформування, процеси трансформації земельних відносин протікали в цілому непослідовно, безсистемно, повільно. У міру проведення земельної реформи змінюються соціально–економічні зв'язки в агровиробництві, послаблюються процеси концентрації та спеціалізації, спрощуються технологічні процеси, відбувається деградація трудового потенціалу. З 1996 р. починається розвиток орендних і заставних відносин, формуються регіональні земельні ринки, землі поступово перерозподіляються на користь більш ефективних власників.

Всі роки сучасного етапу реформування земельних відносин супроводжуються масовим прийняттям законів, указів Президента і постанов уряду (загалом їх було прийнято понад 60). Необхідно зазначити, що земельне законодавство представляло собою конгломерат несистематизованих правових актів різного рівня, які часто суперечать один одному.

Трансформація відносин власності в аграрній сфері була направлена на побудову ефективного аграрного землекористувача. При цьому дер–

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

жава втратила монопольне право власності на земельні ділянки. Так, якщо в Україні на початок 1990 р. державна власність складала 100% земельного фонду, то у 2017 р. вона зменшилась до мінімуму. На цей період державна власність у земельному фонді України становила усього 2%.

Як зазначають Месель–Веселяк В.Я. та Федоров М.М. «...під час реформування аграрного сектору економіки України запроваджено приватну власність на землю, проведено роздержавлення земель і передачу їх у власність колективним сільськогосподарським підприємствам та розпаювання між працівниками й пенсіонерами з їх числа, сформовано фермерські господарства, розвиваються господарства населення, створено сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування» [4].

В табл. наведено трансформацію аграрних формувань в Україні та їх землекористування

Отже, можна констатувати, що в Україні на початок 1990 р. державна власність складала 100

% земельного фонду, то у 2017 р. вона зменшилась до мінімуму (2%).

Структура сільськогосподарських угідь залежить від зональних особливостей і характеризує якість землі як засобу виробництва в сільському господарстві. В 2017 році при порівнянні площі сільськогосподарських угідь та ріллі за регіонами, можна зробити висновок, що найбільшу площу с.-г. угідь / ріллі мали Одеська (6,2% / 6,3%), Дніпропетровська (6,1% / 6,5%) та Харківська (5,8% / 6,0%) області, найменшу – Закарпатська (1,08% / 0,6%) та Чернівецька (1,1% / 1,0%) області. У складі сільськогосподарських угідь найбільшу цінність мають рілля та багаторічні насадження. У агроформуваннях України частка ріллі в сільськогосподарських угіддях зростає з півночі на південь, а площі природних сіножатей і пасовищ відповідно зменшуються. У середньому на одного жителя України в 2017 р. припадало 0,76 га ріллі. Для порівняння в Канаді – 1,67, Австралії – 1,55, США – 0,67, Франції – 0,31, Англії – 0,11, Японії – 0,03 га ріллі.

Трансформація аграрних формувань в Україні та їх землекористування

Форма господарювання	Кількість підприємств, тис.	Площа сільськогосподарських угідь, млн га	%	Середній розмір 1 господарства, га
1990 р. (до реформування)				
Усі категорії господарств		41,89	100,00	
у т.ч. сільськогосподарські підприємства	12420	38,22	91,24	3077
з них: колгоспи	8541	28,7	68,51	3360
радгоспи	2630	9,46	22,58	3599
міжгоспи	1249	0,06	0,14	48
Господарства населення	9206	3,67	8,76	0,4
2000 р. (після реформування)				
Усі категорії господарств		41,67	100,0	
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	61,18	21,19	50,8	346,4
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	22,75	19,03	45,6	836,5
фермерські господарства	38,43	2,16	5,2	56,2
Господарства населення	17680	20,48	49,2	1,1
2017 р.				
Усі категорії господарств		41,49	100,00	
Сільськогосподарські підприємства – всього (разом із фермерськими)	45,56	22,97	55,4	438,1
у т.ч.: сільськогосподарські підприємства (без фермерських)	11,42	18,39	44,3	1610,3
фермерські господарства	34,14	4,58	11,1	134,1
Господарства населення	15058,7	18,52	44,6	1,2

Залежно від природно-економічних умов, потреб підприємства в різних видах продукції та економічної ефективності її виробництва в кожній зоні склалася відповідна структура посівних площ. У 2017 р. посівна площа в Україні становила 26952 тис га, з яких зернові культури займали 15090; технічні – 7296, картопля та овочево-баштанні – 1967, кормові – 2599 тис. га. Необхідно відмітити, що у 2010 р. зменшилась вся посівна площа, що приходиться на посіви сільськогосподарських культур, а саме на 5454 тис. га або 16,8 % по відношенню до 1990 р. Чітко вираженою тенденцією є приріст площ технічних (майже в 2 рази) і суттєве зниження площ кормових (майже в 4 рази). Загальна посівна площа сільськогосподарських культур за роки незалежності України зменшилась на 4 млн. 821 тис. га або на 15 %, при цьому площа зернових культур майже не змінилася, а площі культур, які є найбільш виснажливими для ґрунту зросли в декілька разів. Так площі соняшника збільшилися на 369%, ріпаку на 876,7 %, сої на 2150,5 %, питома вага технічних культур та кукурудзи на зерно (яка також є виснажливою для ґрунтів) в загальній посівній площі зросла з 15% у 1990 році до 50 % у 2017 році.

Також хочеться звернути увагу на динаміку укладення договорів оренди на землю, більшість з яких укладена селянами-пенсіонерами, а це означає, що вони не можуть самостійно обробляти землю та створювати фермерські господарства, відтак лєвова частка землі, яка фактично належить селянам перебуває в оренді приватних підприємств. Однак в Україні через відсутність ефективних правових інститутів строки оренди є надто короткими (частка орендних договорів терміном до 10 років становить 84,5%), що призводить до недбайливого використання земель підприємствами, а це в свою чергу призводить до виснаження ґрунтів.

Сільськогосподарські землі використовуються в даний час підприємствами різних організаційно-правових форм господарювання. Згідно з Цивільним кодексом України, все майно підприємства має належати йому на праві власності або оренди. Однак з огляду на те, що відношення до майна були врегульовані без урахування права на використання землю, частина земель використовується сільськогосподарськими підприємствами на правах постійного (безстрокового) користування, безоплатного термінового користування, довірчого управління або без оформлення прав.

Реєстрація організаційно-правових форм підприємств протягом тривалого періоду часу відбувалася без оформлення в установленому порядку права на землю, проведення територіального (міжгосподарського) землеустрою та встановлення нових меж землекористування, тому приватна (часткова) власність на землю в даний час спостерігається й на землях державних та підприємств й інших установ та організацій, де земля не підлягала приватизації.

Крім того, більшість земельних ділянок, які використовуються сільськогосподарськими підприємствами на різному праві, що не визначено на місцевості, не має кордонів і точно встановлених розмірів. У зв'язку зі складними економічними обставинами в 1990-і роки в галузі майже повсюдно тривалий час не проводилися землевпорядні роботи, земельні ділянки не ставилися на державний кадастровий облік, відповідно реєстрація права на них не здійснювалася. Зазначені проблеми та їх наслідки в даний час не дозволяють в повній мірі розвивати механізми земельної іпотеки й залучати на сільські території додаткові інвестиційні ресурси під заставу земельних ділянок.

Паляничко Н.І. зазначила, що «більшість сільськогосподарських працівників не зробили вибір на користь організації приватного господарства. Початкові уявлення про те, що приватизація призведе до швидкого створення системи сімейного фермерства, були надмірно спрощеними й нереалістичними. Результати боротьби з бідністю в сільській місцевості шляхом проведення земельної реформи, шляхом тільки приватизації земель ... дали невтішні результати» [5].

«Землі, які перебувають у користуванні державних підприємств, установ та організацій, використовуються нераціонально шляхом укладення договорів про спільний обробіток, що призводить до тіншового обороту коштів, крім того, значна кількість таких землекористувачів не оформили право на земельні ділянки, що призводить до рейдерських захоплень земельних ділянок державної власності, з переданих в оренду земель державної власності понад 27 тис. договорів укладено із розміром орендної плати від 1 до 3 відсотків нормативної грошової оцінки земель, тобто середній розмір плати за 1 гектар становить 940 гривень» [3].

В Постанові Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413 наголошено [3], що

орендна плата за землі сільськогосподарського призначення у світі є високою, зокрема у Німеччині, Нідерландах та Данії вона становить більше 200 євро за 1 гектар ріллі, у США – до 10 відсотків ринкової вартості, або 350–400 доларів США за 1 гектар; у Канаді на оплату оренди витрачається 40–45 відсотків вирошеного врожаю, у Франції – до 1/3 врожаю, тоді як середній розмір орендної плати за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, набуті в оренду на конкурентних засадах у 2016 році, становив 9 відсотків нормативної грошової оцінки, а за перше півріччя 2017 р. – 13 відсотків нормативної грошової оцінки (за попередніми розрахунками через занижений розмір орендної плати бюджети щороку втрачають більше 1 млрд. гривень).

Васильєва Л.М. зазначає, що «відсутність ефективних інструментів щодо реєстрації прав та угод із землею для громадян унеможливорює оформлення земель в установленому законом порядку, обмежує кількість підприємств, які планують юридичне закріплення своїх прав на землю. Розпорядження земельними ділянками заважають, на думку аналітиків, інституційні пастки, які породжують високі трансакційні витрати та перешкоджають розвитку земельного обігу» [1].

Багатоукладна економіка функціонує при збереженні різних форм земельної власності, однак думки аналітиків з даної проблематики вкрай поляризовані, містять емоційні заяви за відсутності економічно обґрунтованих рішень. Так, вихід з ситуації, що склалася вбачається в прискоренні процедури купівлі землі та розробці механізмів передачі земель часткової власності під контроль держави з наступною здачею цілих земельних полів та ділянок в оренду, аукціонними і конкурсними продажами прав на оренду. Жаліло Я.А. вважає, що це обмежує права власників земельних часток і тим самим створюється антиконституційна юридична база для різного роду чиновницьких та монополістичних маніпуляцій на ринку землі. «Оренда землі ... забезпечує величезні можливості для зловживань і корупційних оборотів, які виключаються при приватному володінні землею та її нормального ринкового обороті» [6].

Ринок землі не буде ефективно функціонувати до тих пір, поки не буде проведена реєстрація прав власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення згідно з нормами чинного за-

конодавства. Однак досвід вітчизняного реформування показує затяжний характер формування земельного ринку через непродуману аграрну політику та норм аграрного законодавства.

Забезпечення ефективності ринків земельних ресурсів є фундаментальним вимогою, але загострення кризових явищ призводить до того, що продаж земельних ділянок в більшому розмірі, ніж їх оренда, породжує перехід землі до менш ефективних власників. Історично склалося, що більшість продажів землі відбувається в умовах спаду, коли неспроможні землевласники повинні були передати свої землі лихварям, які в результаті змогли зосередити в своїх руках величезні земельні площі.

Необхідно також відмітити, що однією із негативних тенденцій, що впливають на структуру земельного фонду України є динаміка перерозподілу площі сільськогосподарських угідь серед діючих сільськогосподарських підприємств в напрямку великих агрохолдингів. За останні десять років кількість підприємств, земельний банк яких становить понад 10000 га збільшився на 73 одиниці, а їхній земельний банк – на 1 млн. 921 тис. га, до 3 млн. 634 тис. га, що становить 18 % від загальної площі сільськогосподарських угідь (в 2007 році ця частка становила 8,1%).

Також, варто звернути увагу на зростання концентрації площі сільськогосподарських угідь у найбільших аграрних підприємствах України. Так, за даними Інтернет-сайту Latifundist.com «земельний банк Топ-20 найбільших агрохолдингів України складає 20% всіх сільськогосподарських угідь, на інші більш ніж 40 тис. підприємств припадає 80% земельного банку, що свідчить про загрози концентрації сільськогосподарських земель у великих землевласників. За рахунок ефекту масштабу, фінансових та технічних можливостей агрохолдинги продовжують збільшувати свій земельний банк, а решту підприємств внаслідок відсутності доступних кредитних ресурсів, дешевої вітчизняної сільськогосподарської техніки, скасування спеціального режиму оподаткування змушені віддавати свою землю у суборенду агрохолдингів або взагалі припиняти діяльність

За даними Державної служби статистики України кількість підприємств, які мали сільськогосподарські угіддя з 2007 по 2017 рік зменшилася на 9913 підприємство. Зазначимо, що в країнах з розвинутою економікою держава все ж таки запобігає надмірній концентрації зе-

мель. Так, в Данії, з метою недопущення формування землекористувань за типом латифундій, прийнятий закон в якому встановлюється верхня межа земель у використанні – 150 га власних і орендованих сільськогосподарських угідь, лише в окремих випадках фермери мають можливість розширювати площу земель, що пов'язано із специфікою ведення господарської діяльності; у Німеччині максимальний розмір землекористування обмежується 400–500 га сільськогосподарських угідь; в Іспанії державою встановлені верхні межі площ зрошуваних земель у використанні до 50 га або 1 тис. га пасовищ.

Однак, встановлені допустимі розміри земельної власності часто призводять до розширення масштабів нелегальної торгівлі та звужують доступ до офіційного кредитування, не вирішуючи корінних проблем асиметричного розподілу влади та інформації. Більш ефективним методом подолання цих проблем є механізм соціального захисту землевласників і перерозподілу земельних угідь.

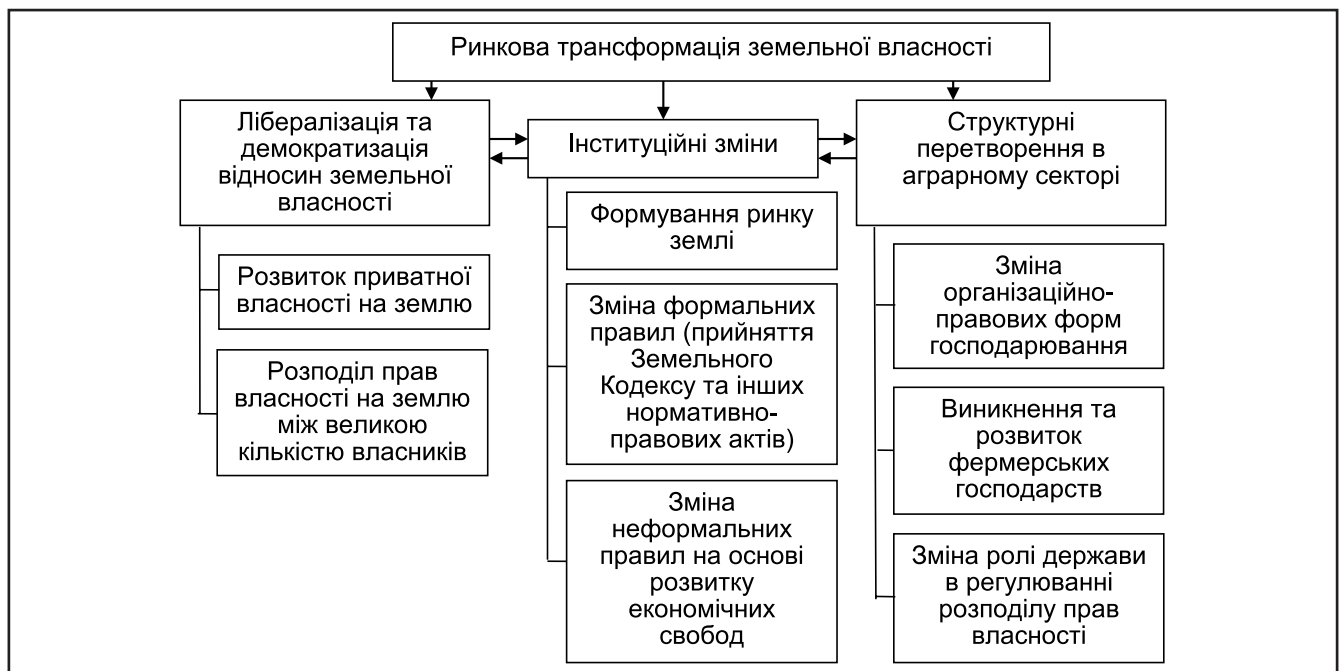
В Україні та її регіонах існує проблема оптимізації співвідношення великого, середнього й дрібного землеволодіння та обґрунтування оптимальних розмірів земельної власності на сільськогосподарських підприємствах, яка мало ще економічно обґрунтована і не закріплена законодавчо. Тут можливі різні заходи для боротьби проти надмірної концентрації земельної власності в одних руках і парцелярності фермерських господарств. Однак

при різноманітні заходів економічного та адміністративного характеру повинна бути визнана земельна власність будь-якого розміру, якщо вона виконує свою суспільну соціальну функцію.

В економічній системі ринкового типу трансформація інституту земельної власності набуває форми ринкової трансформації земельної власності. На нашу думку, ринкова трансформація земельної власності це комплексний процес перетворення інституту власності на землю в умовах розвитку ринкової економіки. Зміст процесу ринкової трансформації земельної власності розкривається через сукупність складових його елементів: лібералізацію та демократизацію відносин власності на землю, інституційні зміни й структурні перетворення в аграрному секторі економіки (див. рисунок).

Лібералізація інституту земельної власності проявляється в ліквідації монополії державної власності на землю, виникненні та розвитку плюралізму різних форм власності. Таким чином, лібералізація інституту земельної власності спрямована на стимулювання конкуренції між окремими виробниками за допомогою розвитку приватної форми власності на землю як основного інституту ринкової економіки.

Демократизація інституту власності на землю проявляється в «дифузії власності», безоплатна передача прав власності на землю працівникам підприємств. Наслідком такої тенденції перетворень є ускладнення структури суб'єктів власності

Процес трансформації земельної власності в економіці України

на землю, до яких відносяться фізичні особи та їх спільноти, юридичні особи і держава, яка виконує функції об'єднання, координації та захисту інтересів всіх економічних суб'єктів через систему формальних правил. Демократизація відносин між різними сільськогосподарськими виробниками виражається також у створенні акціонерних товариств, кооперативів, асоціацій та в розвитку горизонтальних зв'язків між ними.

Особливості ринкової трансформації земельної власності розглядаються нами через сукупність адміністративних, політичних та специфічних обмежень вільного функціонування ринкового механізму в сфері використання землі.

Висновки

Таким чином, інституціональна база земельного регулювання в Україні повинна послідовно орієнтувати суспільство на суворо цільове використання сільськогосподарських угідь, соціально, економічно та екологічно вивірені в інтересах держави прийоми та відносини їх виробничої експлуатації, обігу та ринку. Однак законодавчу ефективність істотно знижує відсутність в складі або механізмах супроводу окремих актів, опрацьованих з необхідною чіткістю процедур, які опосередковують їх практичну реалізацію.

Список використаних джерел

1. Васильєва Л.М. Інституціональні основи розвитку аграрного сектору економіки. Університетські наукові записки. 2011. №40. С. 97 – 101.
2. Данкевич В.Є. Розвиток земельних відносин в умовах глобалізації: монографія. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. 392 с.
3. Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>.
4. Месель–Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка АПК. 2016. №6. С.37–48.
5. Паляничко Н.І. Аналіз стану та ефективності використання земельних ресурсів в Україні. Збалансоване природокористування. 2016. № 1. С. 128–132.
6. Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. За заг. ред. Я.А. Жаліла. К.: НІСД, 2011. 29 с.

References

1. Vasileva, L.M. (2011), *Institutsional'ni osnovy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky*. [Institutional bases for the development of the agrarian sector of the economy], *Universytet · s'ki naukovi zapysky*. no. 40, pp. 97–101
2. Dankevich, V.E. (2017), *Rozvytok zemel'nykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsiy*. [Development of land relations in the conditions of globalization], Publisher O.O. Even, Zhytomyr, [Ukraine]
3. Deyaki pytannya udoskonalennya upravlinnya v sferi vykorystannya ta okhorony zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya derzhavnoyi vlasnosti ta rozporiadzhennya nymy : *Postanova kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 7 chervnya 2017 r. № 413*. [Some issues of improving the management and management of lands of agricultural use of state property and their disposal: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>
4. Lipchuk, V.V. and Kurilo, S.M. (2016), *Stratehichni napryamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrayiny*. [Strategic directions of development of agrarian sector of economy of Ukraine], *Ekonomika APK*. no. 6, pp. 37–48
5. Palyanichko, N.I. (2016), *Analiz stanu ta efektyvnosti vykorystannya zemel'nykh resursiv v Ukrayini*. [Analysis of the state and efficiency of land use in Ukraine.], *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*. no. 1, pp. 128–132
6. Zhalilo, Ya.A. (2011), *Rozvytok rynku zemel' sil's'koho-spodars'koho pryznachennya v Ukrayini*. [Development of agricultural land market in Ukraine], NISE, Kiev, [Ukraine]

Дані про автора

Негода Юлія Володимирівна,

к.е.н., доцент кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України
e-mail: negoda_y@nubip.edu.ua

Данные об авторе

Негода Юлия Владимировна,

к.э.н., доцент кафедры финансов Национального университета биоресурсов и природопользования Украины
e-mail: negoda_y@nubip.edu.ua

Data about authors

Yuliia Nehoda,

Ph.D., Associate Professor of the Department of Finance, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
e-mail: negoda_y@nubip.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.33

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526713>

ЧУМАЧЕНКО О.М.,
КРИВОВ'ЯЗ Є.В.

Особливості використання земельних ресурсів європейських країн

У статті здійснено порівняльний аналіз структури земельного фонду європейських країн. Проведено аналіз сільськогосподарського, лісогосподарського, житлового та інших типів (видів) землекористувань та землеволодінь країн-членів ЄС у порівнянні із Україною. Проаналізовано стан і насиченість інфраструктурними об'єктами досліджуваних територій.

З обранням Україною європейського вектора інтеграції значно актуалізувалися дослідження щодо особливостей землекористування в країнах Європейського Союзу. Не менш важливими є дослідження питань щодо ефективності використання земель різного господарського призначення європейськими землекористувачами як основного базису їхньої господарської діяльності. Аналіз стану землекористувань та досвід країн ЄС може служити вектором ефективного й раціонального використання земель та бути орієнтиром для організації ефективної земельної політики із подальшою інтеграцією в європейський економічний простір.

Актуальним питанням вивчення сучасного стану та перспективного використання урбанізованих, природних та сільськогосподарськоосвоєних територій присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених – дослідників сфери використання земель, оцінки земельно-ресурсного потенціалу територій, зокрема, Д.С. Добряка, С.Н. Волкова, Ю.Ф. Дехтяренко, Ш.І. Ібатулліна, О.П. Канаша, М.Г. Лихогруда, А.Г. Мартина, Ю.М. Палехи, А.М. Третьяка, В.М. Другак, А.Я. Ступеня, А. Сміта, Дж. Кейнсі, В. Кристаллера, П. Кругмана, Р. Лукаса, та інших.

Водночас недостатньо дослідженими є аспекти інтенсифікації використання земельних ресурсів, як основного просторового базису виробництва. Актуальною є порівняльна характеристика структури землекористувань, що дає можливість оцінити ефективність та перспективи подальшого використання земельно-ресурсного потенціалу.

Постановка завдання полягає у виявленні особливостей та порівняльній оцінці стану земельного фонду, природних ландшафтних систем, а також територій із різним рівнем урбанізації в межах країн Європейського Союзу та України.

Аналізуючи стан землекористувань та провівши порівняльну характеристику було виявлено, що структура землекористувань європейських країн відрізняється суттєвою неоднорідністю у її струк-

турі. Склад сільськогосподарського землекористування України у порівнянні із європейською більша на 44%, що говорить про надмірну площу освоєності. Площі лісовкритих та інших екологістичких угідь країни на 37,9% нижчі ніж середньоєвропейські. Європейський вектор розвитку економіки обраний Україною в своїй структурі має значні площі земель інтенсивного використання та порівняно незначні площі лісів, екологістичких угідь, що негативно відображається на охороні та збереженні земельно–ресурсного потенціалу країни та формує експортно і транзитно–логістично орієнтовану економіку країни.

Ключові слова: територія, землекористування, урбанізація, лісокористування, сільськогосподарські землі, угіддя.

ЧУМАЧЕНКО А.Н.,
КРИВОВ'ЯЗ Е.В.

Особенности использования земельных ресурсов европейских стран

В статье осуществлен сравнительный анализ структуры земельного фонда европейских стран. Проведен анализ сельскохозяйственного, лесохозяйственного, жилищного и других типов (видов) землепользования и землевладения стран–членов ЕС в сравнении с Украиной. Проанализировано состояние и насыщенность инфраструктурными объектами исследуемых территорий. С избранием Украины европейского вектора интеграции значительно актуализировались исследования об особенностях землепользования в странах Европейского Союза. Не менее важны исследования вопросов связанных с эффективностью использования земель различного хозяйственного назначения европейскими землепользователями в качестве основного базиса их хозяйственной деятельности. Анализ землепользования и опыт стран ЕС может служить вектором эффективного и рационального использования земель и быть ориентиром для организации эффективной земельной политики с последующей интеграцией в европейское экономическое пространство.

Актуальным вопросом изучения современного состояния и перспективного использования урбанизированных, природных и сельскохозяйственных территорий посвящены работы отечественных и зарубежных ученых – исследователей сферы использования земель, оценки земельно–ресурсного потенциала территорий, в частности, Д. Добряка, С. Волкова, Ю. Дегтяренко, Ш. Ибатуллина, А. Канаша, М. Лихогруда, А. Мартина, Ю. Палехи, А. Третьяка, В. Другак, А. Ступеня, А. Смита, Дж. Кейнса, В. Кристаллера, П. Кругмана, Р. Лукаса, и др.

В то же время недостаточно исследованными являются аспекты интенсификации использования земельных ресурсов, как основного пространственного базиса производства. Актуальной является сравнительная характеристика структуры землепользования, что дает возможность оценить эффективность и перспективы дальнейшего использования земельно–ресурсного потенциала.

Постановка задачи заключается в выявлении особенностей и сравнительной оценке состояния земельного фонда, природных ландшафтных систем, а также территорий с разным уровнем урбанизации в странах Евросоюза и Украины. Анализируя состояние землепользования, проведя сравнительную характеристику, было выявлено, что структура землепользования европейских стран отличается существенной неоднородностью в ее структуре. Состав сельскохозяйственного землепользования Украины по сравнению с европейской больше на 44%, что говорит о чрезмерной площади освоенности. Площади лесопокрываемых угодий страны на 37,9% ниже, чем средне–европейские. Европейский вектор развития экономики выбран Украиной в своей структуре, имеет значительные площади земель интенсивного использования и сравнительно незначительные площади лесов, экологостабильных угодий, негативно отражается на охране и сохранности земельно–ресурсного потенциала страны и формирует экспортно и транзитно – логистически ориентированную экономику страны.

Ключевые слова: территория, землепользование, лесопользование, урбанизация, сельскохозяйственные земли, угодья.

Features of land use in European countries

The article presents a comparative analysis of the structure of the land fund of European countries. The analysis of agricultural, forestry, housing and other types (types) of land use and land ownership of European countries in comparison with Ukraine. The condition and saturation of the infrastructural objects of the investigated territories are analyzed. The researches of the specific land use in EU countries significantly increased after Ukraine had elected the European Integration vector. Equally important is the issue of the research of effective land use for different economic purposes by European land users as the main basis of their economic activity. The analysis of the land-use condition and the experience of EU countries can be used as a vector of effective and rational land-use and it can be a guide in organization of effective land policy with further integration into European space.

The works of domestic and foreign scientist were devoted to actual questions of study of the modern condition and prospective use of urbanized, natural and agricultural areas – they are D.S.Dobriak, C.N.Volkova, Y.F.Dehtiarenko, SH.I.Ibatullin, O.P.Kanash, M.G.Lyhoghrud, A.G.Martyn, Y.M.Paleha, A.M.Tretiak, V.M.Drughak, A.Y.Stupen', A.Smith, J.Keynes, V.Kristaller, P.Krugman, R.Lucas and others.

At the same time the prospective of intensified land-use as the main spatial of production basis was not researched enough. Comparative characteristic of land-use structures is still actual, that gives an opportunity to assess the effectiveness оцінити ефективність and prospects for further use of land potential.

Setting targets consists in identification of features and comparative assessment of the land state, natural landscape systems and areas with different levels of urbanization within countries of the European Union and Ukraine .

Summarising the results of the research it leads to the following conclusions:

- by analysing the structure of land-use in EU countries we find a significant heterogeneity in it's structure;*
- the structure of Ukrainian agricultural land-use in comparison to the European one is 44% bigger, that says about excessive area development;*
- the area of forested and other environmentally sustainable lands of the country is 37,9% lower than the European average.*

European vector of economic development, chosen by Ukraine, has got large area of intensive land use in it's structure and relatively small area of forest, environmental land, that negatively impacts on protection and preservation of land resources of the country. It shapes export-oriented and transit-logistic economy of the country.

Key words: *territory, landscape, European Union, urbanization, land use, agricultural land, land.*

Постановка проблеми. З обранням Україною європейського вектора інтеграції значно актуалізувалися дослідження щодо особливостей землекористування в країнах Європейського Союзу. Не менш важливими є дослідження питань щодо ефективності використання земель різного господарського призначення європейськими землекористувачами як основного базису їхньої господарської діяльності. Аналіз стану землекористувань та досвід країн ЄС може служити вектором ефективного й раціонального використання земель та бути орієнтиром для організації ефективної земельної політики із

подальшою інтеграцією в європейський економічний простір.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій.

Актуальним питанням вивчення сучасного стану та перспективного використання урбанізованих, природних та сільськогосподарськоосвоєних територій присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених – дослідників сфери використання земель, оцінки земельно-ресурсного потенціалу територій, зокрема, Д.С. Добряка, С.Н. Волкова, Ю.Ф. Дехтяренка, Ш.І. Ібатулліна, О.П. Канаша, М.Г. Лихогруда, А.Г. Мартина, Ю.М. Палехи,

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

А.М. Третьяка, В.М. Другак, А.Я. Ступеня, А. Сміта, Дж. Кейнсі, В. Кристаллера, П. Кругмана, Р. Лукаса, та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Водночас недостатньо дослідженими є аспекти інтенсифікації використання земельних ресурсів, як основного просторового базису виробництва. Актуальною є порівняльна характеристика структури землекористувань, що дає можливість оцінити ефективність та перспективи подальшого використання земельно–ресурсного потенціалу.

Постановка завдання полягає у виявленні особливостей та порівняльній оцінці стану земельного фонду, природних ландшафтних систем, а також територій із різним рівнем урбанізації в межах країн Європейського Союзу та України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

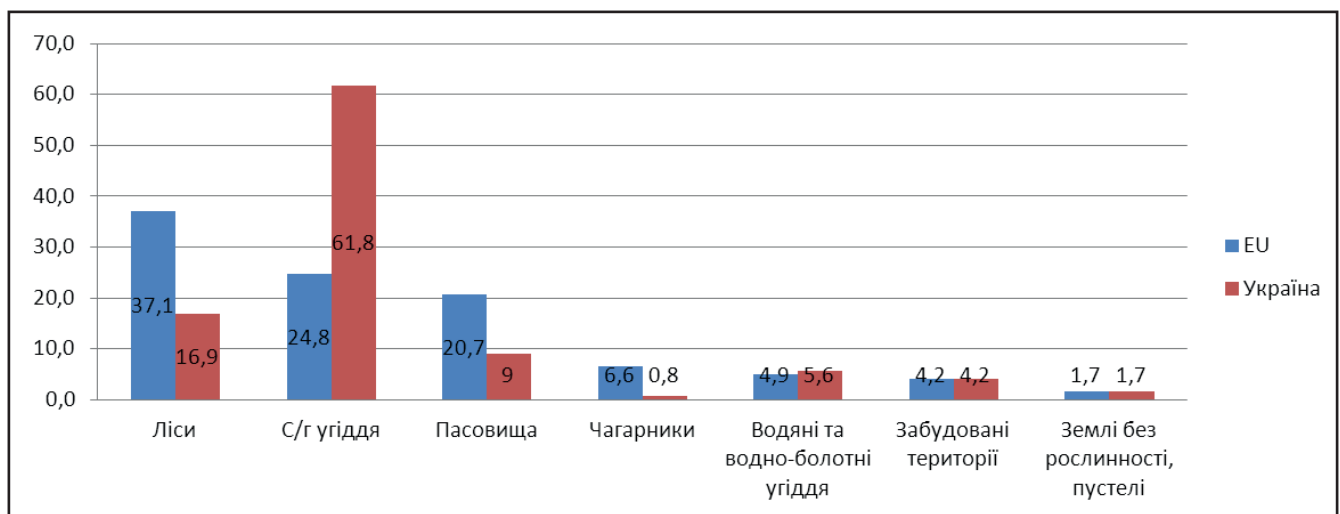
Провівши аналіз структури землекористувань країн–членів ЄС виявлено, що ліси та інші лісовкриті території займають 37,1% від загальної площі, майже четверту частину (24,8%) – площі сільськогосподарських угіддя; пасовища більше однієї п'ятої (20,7%); території під чагарниками – 6,6%; водні та водно–болотні угіддя становлять 4,9%; території житлової та громадської забудови, землі транспорту становлять 4,2% (див. рис. 1).

Земельний покрив істотно відрізняється між країнами, в південній та північній Європі, а з іншого – у країнах Західної та Східної Європи. Лісовкриті території переважають у північній частині та є характерними для країн на території із гористим та горбистим рельєфом (див. рис. 2).

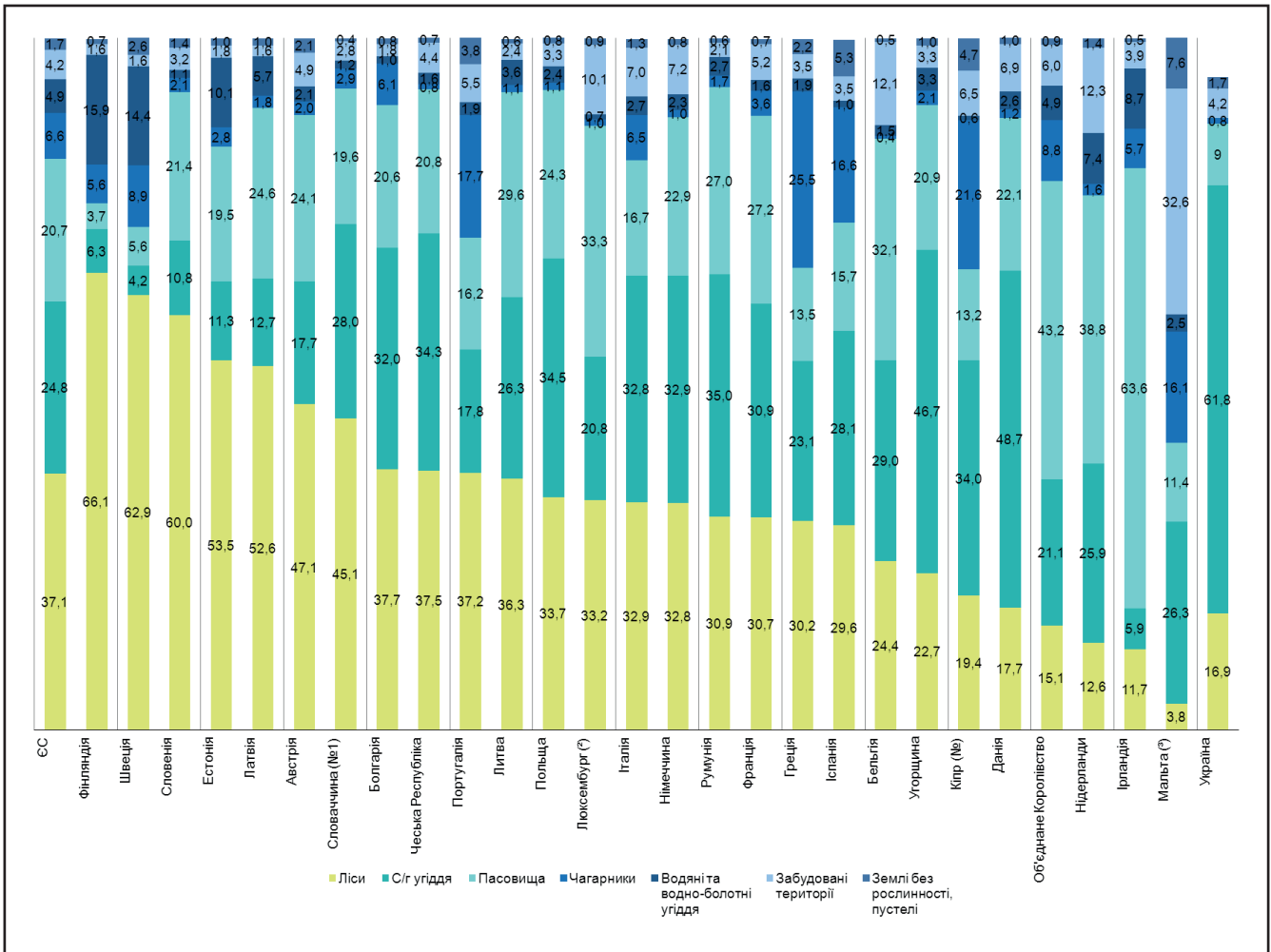
Частка лісових масивів у загальній площі досягла 60,0% і вище у Фінляндії, Швеції та Словенії (Альпійська); у Латвії та Естонії понад 50,0%; Австрії (альпійська зона) та Словаччині (Татри) – понад 40,0%. Залісненні території історично відіграють важливу екологічну, економічну та соціально–культурну роль.

Сільськогосподарські землі (у тому числі рілля, багаторічні насадження, пасовища та сіножаті) охоплюють в середньому 24,8% від загальної площі країн ЄС. Землекористування Данії та Угорщині характеризуються найбільшою часткою сільськогосподарських угідь від загальної площі, це близько 50 % площі держави. У більшості держав–членів ЄС відсоток земельних ділянок становить від 17,0% до 35,0% загальної площі земель. Пасовища становлять 11,0–13,0% від загальної площі в Латвії, Словенії та Естонії, тоді як найнижчий відсоток зареєстровано у Фінляндії (6,3%), Ірландії (5,9%) та Швеції (4,2 %) [2, 3].

Природні та штучно створенні пасовища переважають у структурі землекористувань Ірландії (63,6%), Великобританії (43,2%) і дещо менші площі, в Нідерландах (38,8%), Люксембурзі (33,3%) та Бельгії (32,1%). У більшості інших країн–членів ЄС, частка пасовищ у загальній площі становила від 19,0% до 30,0%. Проте, у країнах Південної Європи ці показники дещо нижчі, а саме Італії, Португалії, Іспанії, Греції, Кіпрі і Мальті. Це обумовлено низьким рівнем опадів на території цих країн. Найменше територій вкритих суцільним травостоєм у Швеції та Фінляндії, площа територій менше 6,0% від загальнодержавної.

Рисуюнок 1. Структура земельного фонду ЄС станом на 2019р., % від заг. площі

Рисунк 2. Види землекористувань в країнах ЄС станом на 2019р., % від заг. площі

Примітка. Розраховано на частку лісових масивів. Хорватія: недоступна.

Значну частку площ землекористувань складають чагарники. Вони є типовими угіддями посушливих регіонів Європи, а саме Греції, Кіпрі, Португалії, Іспанії та Мальті; також, чагарникові угіддя поширені на півночі Швеції, на торфовищах північної Англії. Відсоток в структурі землекористування становить близько 6,6%.

Станом на 2019 рік 4,8% території ЄС знаходиться під водними об'єктами та водно-болотними угіддями, водно-болотні угіддя, як правило, вони розташовані вздовж озер і в прибережних районах, а також існують у вигляді боліт. Відносний дефіцит водно-болотних угідь та їх значення як місце існування для різних видів тварин (зокрема, птахів) часто призводять до того, що водно-болотні угіддя стають природоохоронними територіями [4].

У структурі землекористувань таких країн як: Фінляндія, Швеція та Естонія найбільше водно-болотних об'єктів (понад 10,0%) від загаль-

ної площі. Скандинавські країни в користуванні мають сотні тисяч внутрішніх озер. Такі країни ЄС як: Ірландія (8,7%), Нідерланди (7,4%) і Латвія (5,7%) – в яких частка водних та болотних угідь займає більше 5,0%, інші країни мають менш ніж 4,0%, Великобританія – (4,9%).

У структурі землекористувань забудовані та землі під інфраструктурними об'єктами займають 4,1% від загальної площі країн ЄС. Мальта та країни Бенілюксу мають найвищі відсотки забудованих територій: особливо Мальта, що має найбільшу щільність населення серед держав-членів ЄС – де забудовані території становлять 32,6% від загальної площі. У найбільших держав-членів ЄС за кількістю населення – Німеччина, Франція, Італія та Велика Британія частка забудованих територій перевищує середню [5,6].

Близько 1,7% від площі країн ЄС становлять території без рослинного покриву, піддані опустелюванню та процесам деградації. Південна

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Європа, а саме Мальта, Іспанія, Кіпр, Португалія та Греція оцінюються як перенавантаженні вищезазначеними землями. Наявністю не вкритих рослинністю територій характеризується Швеція та альпійський регіон Австрії.

Особлива роль відводиться сільськогосподарському землекористуванню, що є найпоширенішою формою землекористування в ЄС (43,5% від загальної площі (див. рис. 3). Лісогосподарський тип землекористування охоплює близько 32,4% площі земель ЄС, 5,7% території використовуються як землі для надання послуг, житлових та рекреаційних цілей. Виробничі, транспортні, енергетичні та гірничодобувні підприємства займають 3,4%. Території які віднесено до інших типів землекористувань становлять 15% від загальної площі [1,2].

Сільськогосподарський тип землекористування представлений основними сільськогосподарськими угіддями, відсоток який в деяких країнах є досить високим. Найвищу частку земель сільськогосподарського призначення було зафіксовано в Ірландії (71,5%), Данії, Великобританії, Угорщині та Румунії. Вони становлять в структурі землекористування більше 60,0% (див. рис. 4). У структурі землекористувань Фінляндії та Швеції землі залучені до сільськогосподарського виробництва становлять менше 10,0% від загальної площі придатних земель.

В європейських регіонах із переважаючим лісогосподарським типом землекористування історично сформувалися альтернативні землекористування, що включають рекреаційні зони, мисливські угіддя, природоохоронні території тощо. У Фінляндії, Швеції, Словенії, Естонії та Лат-

вії більше 50,0% від загальної площі лісів, частка таких територій в Ірландії, Кіпрі – нижче 10,0%, зокрема, у Нідерландах – 4,7%.

В європейських країнах досить швидкими темпами збільшується площа територій під об'єктами громадського використання, рекреаційними зонами та житловими районами і становить 5,7% території. Близько половини (52,1%) становить житловий сектор, більше третини (34,9%) використовується у рекреаційних цілях, 8,9% – об'єкти комунальної власності, 4,1% займають об'єкти торгівлі. Значна кількість, а це більше 10% від загальної площі, таких земель в структурі землекористувань таких країн як: Мальта, Нідерланди, Бельгія та Данія. Це обумовлено великою часткою об'єктів рекреації [6].

Землі промисловості, в тому числі гірничо-видобувної та транспорту, (включаючи землі енергетики, обробки та зберігання відходів) зайняли 3,4% території країн ЄС. Найбільшу частку становлять землі транспорту, які в середньому становлять приблизно 70,8% від загальної площі, тоді як десята частина (10,1%) це землі під об'єктами гірничо-видобувної промисловості.

Досить щільна транспортна мережа та великі масиви відведені під складські приміщення, для портів та їх матеріально-технічного постачання, зумовлюють високу питому вагу (близько 12% площі) в структурі землекористувань Нідерландів.

Відсоток видобутку корисних копалин (що включає видобуток в кар'єрах та видобуток торфу) стабільно високий в Ірландії та Естонії.

Невизначеним є статус (15,0 %) земель країн ЄС, що входять до земель під назвою «інші». Най-

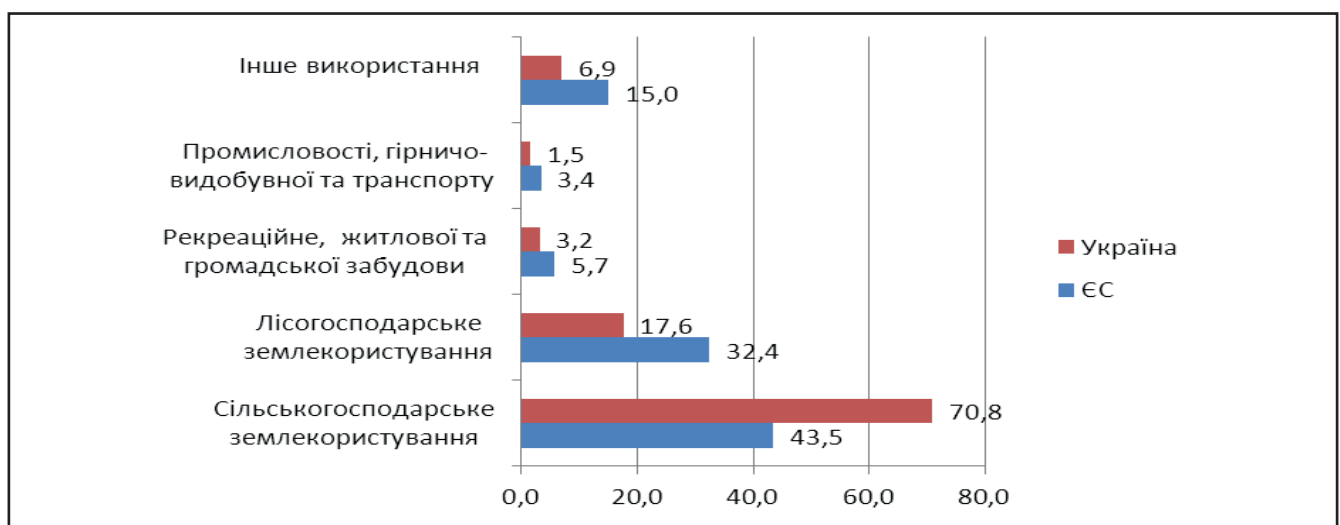

Рисунок 3. Види землекористування ЄС станом на 2019 р., % від заг. площі

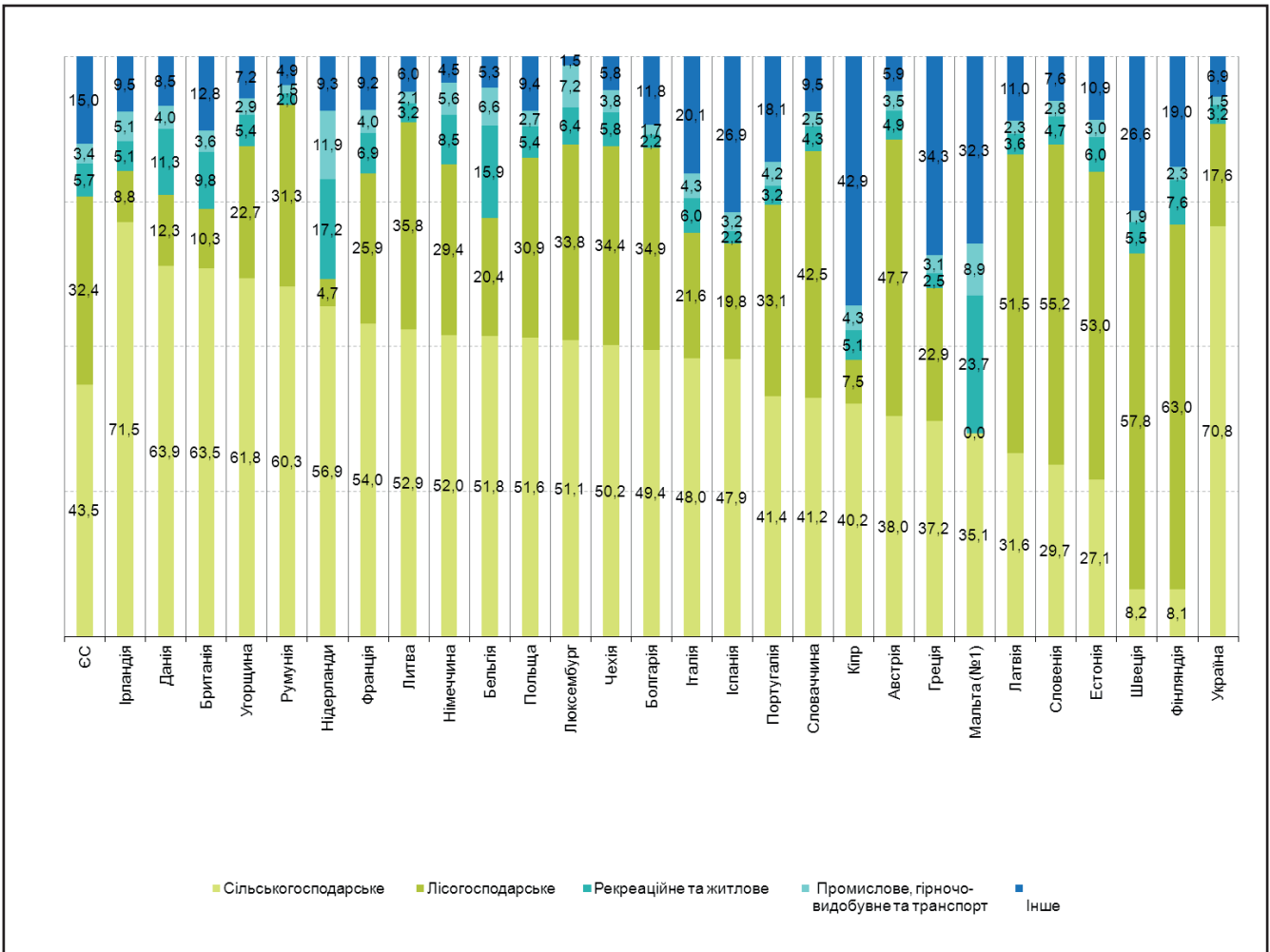

Рисунок 4. Використання земель в країнах ЄС станом на 2019 рік, % від площі країн

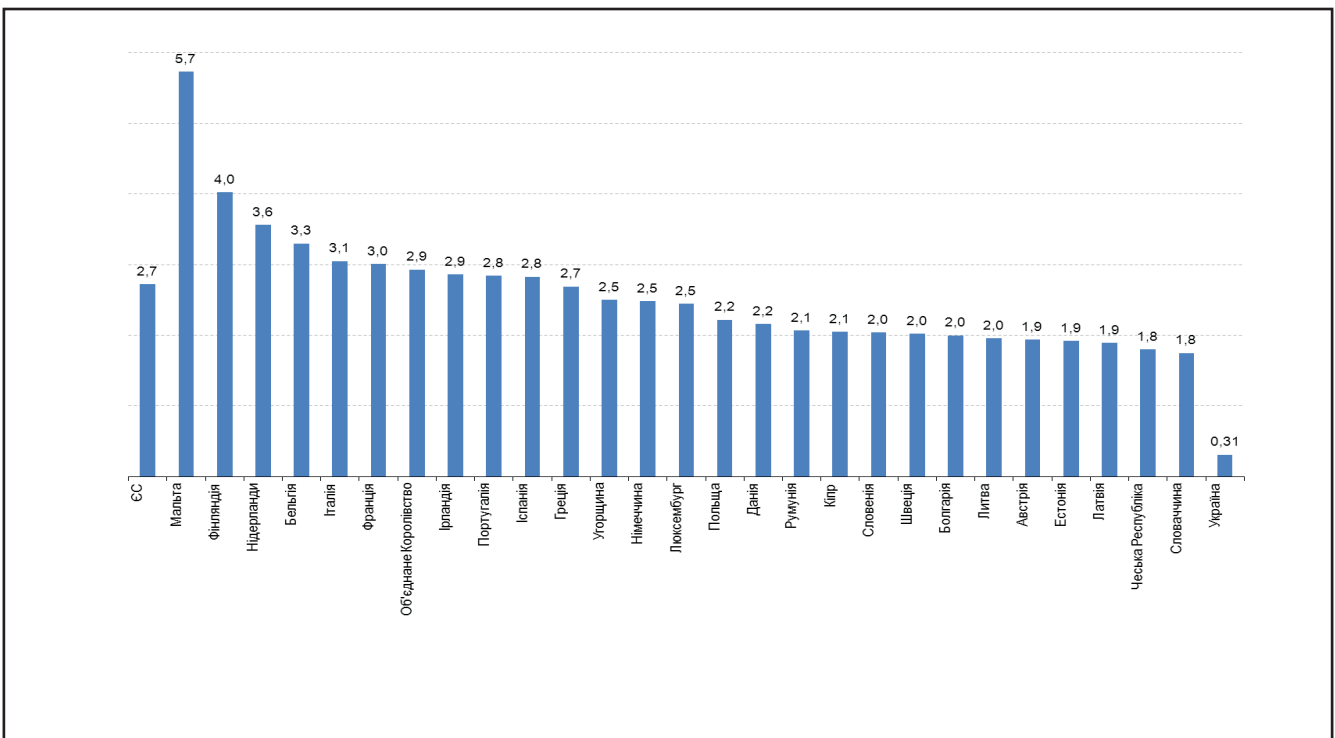

Рисунок 5. Лісосмуги та лінійні лісовкриті об'єкти на 250 м, 2019 р.

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

поширенішим видом економічної діяльності є риборозведення та облаштування мисливських угідь.

В умовах стрімкої зміни кліматичних умов важливими елементами, що формують структуру ландшафтів, є неоднорідність земельного покриву та наявність штучних лісонасаджень (див. рис. 5). Показники по Україні розраховувались авторами із використанням офіційних даних статистики щодо використання земель в Україні [4].

Висновок

Підсумовуючи результати дослідження можна зробити наступні висновки:

- аналізуючи структуру землекористувань європейських країн спостерігається суттєва неоднорідність у її структурі;
- структура сільськогосподарського землекористування України у порівнянні із європейською більша на 44%, що говорить про надмірну площі освоєності;
- площі лісовкритих та інших екологістійких угідь країни на 37,9% нижчі ніж середньоєвропейські.

Європейський вектор розвитку економіки обраний Україною в своїй структурі має значні площі земель інтенсивного використання та порівняно незначні площі лісів, екологістійких угідь, що негативно відображається на охороні та збереженні земельно–ресурсного потенціалу країни та формує експортно і транзитно–логістично орієнтовану економіку країни.

Список використаних джерел

1. Альошкіна Л.П. Зарубіжний досвід розвитку земельних відносин: можливості застосування в Україні / Л.П. Альошкіна // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3(29). – С. 291–294.
2. Лист Заступника Голови Держземагенства України А.М. Кадомського щодо державної статистичної звітності про землі під полезахисними лісосмугами. від 11 листопада 2013 р. Держземагенство України.
3. Raggi M. L. The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation / Raggi M., Sardonini L., Viaggi D. // Land Use Policy. – 2013. – P. 114–125.
4. Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books / Eurostat. – Luxembourg: Publications Office of European Union, 2016. – 206 p.
5. Farm structure statistics. Eurostat statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics.

ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics.

6. Загальні критерії визначення області ризику ерозії ґрунтів у Європі // www.europa.eu.int.

Referens

1. Aloshkina L.P. Zarubizhnyi dosvid rozvytku zemelnykh vidnosyn: mozhlyvosti zastosuvannya v Ukraini / L.P. Aloshkina // Innovatsiina ekonomika. – 2012. – № 3(29). – С. 291–294.
2. Lyst Zastupnyka Holovy Derzhzemahenstva Ukrainy A.M. Kadomskoho shchodo derzhavnoi statystychnoi zvitnosti pro zemli pid polezakhysnymy lisosmuhamy. vid 11 lystopada 2013 r. Derzhzemahenstvo Ukrainy.
3. Raggi M. L. The effects of the Common Agricultural Policy on exit strategies and land reallocation / Raggi M., Sardonini L., Viaggi D. // Land Use Policy. – 2013. – P. 114–125.
4. Agriculture, forestry and fishery statistics. 2015 edition. Statistical books / Eurostat. – Luxembourg: Publications Office of European Union, 2016. – 206 p.
5. Farm structure statistics. Eurostat statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics.
6. Zahalni kryterii vyznachennia oblasti ryzyku erozii gruntiv u Yevropi // www.europa.eu.int.

Дані про авторів

Чумаченко Олександр Миколайович,

доцент кафедри землевпорядного проектування, кандидат економічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: anchumachenko@ukr.net

Кривов'яз Євгенія Вікторівна,

доцент кафедри геодезії та картографії, кандидат економічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: zmenichka@ukr.net

Данные об авторах

Чумаченко Александр Николаевич,

доцент кафедры землеустроительного проектирования, кандидат экономических наук, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
e-mail: anchumachenko@ukr.net

Кривовяз Евгения Викторовна,

доцент кафедры геодезии и картографии, кандидат экономических наук, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины
e-mail: zmenichka@ukr.net

Data about the authors**Alexander Chumachenko,**

PhD in Economics, lecturer, Department of Land-Use planning, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

e-mail: anchumachenko@ukr.net

Evgeniya Krivovyaz,

PhD in Economics, lecturer, Department of Geodesy and Cartography, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

e-mail: zmenichka@ukr.net

УДК 330.59:364

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526716>

ЛЕБЕДА Т.Б.

Індикатори бідності населення для моніторингу соціальних макродисбалансів в Україні

Предмет дослідження – аналіз ризику виникнення макродисбалансів та соціальних загроз в Україні з боку бідності населення.

Метою написання **статті** є авторські дослідження щодо тенденцій у сфері бідності населення в Україні та ризиків виникнення соціальних макродисбалансів – на базі аналізу динаміки розроблених індикаторів бідності.

Методологія проведення роботи – положення економічної теорії і теорії системного аналізу, економіко-математичні і статистичні методи. На основі системного аналізу виявлено показники, що відображають різні аспекти бідності в Україні; за допомогою економіко-математичних методів розроблено індикатори для моніторингу та аналізу динаміки бідності населення.

Результати роботи – розроблено індикатори для моніторингу та аналізу ситуації у сфері бідності в Україні; на базі динаміки індикаторів визначено тенденції розвитку процесів бідності та проаналізовано ризики виникнення соціальних загроз в Україні.

Висновки. Багаторічна проблема бідності в Україні є суттєвим фактором обмеження економічного зростання, обумовлює низьку якість життя населення та спричиняє соціальне напруження у суспільстві. Для здійснення моніторингу й аналізу динаміки процесів бідності розроблено систему індикаторів для оперативного виявлення ризиків виникнення соціальних дисбалансів в Україні. Аналіз динаміки індикаторів останніх років свідчить, що починаючи з 2017 р. відбувається суттєве зменшення рівня абсолютної бідності, що пов'язано, з одного боку, з покращенням економічної ситуації в країні та збільшенням доходів населення, зокрема за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати і масштабного субсидування населення, з іншого – можливою недооцінкою фактичного прожиткового мінімуму. Разом з тим існує висока вірогідність зростання частки населення, що є під ризиком бідності – посиленню такої тенденції у майбутньому сприятиме збільшенню розриву між темпами росту інфляції і заробітної плати, зростання цін на енергоносії та житлово-комунальні послуги, провадження політики обмеження кількості й обсягу субсидій.

Ключові слова: бідність населення, соціальні ризики, індикатори, економічна динаміка, економіко-математичні дослідження.

ЛЕБЕДА Т.Б.

Индикаторы бедности населения для мониторинга социальных макродисбалансов в Украине

Предмет исследования – анализ риска возникновения макродисбалансов и социальных угроз в Украине со стороны бедности населения.

Целью написания **статьи** являются авторские исследования тенденций в сфере бедности населения в Украине и рисков возникновения социальных макродисбалансов – на базе анализа динамики разработанных индикаторов бедности.

Методология проведения работы – положения экономической теории и теории системного анализа, экономико-математические и статистические методы. На основе системного анализа выявлены пока-

затели, отражающие различные аспекты бедности в Украине; с помощью экономико–математических методов разработаны индикаторы для мониторинга и анализа динамики бедности населения.

Результаты работы – разработаны индикаторы для мониторинга и анализа ситуации в сфере бедности в Украине; на базе динамики индикаторов определены тенденции развития процессов бедности и проанализированы риски возникновения социальных угроз в Украине.

Выводы. Многолетняя проблема бедности в Украине является существенным фактором ограничения экономического роста, обуславливает низкое качество жизни населения и вызывает социальное напряжение в обществе. Для осуществления мониторинга и анализа динамики процессов бедности разработана система индикаторов для оперативного выявления рисков возникновения социальных дисбалансов в Украине. Анализ динамики индикаторов свидетельствует, что начиная с 2017 г. происходит существенное снижение уровня абсолютной бедности, что связано, с одной стороны, с улучшением экономической ситуации в стране и увеличением доходов населения, в том числе за счет увеличения минимальной заработной платы и масштабного субсидирования населения, с другой – возможной недооценкой фактического прожиточного минимума. Вместе с тем существует высокая вероятность роста доли населения, находящегося под риском бедности – усилению такой тенденции в будущем будет способствовать увеличению разрыва между темпами роста инфляции и заработной платы, рост цен на энергоносители и жилищно–коммунальные услуги, осуществление политики ограничения количества и объема субсидий.

Ключевые слова: бедность населения, социальные риски, индикаторы, экономическая динамика, экономико–математические исследования.

LEBEDA T.B.

Poverty indicators for monitoring social macro–imbalances in Ukraine

The subject of research an analysis of the risk of macrodisbalances and social threats in Ukraine arising from the poverty of the population.

The purpose of the article's writing is the author's research on trends in the poverty of the population in Ukraine and the risks of the emergence of social macro–imbalances – based on the analysis of the dynamics of poverty indicators developed.

Methodology of the work – the position of economic theory and the theory of system analysis, economic–mathematical and statistical methods. On the basis of the system analysis the indicators reflecting different aspects of poverty in Ukraine are determined; Economic and mathematical methods have developed indicators for monitoring and analyzing the dynamics of population poverty.

Results of the work – indicators for monitoring and analyzing the poverty situation in Ukraine have been developed; on the basis of the dynamics of indicators, trends in the development of poverty processes are identified and the risks of social threats in Ukraine are analyzed.

Conclusions. The long–standing problem of poverty in Ukraine is a significant factor in limiting economic growth, it determines the poor quality of life of the population and causes social tension in society. For monitoring and analyzing the dynamics of poverty processes, a system of indicators has been developed to promptly identify the risks of social imbalances in Ukraine. The analysis of the dynamics of the indicators of recent years shows that since 2017 there is a significant reduction in the level of absolute poverty is due, on the one hand, to the improvement of the economic situation in the country and an increase in the incomes of the population, including an account of the increase of the minimum wage and large–scale subsidization of the population, on the other – a possible underestimation of the actual living wage. At the same time, there is a high probability of a rising share of the population at risk of poverty – an increase in the gap between the rates of inflation and wages, the growth of energy prices and housing and communal services, the implementation of the policy of limiting the quantity and amount of subsidies will contribute to strengthening such a trend in the future.

Key words: poverty of the population, social risks, indicators, economic dynamics, economic and mathematical researches.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню проблеми макроекономічних дисбалансів присвячено велику кількість ґрунтовних наукових робіт українських вчених [1,2,3], проте питанням соціальних дисбалансів та їх впливу на економічний розвиток приділяється, на наш погляд, недостатньо уваги.

Мета написання *статті* – викладення авторських досліджень щодо тенденцій у сфері бідності населення в Україні та ризиків виникнення соціальних макродисбалансів на базі аналізу динаміки розроблених індикаторів бідності.

Виклад основного матеріалу. Глобальна фінансова криза 2008–2009 рр., засвідчивши ненадійність механізмів регулювання макроекономічної стабільності в країнах ЄС, спонукала їх до проведення суттєвої реформи правил управління й координації економіки. Зокрема було схвалено нові правові акти ЄС з питань управління економікою, а в цілях їх практичної реалізації упроваджено нову щорічну процедуру, яка отримала назву «Європейський семестр» [4], під час якого Європейська комісія і Рада Європейського союзу проводять аналіз бюджетної й економічної політики країн ЄС, надають країнам відповідні рекомендації та дають оцінку їх виконанню. У щорічному звіті Європейської комісії надається огляд як економічної політики ЄС в цілому, так і окремих країн, з акцентуванням на виявлених проблемах та формулюванні завдань щодо збільшення потенціалу економічного росту й зайнятості населення. Підготовка щорічного звіту, у свою чергу, запускає процедуру макроекономічного дисбалансу (Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP)), упроваджену з метою виявлення різного роду макроекономічних дисбалансів, які негативно впливають на функціонування економік країн-членів ЄС. Європейська комісія у своєму звіті базується на даних таблиці спеціально розроблених індикаторів (у розрізі країн ЄС) [5], що характеризують різні соціально-економічні процеси, та базуючись на тлумаченні цих індикаторів оцінює макроекономічні ризики і, у разі потреби, приймає рішення щодо необхідності поглибленого економічного аналізу конкретних країн та застосування до їх політики певних корегуючих процедур.

З огляду на високий рівень нестабільності й незбалансованості української економіки, недостатню визначеність соціально-економічного розвитку країни навіть на середньострокову

перспективу, а також у контексті задекларованого руху України у напрямку ЄС, представляється актуальною й обґрунтованою пропозиція науковців Крючкової І.В. [6, 7] та Шумської С.С. [8] щодо запровадження в Україні процедури виявлення макроекономічних дисбалансів на базі розроблення Табло індикаторів для виявлення загроз макроекономічних криз в Україні. У значених наукових публікаціях докладно проаналізовано систему основних і допоміжних індикаторів, затверджених Європейською комісією для завчасного виявлення макродисбалансів у розрізі країн-членів ЄС, та сформульовано рекомендації щодо створення національної системи попередження криз в Україні.

Враховуючи, що в Україні досить гостро стоїть проблема бідності населення, що спричиняє соціальне напруження у суспільстві та є суттєвим ризиком подальшого економічного розвитку, особливої уваги потребує дослідження ризиків виникнення соціальних дисбалансів, зокрема за рахунок посилення бідності, а отже Табло індикаторів має містити відповідний блок індикаторів.

Згідно Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [9], у якій визначено базові показники для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) на період до 2030 р., ціллю №1 для України є «Подолання бідності».

За визначенням Е.М. Лібанової «бідність визначається як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлені необхідного: нормального житла, їжі, одягу, можливості здобувати світу та лікуватися. Крім того, бідність – це ще й страх перед майбутнім, обумовлений непевністю людини у своїх можливостях. Подолання бідності є ключовим завданням суспільного розвитку» [9, стор. 12].

У рамках цілі подолання бідності передбачено виконання таких завдань (табл. 1).

Важливість проблеми бідності підтверджується прийняттям урядом України Стратегії подолання бідності, розробленої у рамках ЦСР та спрямованої на «розв'язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі» [10].

Таблиця 1. Завдання та індикатори у рамках цілі «Подолання бідності» в Україні

Завдання	Індикатори	Базове значення індикатора за 2015 р.	Цільове значення індикатора на 2030 р.
1. Скоротити в 4 рази рівень бідності, зокрема шляхом ліквідації її крайніх норм	1.1. Частка населення, чий середній еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	58,3	15,0
	1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 доларів США за ПКС, %	2,2	0,0
2. Збільшити охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки	2.1. Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	56,3	85,0
3. Підвищити життєстійкість соціально вразливих верств населення	3.1. Співвідношення рівнів бідності домогосподарств з дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1,77	1,27
	3.2. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %	54,6	30,0

Джерело: Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна» / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

Як основні напрями, завдання і шляхи реалізації Стратегії визначено наступні.

1) Розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці.

2) Забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення.

3) Мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення.

4) Запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

З огляду на важливість відстеження динаміки й аналізу процесів бідності, у травні 2017 р. було прийнято Методику комплексної оцінки бідності [11], що унормовує визначення широкого кола монетарних і немонетарних критеріїв оцінки бідності населення в Україні.

Слід зазначити, що рівень бідності в Україні протягом усього періоду незалежності залишається стабільно високим, особливо це стосується сімей з неповнолітніми дітьми і пенсіонерів. Особливістю України є також досить високий рівень бідності серед працюючих осіб. Значне падіння реальних доходів населення останніми роками спричинило суттєве збільшення частки населення з середньодушовими еквівалентними доходами нижче

фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму – з 16,7% у 2014 р. до 51,9; 51,1 та 34,9% у 2015, 2016 та 2017 рр. відповідно. Протягом 2018 р. відмічається поступове покращення цього показника – 30,5%; 31,7%; 29,3% за результатами першого, двох та трьох кварталів 2018 р. – порівняно з відповідними періодами 2017 р. (35,5%; 39,4%; 38,2% відповідно)¹[12]. Разом з тим можемо констатувати, що на теперішній час (кінець 2018 р.–початок 2019 р.) приблизно третина населення України є за межею фактичного прожиткового мінімуму.

Незважаючи на певне зменшення частки витрат домашніх господарств України на харчування – з 51,6% у 2010 р. до 47,9 у 2017 р. та 49,7% за 9 місяців 2018 р. – частка цих витрат є досить високою і найвищою порівняно з іншими категоріями витрат, що також свідчить про досить високий рівень бідності населення в країні. Для порівняння, у 2017 р. частка витрат домашніх господарств на охорону здоров'я складала усього 3,8%, на відпочинок і культуру – 1,6%, освіту – 1,1%² [12].

Високий рівень бідності населення в Україні протягом практично усього періоду незалежності на тлі політичної й економічної нестабільності викликає песимістичні настрої у суспільстві та сприяє утриманню високої соціальної напруги. Згідно

¹ <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/vrdu9m2018.xls>

² <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/vrdu9m2018.xls>

інформації ДССУ, за проведеними опитуваннями у 2017 р. лише 10,2% домогосподарств очікували покращення свого матеріального стану в наступному році, 55,9% вважали, що все залишиться без змін, а 32,6% очікували погіршення свого матеріального стану. Лише 2,9% очікували, що 2018 р. буде сприятливим для розвитку економіки України, а 40,4% не очікували будь-яких відчутних змін. Разом з тим, за опитуваннями 2017 р., 75,1% домогосподарств за оцінками найбільш значущих для них суспільних та особистих цінностей на перше місце поставили здоров'я, 18,9% – сім'ю і дітей, і лише 1,9% – матеріальний добробут³ [12].

Високий рівень бідності позначається на якості життя та здоров'я населення. Так, проведені у 2017 р. статистичні дослідження⁴ [12] свідчать, що у 2017 р. було 14637,1 тис. домогосподарств (97,7% з їх загальної кількості), в яких хто-небудь із членів потребував медичної допомоги, придбання ліків чи медичного обладнання. З цього числа 29,7% домогосподарств не змогли реалізувати свої потреби, зокрема по причині занадто високої вартості не змогли придбати ліки 97%; медичне обладнання – 96,6%; відвідати лікаря – 74%; відвідати стоматолога – 98%, зробити протезування – 99,2%; провести медичні обсте-

³ <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/sdrd2017.zip>

⁴ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_snsz_u.htm

ження – 93%; отримати лікувальні процедури – 93,1%; отримати лікування у стаціонарі – 98,0%. Тобто, біля третини населення України внаслідок бідності не змогли отримати лікування. Як результат, частка осіб у віці 18 років і старше, які (станом на 2016 р.) оцінили стан свого здоров'я як добрий, склала в Україні 42,7%, задовільний – 45,3%, поганий – 12,0%. Для порівняння: в країнах ЄС частка осіб, що визнали стан свого здоров'я як добрий, склала 66,7%, у т.ч. у Бельгії – 73,2%, Німеччині – 64,3%, Ірландії – 82,2%, Греції – 73,4%, Нідерландах – 75,4%, Австрії – 69,5%, Швеції – 74,7%, Польщі – 57,7%, Болгарії – 65,0%, Угорщині – 58,9%⁵ [12].

Високий рівень бідності суттєво позначається на побутових умовах проживання та якості життя населення України – внаслідок недостатності коштів більше третини населення позбавлені самого необхідного (табл. 2).

З метою моніторингу та аналізу виникнення соціальних макродисбалансів внаслідок активізації процесів, що призводять до підвищення рівня бідності в Україні, в «Табло індикаторів» МІР (Macroeconomic Imbalance Procedure) для України пропонується застосувати наступні індикатори.

Рівень населення з ризиком бідності (після соціальних трансфертів). Цей індикатор відображає межу монетарної бідності населення. Визначається як частка від загальної кількості населення

⁵ http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_snsz_u.htm

Таблиця 2. Показники матеріальної депривації населення через недостатність коштів у 2016 році: порівняння України й країн ЄС

Ознаки депривації	Україна	ЄС-28
Частка населення (%), яка через недостатність коштів не може дозволити собі:		
1) споживати страви з м'ясом та рибою через день	24,5	8,3
2) підтримувати достатньо теплу температуру у житлі	25,6	8,7
3) тижневий сімейний відпочинок не вдома 1 раз на рік	51,7	32,8
4) дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів	59,9	36,4
5) своєчасної та в повному обсязі оплати орендних/іпотечних платежів за споживчими кредитами чи оплати ЖКП	28,3	10,4
Частка населення, у якої відсутні:		
6) автомобіль	28,5	7,7
7) пральна машина	8,5	1,2
8) кольоровий телевізор	1,7	0,4
9) телефон (у т.ч. мобільний)	2,0	0,6
Частка населення, яка має 3 і більше ознак депривації із 9	42,1	15,7
Частка населення, яка має 4 і більше ознак депривації із 9	27,0	7,5

Джерело: Соціально-економічне становище домогосподарств України у 2017 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) (Додаток) / Державна служба статистики України. – http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/soc_ek_stan_dom_2017.zip

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

з середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць за шкалою еквівалентності ЄС.

Для розрахунку показників бідності за відносним критерієм за шкалою еквівалентності ЄС використовується шкала еквівалентності 1,0; 0,5; 0,3, за якою першому члену домогосподарства віком 14 років і старше присвоюється коефіцієнт 1, іншим особам віком 14 років і старше – 0,5, а особам віком 0–13 років – 0,3 [11].

Збільшення значення цього індикатора свідчить про появу тенденції збільшення частки населення, яке знаходиться під ризиком бідності (з доходами нижче 60% медіанного рівня). Квартальний вимір індикатора (накопиченням) дозволяє оперативно виявити та оцінити ризик погіршення ситуації у сфері бідності. Розрахунок індикатора у виді трирічної зміни дозволяє оцінити тенденцію зміни, що встановилася на трирічному періоді, згладжуючи «сплески» у окремих роках. Збільшення значення цього індикатора свідчить про встановлення тенденції збільшення частки населення, яке знаходиться під ризиком бідності (з доходами нижче 60% медіанного рівня). Цей індикатор також характеризує ступінь розшарування населення за доходами зі зростанням частки бідних. Зростання цього індикатора несе в собі ризик зростання поляризації населення за доходами зі збільшенням частки бідних, та сприяє зростанню соціальної напруги в суспільстві.

Безперервний моніторинг частки населення (від загальної кількості населення) з середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів представляється ДССУ у річному вимірі починаючи з 2008 р., кварталному – з 1-го кварталу 2009 р.

Абсолютний критерій бідності за доходами відноситься до монетарних критеріїв бідності і відображає частку населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму. Уведення в табло даного індикатора представляється важливим з точки зору аналізу динаміки рівня бідності та оцінки ризику посилення соціальної напруги в суспільстві. Цей індикатор важливий саме для України, де значна

частка населення перебуває за межею абсолютної бідності – фактичного прожиткового мінімуму. Квартальний вимір індикатора (накопиченням) дозволяє оперативно виявити та оцінити ризик погіршення ситуації у сфері бідності. Розрахунок індикатора у виді трирічної зміни дозволяє оцінити тенденцію зміни, що встановилася на трирічному періоді, згладжуючи «сплески» у окремих роках. Цей індикатор також характеризує ступінь розшарування населення за доходами зі змінною частки бідних. Зокрема, його зростання несе в собі ризик посилення поляризації населення за доходами зі збільшенням частки бідних, та сприяє зростанню соціальної напруги в суспільстві.

Безперервний моніторинг частки населення (від загальної кількості населення) з середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму представляється Державною службою статистики України у річному вимірі починаючи з 2015 р., кварталному – з 3-го кварталу 2016 р.

Формули для розрахунку вище представлених індикаторів оцінки соціальної стабільності з боку бідності населення наведено в таблиці.

Аналіз динаміки вищенаведених індикаторів свідчить про таке.

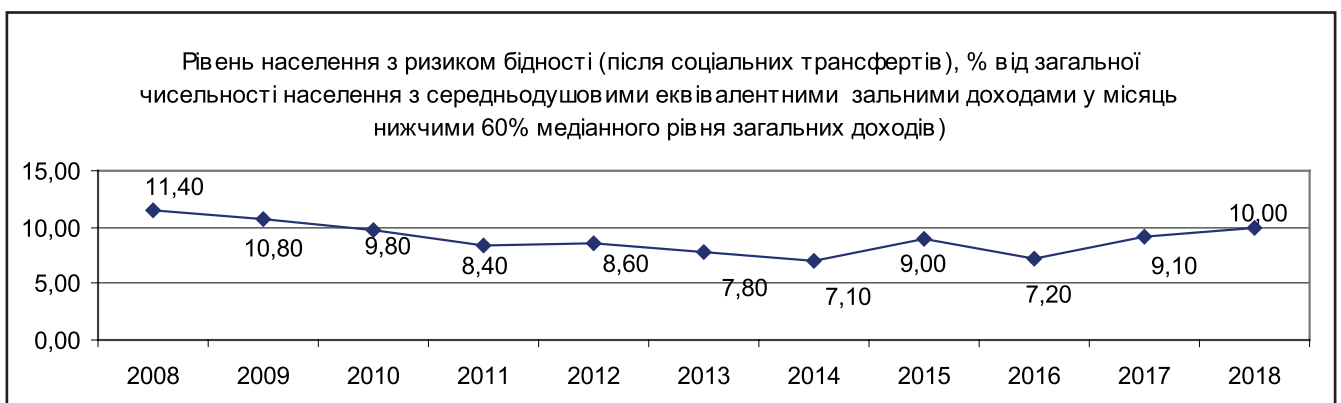
Частка населення, що за середньодушовими еквівалентними загальними доходами знаходилася нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів, на періоді 2008–2018 рр. має загальну тенденцію до зменшення – з 11,4% у 2008 р. до 7,2 % у 2016 р. та 10,0% у 2018 р. (рис. 1). Такий характер змін пояснюється, в першу чергу, проведенням активної політики субсидування найбідніших верств населення, по-друге, політикою збільшення мінімального рівня заробітної плати. Це сприяє певному «штучному» підняттю рівня доходів найбіднішого населення та їх (доходів) наближенню до медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів. Така ситуація, з одного боку, призводить до позитивних наслідків – зменшення соціального напруження, зменшення розпорошеності населення за рівнем доходів, зменшення рівня бідності тощо, проте з іншого – викривлює стимули до праці, посилює «утриманські» настрої у суспільстві. Крім того масовість субсидій створює так звані «пастки бідності», коли збільшення заробітків нівелюється відповідним зменшенням субсидій для значної

Умовні позначення	
	$POV6OR = POV6O / P$ (1) $POV6OR\#3t = POV6OR_t - POV6OR_{t-4}$ (2) $POVABSR = POVABS / P$ (3) $POVABSR\#3t = POVABSR_t - POVABSR_{t-4}$ (4)
POV6OR	частка населення (від загальної кількості населення) з середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів, % – у вимірі року чи кварталів накопиченням
POV6O	кількість населення, що мають середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів, осіб – у вимірі року чи кварталів накопиченням
P	чисельність населення, осіб – у вимірі року чи кварталів накопиченням
POV6OR#3 _t	зміна за три троки (у відсоткових пунктах) частки населення (від загальної кількості населення), яке має середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче ніж 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів за шкалою еквівалентності ЄС
POV6OR _t POV6OR _{t-4}	частка населення з середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижче ніж 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів за шкалою еквівалентності ЄС – у роках t і (t-4) відповідно
POVABSR	частка населення (від загальної кількості населення), яка має середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму, % – у вимірі року чи кварталів накопиченням
POVABS	кількість населення, що мають середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, осіб – у вимірі року чи кварталів накопиченням
POVABSR#3 _t	зміна за три попередні роки частки населення (від загальної кількості населення), яка має середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму, в.п.
POVABSR _t POVABSR _{t-4}	кількість населення, що мають середньодушові еквівалентні загальні доходи у місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, відповідно у році t і (t-4), осіб

кількості населення. Певне занепокоєння викликає суттєве зростання індикатора у 2017 та 2018 рр. – до 9,1% та 10,0% відповідно, порівняно з 7,2% у 2016 р., що може свідчити про встановлення тенденції збільшення частки населення, що є під ризиком бідності, і, відповідно, зростання ризику росту соціальної напруги в суспільстві. Посиленню такої тенденції сприятиме збільшення розриву між темпами росту інфляції і заробітної плати, зростання цін на енергоносії та житлово-комунальні послуги,

проведення політики обмеження кількості й обсягу субсидій.

Динаміка індикатора у виді трирічної зміни (рис. 2) показує тенденцію зменшення рівня бідності на періоді 2011–2014 рр. та зміну цієї тенденції на протилежну починаючи з 2015 р. Зокрема, частка бідного населення, яке за середньодушовими еквівалентними загальними доходами знаходилося нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів, на

Рисунки 1. Динаміка індикатора «Рівень населення з ризиком бідності (після соціальних трансфертів)», % – річний вимір

Рисунок 2. Динаміка індикатора «Рівень населення з ризиком бідності (після соціальних трансфертів), трирічна зміна, в.п.

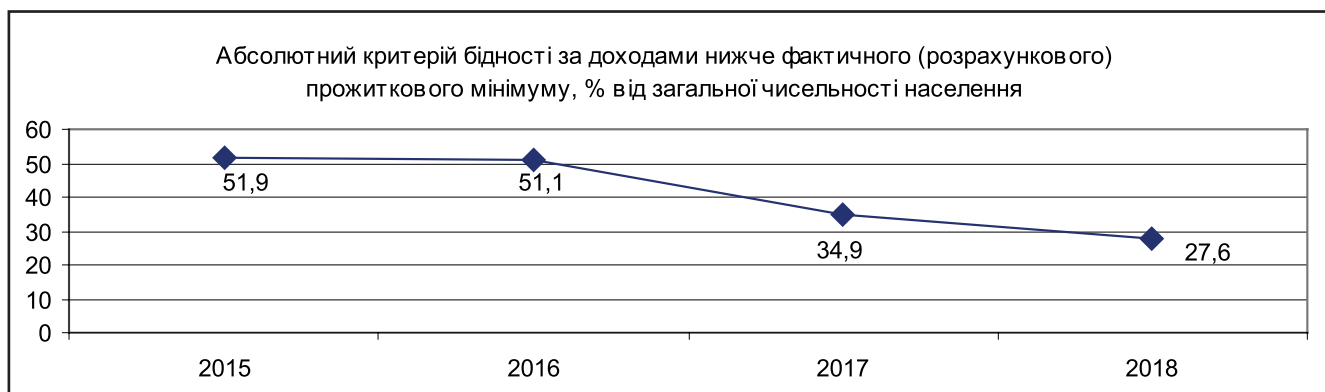

Рисунок 3. Динаміка індикатора «Абсолютний критерій бідності за доходами» – річний вимір, %

періоді 2011–2014 рр. щорічно зменшувалася, хоча і з затухаючими темпами (від –3 в.п. у 2011 р. до –1,3 в.п. у 2014 р.). При цьому від’ємне значення індикатора у 2014 р. пояснюється певним запасом позитиву попередніх 3–х років. Починаючи з 2015 р. цей індикатор показує загальне зростання, яке у 2017 та 2018 рр. досягло +2 в.п. та +1 в.п. відповідно, що пояснюється накопиченням росту частки бідних за 2014–2018 рр.

Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць нижче фактичного (розрахункового) прожиткового мінімуму суттєво знизилася у 2017 та 2018 рр. порівняно з 2015 та 2016 рр. (рис. 3), що пов’язано, з одного боку, з покращенням економічної ситуації в країні та збільшенням доходів населення, зокрема за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати і масштабного субсидування населення, з іншого – ймовірною недооцінкою фактичного прожиткового мінімуму.

Значення цього індикатора у трирічному вимірі – зміна рівня абсолютної бідності у 2018 р. порівняно з 2015 р. склала –24,3 в.п. – також свід-

чить про суттєве зменшення рівня абсолютної бідності у середньостроковому періоді.

Висновок

Багаторічна проблема бідності в Україні є суттєвим фактором обмеження економічного зростання, обумовлює низьку якість життя населення та спричиняє соціальне напруження у суспільстві. Для здійснення моніторингу й аналізу динаміки процесів бідності розроблено систему індикаторів для оперативного виявлення ризиків виникнення соціальних дисбалансів в Україні, які пропонується включити в "Табло індикаторів" МІР (Macroeconomic Imbalance Procedure) для України. Пропоновані індикатори відображають квартальні, річні й трирічні зміни.

Аналіз динаміки розроблених індикаторів показав у 2008–2018 рр. загальне зменшення частки населення, що за середньодушовими еквівалентними загальними доходами є нижче 60% медіанного рівня середньодушових еквівалентних загальних доходів. Такий характер змін пояснюється, зокрема, проведенням активної полі-

тики субсидування найбідніших верств населення та збільшення мінімального рівня заробітної плати. Разом з тим зростання індикатора у 2017 та 2018 рр. порівняно з 2016 р., може свідчити про встановлення тенденції зростання частки населення, що є під ризиком бідності, посилення розшарування населення за доходами. Посиленню такої тенденції у майбутньому сприятиме збільшення розриву між темпами росту інфляції і заробітної плати, зростання цін на енергоносії та житлово-комунальні послуги, провадження політики обмеження кількості й обсягу субсидій.

У 2017 та 2018 рр. відбулося суттєве зменшення рівня абсолютної бідності – частки населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму – що пов'язано, з одного боку, з покращенням економічної ситуації в країні та збільшенням доходів населення, зокрема за рахунок збільшення мінімальної заробітної плати і масштабного субсидування населення, з іншого – ймовірною недооцінкою фактичного прожиткового мінімуму.

Список використаних джерел

1. Чинники і тренди економічного зростання в Україні: колективна монографія / за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – Електрон. дані. – К., 2018. – 386 с. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>

2. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: кол. Моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І.; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – К., 2015. – 544 с.

3. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку кол. Моногр. / за ред. д-ра еконо. наук М.І.Скрипниченко; НАН України, Ін-т економ. та прогнозув. – К., 2012. – 720 с.

4. Т.Стейнберг. Чому і як Європейський союз регулює економіку держав? – Режим доступу: <https://www.rup.ee/rus/novosti/ekonomika-i-biznes/pochemu-i-kak-evropeiskii-soiuz-reguliruet-ekonomiki-gosudarstv>

5. MIP Scoreboard / Eurostat website section dedicated to Macroeconomic Imbalance Procedure. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9394392/2-21112018-AP-EN/5885909b-2ffd-4df3-aab6-40f7b1696ca8>

6. Крючкова І.В. Європейський досвід завчасного виявлення макроекономічних дисбалансів: рекомендації для України / І.В.Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2017. – №4. – стор. 39–58.

7. Крючкова І.В. Макроструктурне інституційне табло економіки України / І.В.Крючкова // Економіка і прогнозування. – 2017. – №2. – стор. 7–30.

8. Шумська С.С. Макроекономічні дисбаланси економічного розвитку: Європейська практика та оцінка ситуації в Україні / С.С.Шумська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2015. – №1(8). – стор. 211–226.

9. Національна доповідь 2017 «Цілі сталого розвитку: Україна» / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. №161-р. «Стратегія подолання бідності». – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248898080>

11. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18.05.2017 №827/403/507,113/232 «Методика комплексної оцінки бідності». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17>

12. Веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Chynnyky i trendy ekonomichnoho zrostantia v Ukraini: kolektyvna monohrafiia / za red. d-ra ekon. nauk M.I.Skrypnychenko; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». – Elektron. dani. – K., 2018. – 386 s. – Rezhym dostupu: <http://ief.org.ua/docs/mg/302.pdf>

2. Modeli identyfikatsii makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini: kol. Monohr. / za red. d-ra ekon. nauk Skrypnychenko M.I.; NAN Ukrainy, DU «Institut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». – K., 2015. – 544 s.

3. Faktory makroekonomichnoi nestabilnosti v systemi modelei ekonomichnoho rozvytku kol. Monohr. / za red. d-ra ekono. Nauk M.I.Skrypnychenko; NAN Ukrainy, In-t ekonom. ta prohnozuv. – K., 2012. – 720 s.

4. T.Steinberh. Chomu i yak Yevropeiskyi soiuz rehuliuie ekonomiky derzhav? – Rezhym dostupu: <https://www.rup.ee/rus/novosti/ekonomika-i-biznes/pochemu-i-kak-evropeiskii-soiuz-reguliruet-ekonomiki-gosudarstv>

5. MIP Scoreboard / Eurostat website section dedicated to Macroeconomic Imbalance Procedure. – Rezhym dostupu: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9394392/2-21112018-AP-EN/5885909b-2ffd-4df3-aab6-40f7b1696ca8>

6. Kriuchkova I.V. Yevropeyskiy dosvid zavchasnoho vyjavlennia makroekonomichnykh dysbalansiv: rekomendatsii dlia Ukrainy /I.V.Kriuchkova // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2017. – №4. – stor. 39–58.

7. Kriuchkova IV. Makrostrukturne instytutsiine tablo ekonomiky Ukrainy /I.V.Kriuchkova // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2017. – №2. – stor. 7–30.

8. Shumska S.S. Makroekonomichni dysbalansy ekonomichnoho rozvytku: Yevropeiska praktyka ta otsinka sytuatsii v Ukraini / S.S.Shumska // Yevropeyskiy vektor ekonomichnoho rozvytku. – 2015. – №1(8). – stor. 211–226.

9. Natsionalna dopovid 2017 «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

10. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.03.2016 r. №161–r. «Stratehiia podolannia bidnosti». – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248898080>

11. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, Natsion-

alnoi akademii nauk Ukrainy vid 18.05.2017 №827/403/507,113/232 «Metodyka kompleksnoi otsinky bidnosti». – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17>

12. Veb-sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Дані про автора

Лебеда Тетяна Борисівна,

к.е.н, провідний науковий співробітник ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України», м. Київ
e-mail: talebeda@ukr.net

Данные об авторе

Лебеда Татьяна Борисовна,

к.э.н., ведущий научный сотрудник ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины», г. Киев
e-mail: talebeda@ukr.net

Data about the author

Tetiana Lebeda,

PhD in Economics, Leading Researcher Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine (Kyiv)
e-mail: talebeda@ukr.net

УДК 657:316.422:334.72:005.22:005.591.6

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3526721>

ЛАПАКУЛИЧ М.Ю.

Методика бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств

Предметом дослідження є методика бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств.

Метою дослідження є визначення складових організації бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства.

Методи дослідження. В роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті дано визначення понять «проект», «системи». Виділено зовнішні і внутрішні показники впливу на підготовку і реалізацію проекту. Визначено складові облікової політики інноваційної діяльності підприємства.

Висновки. Окреслено рівні та напрями організації бухгалтерського обліку інноваційної діяльності з урахуванням особливостей операцій інноваційної діяльності (форм їх розробки та впровадження (матеріально–речова форма, нові технології, послуги) за групами господарських операцій (з розробки нової продукції (технологій, послуг); експлуатації та продажу). Визначено складові облікової політики підприємства в частині об'єктів інноваційної діяльності: методологічний, технічний, методичний, організаційний аспекти роботи облікового персоналу.

Ключові слова: проект, підприємство, інноваційна діяльність, бухгалтерський облік, інформація, облікова політика, технології, послуги.

Методика бухгалтерського учета інноваційної діяльності підприємств

Предметом дослідження є методика бухгалтерського учета інноваційної діяльності підприємств.

Цілью дослідження є визначення складових організації бухгалтерського учета інноваційної діяльності підприємства.

Методи дослідження. В роботі використано діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. В статті дано визначення понять «проект», «система». Виділено зовнішні і внутрішні показники впливу на підготовку і реалізацію проекту. Визначено складові учетної політики інноваційної діяльності підприємства.

Висновки. Визначено рівні і напрями організації бухгалтерського учета інноваційної діяльності з урахуванням особливостей операцій інноваційної діяльності (форм їх розробки і впровадження (матеріально-речовинна форма, нові технології, послуги) по групах господарських операцій (по розробці нової продукції (технологій, послуг) експлуатації і продажу). Визначено складові учетної політики підприємства в частині об'єктів інноваційної діяльності: методологічний, технічний, методичний, організаційні аспекти роботи учетного персоналу.

Ключові слова: проект, підприємство, інноваційна діяльність, бухгалтерський учет, інформація, учетна політика, технології, послуги.

LALAKULYCH M.Y.

Methods of accounting for innovative activity of enterprises

The subject of the study is the method of accounting of innovative activity of enterprises.

The purpose of the study is to determine the components of the organization of accounting of innovative activity of the enterprise.

Research methods. *The dialectical method of scientific knowledge, method of analysis and synthesis, comparative method, method of generalization of data are used in the work.*

Results of work. *The definition of «project», «system» is given in the paper. External and internal indicators of influence on preparation and realization of project are highlighted. The components of accounting policy of enterprise' innovation activity are determined.*

Conclusions. *The levels and directions of organization of accounting of innovative activity are considered with consideration of features of operations of innovative activity (forms of their development and introduction (material-real form, new technologies, services) by groups of economic operations (from the development of new products (technologies, services); operation and sale). The components of accounting policy of the enterprise in the part of objects of innovative activity are determined: methodological, technical, methodical, organizational aspects of work of accounting personnel.*

Keywords: *project, enterprise, innovation activity, accounting, information, accounting policy, technology, services.*

Постановка проблеми. Процес управління нововведеннями набуває особливого значення в умовах необхідності виходу з кризи вітчизняної економіки. Тенденції економічного розвитку економіки України висувають вимоги до формування нових підходів до управління підприємствами, нових методик функціонування обліково-аналітичної інформації про інноваційну діяльність.

Необхідним є визначення напрямів організації бухгалтерського обліку інноваційних проектів на основі форм їх розробки та впровадження з метою забезпечення подальшої розробки бухгалтерських інформаційних моделей інноваційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність інноваційних проектів розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних вчених І.Т. Балаба-

нової, У. Бауми, І.А. Бланка, К.І. Воронової, Б. Ді-рени, І.І. Мазура, К. Шахназарова та інших. Протенавних досліджень здійснено недостатньо і вони потребують подальшого вивчення.

Мета статті – визначення складових організації бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства.

Вклад основного матеріалу. Інновації на підприємстві можна розглядати як окремі проекти. Закон України «Про інноваційну діяльність» розуміє інноваційний проект як комплект документів, який визначає процедуру і комплекс всіх необхідних заходів (зокрема інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції [9].

Проект включає ідею (проблему), способи її реалізації (вирішення проблеми) і результати, які будуть отримані в процесі реалізації. Основні елементи інноваційного проекту – задум (проблема, завдання), засоби реалізації (рішення), цілі реалізації (результати рішення).

Інноваційний проект передбачає вкладення певної кількості ресурсів, зокрема інтелектуальних, фінансових, матеріальних, трудових у розробку і реалізацію нового продукту для отримання запланованого результату і досягнення поставлених цілей в певні терміни.

Фінансовим результатом інноваційного проекту може бути прибуток (збиток або нульовий результат як «точка беззбитковості»); матеріально-речовим – нові або реконструйовані основні засоби або придбання і використання фінансових інструментів, нематеріальних активів з подальшим отриманням прибутку.

Визначення поняття «проект» пов'язане з визначенням поняття «системи» – групи елементів (людські і технічні елементи), організованих так, щоб вони могли діяти як єдине ціле з метою досягнення поставлених перед ними цілей.

На практиці існує поняття «оточення проекту» – це показники впливу на його підготовку і реалізацію. Виділяють зовнішні і внутрішні показники.

Зовнішні показники – показники, пов'язані із зовнішнім оточенням проекту. До них відносяться: політичні; економічні; суспільні; правові; науково-технічні; культурні; природні. До політичних показників належать: політична стабільність, підтримка проекту державними структурами, міжнародні взаємини, рівень злочинності, міждержавні відносини. До економічних показників

відносяться структура внутрішнього валового продукту, рівень оподаткування, страхові гарантії, умови регулювання цін, рівень інфляції, стабільність національної валюти, розгалуженість банківської системи, стан ринків, ступінь свободи підприємництва. До суспільних показників відносяться: умови і рівень життя, рівень освіти, свобода пересування, соціальні гарантії і пільги, розвиток системи охорони здоров'я, свобода слова, місцеве самоврядування. До правових показників відносяться: стабільність законодавства, права людини, права власності, права підприємництва тощо. До науково-технічних показників відносяться: рівень розвитку фундаментальних і прикладних наук, рівень інформаційних і промислових технологій, рівень розвитку енергетики, транспорту, зв'язку, комунікацій. До культурних показників відносяться: рівень освіти, історико-культурні традиції, релігія. До природних показників відносяться: кліматичні умови, наявність природних ресурсів, вимоги до захисту природного середовища.

Внутрішні показники – це показники, пов'язані з організацією проекту.

Організація проекту представляє собою розподіл прав, відповідальності і зобов'язань між учасниками проекту.

До внутрішніх показників відносяться: взаємовідносини між учасниками проекту; професіоналізм команди проекту; стиль управління проектом; засоби комунікацій.

Проект завжди спрямований на результат, на досягнення поставлених цілей, на визначену наочну область.

З урахуванням напрацювань дослідників з проблем організації бухгалтерського обліку [1] і врахуванням особливостей операцій інноваційної діяльності (форм їх розробки та впровадження (матеріально-речова форма, нові технології, послуги) за групами господарських операцій (з розробки нової продукції (технологій, послуг); експлуатації та продажу) дозволило визначити рівні та напрями організації бухгалтерського обліку інноваційної діяльності:

1) методологічну – визначає об'єкти, функції та завдання бухгалтерського обліку, що виникають у зв'язку з інноваційною діяльністю;

2) технічну – регулюються форми внутрішньої бухгалтерської документації, зокрема форми первинних документів, облікових реєстрів, вну-

трішньої звітності про стан і результати інноваційної діяльності;

3) методичну – визначаються ознаки для класифікації і методики розподілу витрат інноваційної діяльності та калькулювання вартості інноваційного продукту;

4) організаційні аспекти роботи облікового персоналу.

Належне врегулювання окреслених складових в положеннях облікової політики підприємства забезпечує єдність облікових процедур під час відображення об'єктів інноваційної діяльності, а отже, створює всі необхідні умови для проведення економічного аналізу та здійснення своєчасного контролю використання ресурсів для інноваційної діяльності, тобто відповідного управлінського впливу на її результати.

Використання об'єктів інтелектуального продукту не супроводжується винятковими правами, виходячи з права власності, тому такі знання та інформація надходять безпосередньо в розпорядження суспільства, збільшуючи національне багатство країни. Розробка методики бухгалтерського обліку та аналізу інноваційної діяльності з урахуванням технологічних та організаційних особливостей підприємства передбачає створення інноваційного продукту (ринкова інновація), що дозволяє оприбуткувати таку методику в складі нематеріальних активів, що стимулюватиме зацікавленість підприємств у нарощуванні науково–технічного та інтелектуального потенціалу.

Початковою умовою здійснення інноваційної діяльності є власність на інтелектуальний продукт як результат праці окремих наукових колективів, проведення численних дослідів із застосуванням сучасних засобів і методів за рахунок інтеграції персоналу з планування, обліку, контролю, аналізу в центрах здійснення інноваційних процесів для створення комплексної системи інформаційного забезпечення шляхом розробки методики планування, обліку, контролю та аналізу витрат на масове (серійне) виробництво нового виду продукції. Оскільки така методика визначається технологічними та організаційними особливостями підприємства, є невід'ємною частиною технічної документації нового виробу та розглядається як інноваційний продукт (ринкова інновація), необхідним є оприбуткування даної методики у складі нематеріальних активів. Відповідна

організація бухгалтерського обліку дозволяє забезпечити достовірні відомості про стан реалізації інноваційних проектів та посилити внутрішній контроль інноваційної діяльності на етапі розробки та впровадження проектів.

Висновки

Таким чином, враховуючи, що організація бухгалтерського обліку визначається особливостями створення, визнання й зміни його об'єкта, у ході дослідження визначено теоретичні засади процесу організації облікового відображення процесу реалізації інноваційних проектів з урахуванням форм їх розробки та впровадження: матеріально–речова форма, нові технології, послуги. Враховано також можливі групи господарських операцій в ході реалізації інноваційного проекту: з розробки нової продукції (технологій, послуг); експлуатації та продажу. Для забезпечення раціональної організації бухгалтерського обліку визначено складові облікової політики підприємства в частині об'єктів інноваційної діяльності: 1) методологічну (об'єкти, функції та завдання бухгалтерського обліку), 2) технічну (форми внутрішньої бухгалтерської документації), 3) методичну (класифікація і методика розподілу витрат інноваційної діяльності та калькулювання вартості інноваційного продукту), 4) організаційні аспекти роботи облікового персоналу.

Список використаних джерел

1. Безруких П. С. Организация бухгалтерского учета на предприятии. М.: Финансы, 1966. 207 с.
2. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2009. Вип. 19.1. С. 125–130.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2011. Вип. 21.11. С. 201–205.
4. Гоголь Г. П., Колодійчук А. В., Яремко А. Ю. Сутність збутової діяльності машинобудівних підприємств // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.–техн. праць. 2010. Вип. 20.7. С. 148–153.
5. Долішній І. М., Колодійчук А. В. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.5. С. 211–216.

6. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.13. С. 172–178.

7. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.9. С. 191–196.

8. Мех Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства // Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, жовтень 2008 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2008. С. 215–218.

9. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002, № 40–IV // Відомості Верховної Ради України. 2002. №36, ст. 266.

10. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19.10. С. 222–227.

11. Чорна Н. Проблеми розвитку підприємництва в Україні // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2018. С. 77–79.

References

1. Bezrukikh, P. S. (1966). Organizatsiya bukhgalter'skogo ucheta na predpriyatii [Organization of accounting at the enterprise]. Moscow: Finance. [in Russian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125–130). [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201–205). [in Ukrainian].

4. Hohol, H. P., Kolodiychuk, A. V., & Yaremko, A. Yu. (2010). Sutnist' zbutovoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [The essence of the sales activities of machine-building enterprises]. In Naukovyy visnyk NLTU

Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 148–153). [in Ukrainian].

5. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'yeckt upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211–216). [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.13 (pp. 172–178). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy V. M., & Semchuk Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.9 (pp. 191–196). [in Ukrainian].

8. Mekh, Ya., & Chornyy, R. (2008). Sotsializatsiya systemy obliku v konteksti kontrolyu za vykorystanniam vnutrishnikh rezerviv pidpryyemstva [Socialization of the accounting system in the context of control over the use of internal reserves of the enterprise]. In Teoriya i praktyka ekonomichnoho analizu: suchasnyy stan, aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku [Theory and practice of economic analysis: current state, actual problems and prospects of development]: Materials of the IV International scientific and practical conference (Ternopil, October 2008): (pp. 215–218). Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

9. Pro innovatsiynu diyal'nist' [On the innovation activities] (2002): Law of Ukraine, adopted on 2002, July 4, 40–IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 36, 266. [in Ukrainian].

10. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnisty mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.10 (pp. 222–227). [in Ukrainian].

11. Chorna, N. (2018). Problemy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini [Problems of entrepreneurship devel-

opment in Ukraine]. In *Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky* [Applied Economics – From Theory to Practice]: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Ternopil, Oct 27, 2017) (pp. 77–79). Ternopil. [in Ukrainian].

Дані про автора**Лалакулич Марія Юрїївна,**

к.е.н., професор, Ужгородський торговельно–економічний інститут Київського національного торговельно–економічного університету
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Данные об авторе**Лалакулич Мария Юрьевна,**

к.э.н., профессор, Ужгородский торгово–экономический институт Киевского национального торгово–экономического университета
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about the author**Mariya Lalakulych,**

PhD, Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. Гібридна влада («двоєвладдя»): тіньовий вплив засобами паралельної реальності.....	7
ІВАНЧЕНКО Д.І. До питання розбудови ризикоорієнтованої системи середньострокового прогнозування ПДВ	17
ЧУБУКОВА О.Ю. Економіко–математичне моделювання – інструмент формування сучасної економіки	24
БАРОН І.Г. Системно–структурний аналіз економічної безпеки держави	29
СИНЕНКО О.І. Державне управління економікою: практичний досвід та наукове знання	36

Інноваційно–інвестиційна політика

ГАВРИЛЕНКО А.С. Формування нового технологічного укладу як напрям прискорення інноваційного розвитку України.....	42
---	----

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ВОЛОТ О.І., КОЛОТОК В.О. Інформаційне забезпечення інформаційної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах ринкових відносин	50
ВАСИЛЬЄВА Н.Б. Підсистеми, види та форми контролінгу в інтегрованих системах.....	58
ЧОБАЛЬ Л.Ю., СІМЕХ К.Ю., ТОРОНІЙ Л.І. Ефективність впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність українських туристичних підприємств	63
ДОРОШЕНКО В.М. Концептуалізм стратегії управління енергозбереженням на будівельних підприємствах	68
РИБАКОВА Л.П., СИМОЧКО М.І., ЮГАС Е.Ф. Класифікація витрат підприємства на освоєння нової продукції	75
НЕГОДА Ю.В. Оцінка процесів трансформації земельних відносин	80

Соціально–трудова проблеми

ЧУМАЧЕНКО О.М., КРИВОВ'ЯЗ Є.В. Особливості використання земельних ресурсів європейських країн	88
ЛЕБЕДА Т.Б. Індикатори бідності населення для моніторингу соціальних макродисбалансів в Україні	96
ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю. Методика бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємств	105

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ПРЕДБОРСКИЙ В.А. Гибридная власть («двоевластие»): теневое воздействие средствами параллельной реальности.....	7
ИВАНЧЕНКО Д.И. К вопросу развития рискоориентированной системы среднесрочного прогнозирования НДС.....	17
ЧУБУКОВА О.Ю. Экономико–математическое моделирование – инструмент формирования современной экономики	24
БАРОН И.Г. Системно–структурный анализ экономической безопасности государства.....	29
СИНЕНКО А.И. Государственное управление экономикой: практический опыт и научное знание	36

Инновационно–инвестиционная политика

ГАВРИЛЕНКО А.С. Формирование нового технологического уклада как направление ускорения инновационного развития Украины.....	42
--	----

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

ВОЛОТ Е.И., КОЛОТОК В.О. Информационное обеспечение информационной безопасности предприятий малого бизнеса в условиях рыночных отношений	50
ВАСИЛЬЕВА Н.Б. Подсистемы, виды и формы контроллинга в интегрированных системах.....	58
ЧОБАЛЬ Л.Ю., СИМЕХ К.Ю., ТОРОНИЙ Л.И. Эффективность внедрения современных информационных технологий в деятельность украинских туристических компаний	63
ДОРОШЕНКО В.Н. Концептуализм стратегии управления энергосбережением на строительных предприятиях	68
РЫБАКОВА Л.П., СИМОЧКО М.И., ЮГАС Э.Ф. Классификация расходов предприятия на освоение новой продукции	75
НЕГОДА Ю.В. Оценка процессов трансформации земельных отношений	80

Социально–трудовые проблемы

ЧУМАЧЕНКО А.Н., КРИВОВ'ЯЗ Е.В. Особенности использования земельных ресурсов европейских стран	88
ЛЕБЕДА Т.Б. Индикаторы бедности населения для мониторинга социальных макродисбалансов в Украине.....	96
ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю. Методика бухгалтерского учета инновационной деятельности предприятий.....	105

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

PREDBORSKIJ V.A. Hybrid power («dual power»): a shadow effect means of parallel reality	7
IVANCHENKO D.I. On the development of a risk-oriented medium-term VAT forecasting system.....	17
CHUBUKOVA O. Yu. Economic and mathematical modeling – a tool for the formation of a modern economy	24
BARON I.G. System-structural analysis of the economic security of the state	29
SYNENKO O.I. Public administration of economy: practical experience and scientific knowledge	36

Innovation and investment policy

GAVRILENKO A.S. Formation of a new technological style as a direction of acceleration of innovative development of Ukraine	42
--	----

Economic problems of development of branches and types of economic activity

VOLOT O.I., KOLOTOK V.O. Data support of information security for small business under conditions of market relations	50
VASYLYEVA, N.B. Subsystems, types and forms of controlling in integrated systems.....	58
CHOBAL L.YU., SIMEKH K.YU., TORONIY L.I. Efficiency of implementation of modern information technologies in the activity of Ukrainian tourist enterprises	63
DOROSHENKO V.N. Conceptualism of the energy savings management strategy at construction enterprises.....	68
RYBAKOVA L.P., SYMOCHKO M.I., YUHAS E.F. Classification of enterprise costs for new product development	75
NEHODA Yu.V. Assessment of processes of transformation of land relations	80

Social-labor problems

CHUMACHENKO A.M., KRIVOVYAZ E.V. Features of land use in European countries	88
LEBEDA T.B. Poverty indicators for monitoring social macro-imbalances in Ukraine	96
LALAKULYCH M.Y. Methods of accounting for innovative activity of enterprises.....	105

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– формування цілей статті (постановка завдання);
– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– список використаних джерел (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала* исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– *список использованных источников*, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт сборника научных трудов: <http://dndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
– *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– *formation of the goals of the article* (statement of the task);
– *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
– *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
– *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://ndiime.org>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№9 (220) 2019 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 24.09.2019 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 14,28.
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№9 (220) 2019 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 24.09.2019 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 14,28.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2019 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No. 9 (220) 2019

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 24.09.2019.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 14,28.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2019
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.uk>, e-mail: zbornik@ukr.net